

Univerzita Karlova

Pedagogická fakulta

Katedra francouzského jazyka a literatury

DIPLOMOVÁ PRÁCE

Zbojníci a bandité. Zpracování textové tradice.

About brigands and bandits. Elaboration of a textual tradition.

Bc. Kateřina Raabová

Vedoucí práce: PhDr. Jiří Jančík, Ph.D.

Studijní program: Učitelství pro střední školy

Studijní obor: Navazující magisterské studium, Dějepis-Francouzský jazyk

Odevzdáním této diplomové práce na téma *Loupežníci a bandité: Zpracování textové tradice* potvrzuji, že jsem ji vypracovala pod vedením vedoucího práce samostatně za použití v práci uvedených pramenů a literatury. Dále potvrzuji, že tato práce nebyla využita k získání jiného nebo stejného titulu.

Praha, 15.4.2024

Mé poděkování patří především PhDr. Jiřímu Jančíkovi, Ph.D., a to za odborné vedení, ochotu a nesmírnou trpělivost při konzultacích a vypracování diplomové práce. Rovněž velmi děkuji své rodině za veškerou podporu při studiu.

ABSTRAKT

Cílem této práce je čtenářům přiblížit fenomén zbojnictví, jeho počátky, ale i vývoj v čase a prostoru, a především v rámci zpracování textové tradice. Zbojnictví je zkoumáno z pohledu literárněvědného, přičemž je zdůrazněna jeho příslušnost jak k reálnému, tak k fikčnímu univerzu. V rámci výzkumu nejsou opomenuti ani zástupci tohoto fenoménu, a to jak z prostředí francouzského, tak českého. Zbojnické příběhy a pověsti, vážící se právě k těmto vybraným hrdinům jsou poté podrobeny komparativní analýze, jež zohledňuje optiku morfologie pohádky Vladimira J. Proppa a nezapomíná ani na studii motivů dle Adama Votruby. Zároveň jsou v této práci identifikovány i vybrané motivy a témata, jež se často v takto zaměřené literatuře opakují. Podrobná analýza si klade za cíl určit, zda jsou zbojnické příběhy zcela individuální a jedinečné nebo se jedná jen o jisté variace na totožné téma, a tedy jakousi regionální aktualizaci jediného modelu. Práce se zároveň věnuje odrazu zbojnické tematiky v kultuře, konkrétně literatuře, filmu, hudbě a výtvarném umění, přičemž není opomenut ani její přesah do současné doby. V přílohové části práce jsou na závěr vybrány příběhy jednotlivých zbojníků, které mohou čtenáři pomoci lépe pochopit nejen narativ samotný, ale snad i atmosféru, v níž příběhy vznikaly.

KLÍČOVÁ SLOVA

zbojník, bandita, loupežník, lupič, literatura, umění, společnost, historie

ABSTRACT

The aim of this thesis is to introduce the phenomenon of brigandage, its origins, but also its development in time and space, and above all in the context of textual tradition. Robbery is examined from a literary scientific perspective, emphasizing its belonging to both the real and the fictional universe. Representatives of this phenomenon, both from the French and the Czech environment, are not neglected in the research. The tales and legends related to these selected heroes are then subjected to a comparative analysis, which takes the optics of Vladimir J. Propp's fairy tale morphology and does not forget the study of motifs by Adam Votruba. At the same time, selected motifs and themes, are also identified in this work. The detailed analysis aims to determine whether the brigand stories are completely individual and unique or whether they are just certain variations on an identical theme and thus a kind of regional updating of a single model. At the same time, the thesis focuses on the reflection of the brigand theme in culture, specifically in literature, film, music and visual arts, without neglecting its overlap with contemporary times. In the appendix section of the thesis, stories of individual brigands are selected at the end, which may help the reader to better understand not only the narrative itself, but perhaps also the atmosphere in which the stories were created.

KEYWORDS

bandit, highwayman, robber, literature, art, society, history

Obsah

Úvod	8
1 Fikční svět, fikce a stylizace.....	10
2 Fikční hrdinové.....	14
3 Zbojníci mezi uměleckou fikcí a historickou realitou	17
3.1 Ondráš Fuciman	17
3.2 Jan Nepomuk Karásek	19
3.3 Louis Dominique Cartouche	20
3.4 Louis Mandrin.....	21
3.5 Václav Babinský	23
3.6 Eugène-François Vidocq.....	24
3.7 Zbojník, lupič, loupežník nebo bandita?.....	25
4 Fenomén zbojnictví	27
5 Kontextuální analýza zbojnictví	29
5.1 Historický kontext.....	29
5.2 Sociokulturní kontext.....	30
5.3 Politický kontext	32
5.4 Ekonomické aspekty	32
6 Zbojnictví v 17. století.....	34
7 Zbojnictví v 18. století.....	37
8 Zbojnictví v 19. století.....	39
9 Identifikace motivů, vzorů a témat v textech se zbojnickou tematikou	41
9.1 Zbojník jako archetyp hrdiny	41
9.2 Motiv přírody ve zbojnických příbězích.....	44
9.2.1 Skrytá základna v přírodě	45

9.2.2	Využívání znalostí přírody	46
9.2.3	Symbolika lesa a hor	47
9.3	Téma nadpřirozena	48
9.4	Motiv napravení	50
10	Komparativní analýza vybraných textů	53
10.1	Zbojnické příběhy optikou Proppovy morfologie pohádky	53
10.2	Votrubův model motivů ve zbojnických příbězích	59
11	Interpretace zbojnických příběhů	65
11.1	Zbojnická pověst – žánr oscilující mezi pověstí a pohádkou.....	65
11.2	Fikce a stylizace ve zbojnické pověsti	72
11.3	Zbojnictví v literatuře.....	74
11.4	Filmy a seriály	76
11.5	Hudba a výtvarné umění	77
12	Zbojnická pověst – typická variace na historický příběh?	80
	Závěr.....	84
	Seznam použitých informačních zdrojů	87
	Resumé	94
	Seznam příloh.....	98
	Příloha č. 1 - Robin Hood a hrnčír.....	98
	Příloha č. 2 – Pověst o Janu Sladkém Kozinovi	102
	Příloha č. 3 – Život Clauda Duvala	103
	Příloha č. 4 - Pověst z Valašska – Jak se Ondráš narodil a umřel.....	105
	Příloha č. 5 - Ondráš a císař Josef – pověst z Valašska.....	106
	Příloha č. 6 - Karásek a švec	107
	Příloha č. 7 – Cartouche	108

Příloha č. 8 – Complainte de Mandrin.....	109
Příloha č. 9 – Babinského hostina	112
Příloha č. 10 – Eugène-François Vidocq	114
Obrázek č. 1 – Jan Sladký Kozina	115
Obrázek č. 2 – Claude Duvall.....	116
Obrázek č. 3 – Poprava Louise Dominiqua Cartouche	117
Obrázek č. 4 – Louis Mandrin ve vězení.....	118
Obrázek č. 5 – Ondrášova smrt	119
Obrázek č. 6 – Pohlednice s Janem Nepomukem Karáskem	120
Obrázek č. 7 – Chlebová soška Václava Babinského.....	121
Obrázek č. 8 - Eugène François Vidocq	122

Úvod

Již po staletí je pro čtenáře, ale i umělce, badatele a historiky, nesmírně atraktivní tajemný svět loupežníků, zbojníků a banditů, kteří svou neúprosnou krutostí, stejně jako romantickou vzbouřeností pronikali do kulturní paměti a textové tradice napříč světem. Tito odvážní zločinci a rebelové zaběhnutých pořádků se stali ústředními postavami mnoha vyprávění, balad, eposů, románů a jiných literárních žánrů, jenž nám přinášejí nejen dobrodružství a napětí, ale obsahují i významné reflexe společenských, politických a morálních otázek jejich doby.

Diplomová práce *Loupežníci, zbojníci a bandité. Zpracování textové tradice* se zaměřuje na zkoumání a analýzu této rozmanité textové tradice, která prolíná již po staletí český i francouzský folklór. V prvních kapitolách práce si přiblížíme literárněvědný aspekt textů, a především bohatost fikčního světa, který je nedílnou součástí tohoto narativu. Neopomeneme však ani důležitou postavu fikčního hrdiny.

Od literárněvědné kontextualizace se následně přesuneme k zasazení fenoménu zbojnictví do historického a faktografického pozadí. Cílem této práce však není pouhé přiblížení fenoménu skrze jeho zasazení do širšího historického, sociokulturního nebo ekonomického kontextu, ale dává si za cíl skrze jednotlivé příběhy představit i postavy z francouzského i českého prostředí. Objekty našeho studia se stanou nejen notoricky známí zbojníci a lupiči jako například Cartouche, Mandrin či Ondráš Fuciman, jež se postupem času stali archetypálními hrdiny, ale pozornost budeme věnovat i méně známým hrdinům, kteří si vydobyli své místo v lokálních narativech.

Tato práce má ambici proniknout rovněž do motivů, vzorů a témat, která rezonují ve zbojnicky laděné literatuře a pokusit se najít distinktivní rysy, struktury a motivy napříč evropským literárním kánonem. V analytické části práce budou pomocí komparativních analýz, jmenujme příkladně Proppovu morfologii pohádky nebo Votrubovu studii o motivech, zkoumány vybrané příběhy, přičemž cílem je zjistit, nakolik jsou s uvedenými teoriemi shodné a proč tomu tak je.

Rovněž se budeme zabývat interpretací zbojnického narativu, vymezením jeho žánru a zmapování zbojnických fabulí a syžetů v rámci různých uměleckých oborů, jako například ve filmu, hudbě nebo výtvarném umění.

Práce má za cíl poskytnout komplexnější pohled na fenomén loupežníků, zbojníků a banditů v evropské textové tradici, ale především si klade za cíl zodpovědět otázku, zda jsou tyto příběhy individuální a z podstaty jedinečné nebo se jedná o variace na jedno a totéž téma, tedy jakési regionální aktualizace jediného modelu.

1 Fikční svět, fikce a stylizace

Nejen v literární tvorbě, ale v umění obecně, se setkáváme s prostorem fikčního světa, který podléhá zcela odlišným zásadám a principům než svět reálný. „Fikční svět má z důvodu své specifické existence také specifickou povahu: na rozdíl od reálného světa je neúplný, závislý na možnostech a limitech sémiotického materiálu utvářejícího artefakt. Nezávislý je naopak na konturách světa reálného – má svůj vlastní řád, který může být odlišný od řádu reálného světa.“¹ Koncept fikčního světa, založený na literární fikci, reflektuje autorskou imaginaci a tvůrčí schopnosti, jež transformují realitu do alternativní dimenze. Fikční osoby, literární postavy, jsou vytvářeny s ohledem na specifická pravidla a normy, které mohou být jak fyzikální, tak společenské povahy. Tento uměle vytvořený svět se nicméně může odlišovat od reálného světa a všechny jeho aspekty jsou definovány autorem díla. Autor má tedy plnou svobodu vytvářet svůj fikční svět a může explicitně určit jeho vlastnosti, které mohou odporovat zákonům známým z reálného světa. Čtenář má jako jediný zdroj informací o fikčním světě text samotný, kde se promlouvá skrze hlas vypravěče či jednotlivých postav. Rovněž se prostřednictvím jejich jednání a promluv odráží autorovy prvky stylizace a estetizace fikčního světa. Fikční svět se tak stává jedinečným univerzem pro vyprávění, kde se mísí realistické prvky s fantastickými a imaginativními pravidly. Je důležité si uvědomit, že čtenář a priori předpokládá, že ve fikčním světě platí vše, co není zmíněno jinak, stejně, jako ve světě reálném – hovoříme tedy o základním principu implicitních presupozic. Přenášení zákonů a norem z reálného světa do fikčního prostředí může být výrazem noetické nouze, kdy čtenář interpretuje fikční svět s předpokladem, že se podobá reálnému světu, pokud neexistuje jiná explicitní informace.

V rámci literární tvorby se setkáváme s různými žánry, které mají své specifické charakteristiky. Například romány se vyznačují tím, že v nich autoři vytvářejí světy se zcela odlišnými dějinami a postavami. Naopak autoři pověstí, pohádek a podobných žánrů čerpají inspiraci z historie a skutečných událostí. Při své tvorbě se uchylují k metodě, která vychází

¹ Skalický, D., „*Mimesis, Fikce, Interpretace.*“ *Studia Humanitatis – Ars Hermeneutica: Metodologie a theurgie hermeneutické interpretace V.*, 2014, s. 252–253. Dostupné online z: https://www.academia.edu/32831035/Mimesis_fikce_interpretace.

z mimetické funkce, kdy „Fikční jednotlivina reprezentuje reálnou jednotlivinu.“², tudíž autorem vytvořená fikční postava či událost má jistý reálný základ a původ. Tato mimetická funkce je základem sémantické teorie – teorie fikční reference, která je platná vždy, když máme pro fikční entitu/jednotlivinu reálný předobraz.³ Prostřednictvím stylizace a idealizace jsou poté tyto prvky transformovány do zcela fikčních podob, které, mimo jiné, slouží i ke zvýšení atraktivity vyprávění. Velmi důležitou roli hraje v tomto procesu i estetizace postav. Ta spočívá ve zdůraznění klíčových vlastností postav, které je činí unikátními a zajímavými. Zahrnout sem můžeme například fyzické vlastnosti, jako je vzhled nebo zvláštní znaménka, ale také psychologické vlastnosti, jako je charisma, odvaha nebo zranitelnost. Tyto rysy jsou často zveličeny, aby posílily celkový dojem a zapůsobily na publikum. Do celkového estetického pojetí díla musí však autor zahrnout i vykreslení vztahů a interakcí mezi postavami. Ať už se jedná o romantické zápletky, rivalitu mezi postavami nebo vztahy založené na vzájemné podpoře a loajalitě, vždy přispívají ke zvýšení napětí a větší dramatickosti příběhu.

Autoři a vypravěči, kteří se snaží spojit realitu s fikcí, rovněž často využívají techniky stylizace a fikcionalizace. Těmito estetickými a narativními prostředky dokážou transformovat historické události a postavy do formy, která je přitažlivá a relevantní pro jejich publikum. Fikcionalizace, jako protiklad k přísnému historickému faktografickému přístupu, přináší do historických děl nové dimenze a možnosti. Jedná se o proces, během něhož autoři využívají svou tvůrčí svobodu a do rámce historické reality zasazují nejrůznější fikční prvky, čímž obohacují a dynamizují vyprávění. Tato strategie je tedy používána především k vytvoření dramatického napětí, které udržuje zájem čtenářů a posiluje jejich zapojení do děje. Přidání nových událostí a postav umožňuje autorům rovněž vyplnit mezery v historických záznamech a vytvořit tak komplexnější a poutavější vyprávění. K zatraktivnění příběhu využívají autoři rovněž důmyslných her s emocemi posluchačů a čtenářů. Přidání emocionálně silných situací, jakými jsou třeba hlavní hrdinové čelící osobním konfliktům nebo tragickým událostem, do historického kontextu příběhu,

² Doležel, L., Kaiser, P., *Mimesis a možné světy*, Česká literatura, vydání č. 45/6, 1997, s. 601.

³ Z námi vybraných příběhů o zbojnicích tomuto vyhovují všechny, až na příběh Robina Hooda, u kterého nemáme doklady o jeho reálné předloze.

umožňuje bezpochyby vytvořit hlubší a intenzivnější prožitek a lepší identifikaci čtenáře či posluchače s dějem a postavami.

Oproti fikcionalizaci by se stylizace dala popsat jako proces, který upravuje vztah mezi zobrazením a zobrazovaným a jenž má za cíl především „záměrné zjednodušení, zhuštění a tím zvýraznění charakteristických rysů zobrazovaného“⁴. Můžeme díky ní však rovněž zachytit a interpretovat charakteristické aspekty historické éry, jako jsou jazyk, kultura, ale i sociální normy, a adaptovat je do literární formy tak, aby lépe odpovídaly estetickým a dramatickým potřebám autora a publika a doby, kdy text či vyprávění vznikalo. Stylizace jako taková může být podporována třemi klíčovými rétorickými komponenty: logos, pathos a ethos. Logos, jakožto rétorický prvek, má v rámci stylizace za cíl logické uspořádání historických faktů, událostí a postav tak, aby vytvářely soudržný a přesvědčivý obraz. Autor prezentuje reálné souvislosti a události v přesně určeném sledu, přičemž se snaží, aby byly pro čtenáře racionálně pochopitelné a přijatelné, což posiluje dojem autenticity a uvěřitelnosti vyprávění. Pathos, druhý rétorický prvek, má za úkol oslovit emocionální stránku publika a přenést do literárního díla citovou intenzitu a napětí. Skrze pathos autor může lépe propojit čtenáře s osudy postav a událostmi, což vede k hlubšímu emocionálnímu zapojení a prožití děje. Ethos, poslední z rétorických prvků, se zaměřuje na důvěryhodnost vyprávění a autoritu vypravěče. V rámci stylizace je důležité, aby autor projevil určitou míru vzdělání a porozumění danému tématu, protože oboje napomáhá věrohodnosti vyprávění. Často se můžeme také setkat s morálním apelem a etickými dilematy, které autor či vypravěč vznese na své publikum. Proporce mezi uvedenými rétorickými komponenty v rámci stylizace díla odráží nejen autorův záměr o komunikaci s publikem, ale rovněž v sobě nese poetickou funkci textu, která propojuje estetické a významové roviny vyprávění. V průběhu stylizace se promítá poesis jako tvůrčí, prvotní a hybná síla, která inspiruje autora k vytvoření díla, nicméně nesmí být opomenuta ani techné. Ta se projevuje v umném používání právě zmíněných rétorických komponentů tak, aby byly v souladu s cílem vyprávění a preferencemi publika, a zároveň, aby bylo dosaženo co možná největší harmonie napříč vyprávění či textem. Obecně by se dalo říci, že autorova schopnost efektivně vyjádřit

⁴ Vlašín, Š., *Slovník literární teorie*, Československý spisovatel, Praha, 1984, s. 362.

realitu a současně oslovit emocionální a racionální složky vnímání jeho publika do značné míry závisí právě na jeho mistrovství v techné.

Závěrem lze konstatovat, že univerzum literatury a umění představuje unikátní prostor, kde dochází ke střetům světů reálných a fiktivních, a kde je autor omezován jen svou vlastní imaginací. Koncept fikčního světa, který se v literatuře projevuje formou literární fikce, dává čtenáři možnost ponořit se do alternativní dimenze, která může podléhat pravidlům a principům odlišným od reálného, našeho světa. Autoři mohou čerpat inspiraci ze skutečných událostí a postav, k nimž přidávají fikční prvky, aby obohatili a dynamizovali vyprávění. V procesu vyprávění ve fikčním světě nesmí být rovněž opomíjena ani stylizace a estetizace postav a událostí, při nichž bývají zdůrazněny výrazné rysy postav. Tyto estetické a narativní prostředky pomáhají lépe propojit čtenáře s dějem a postavami a vést k hlubšímu emocionálnímu zapojení a prožití. Autentické spojení historie s literární stylizací vyžaduje od autora nejen důkladnou znalost historického a sociálního kontextu díla, ale i uměleckou zručnost při manipulaci s jazykem a rétorickými prostředky. Cílem je harmonické zkombinování všech zmíněných komponentů a aspektů tak, aby bylo dosaženo maximálního účinku příběhu na publikum, ve kterém je zároveň zachyceno nejen historické dění, ale i jeho emocionální a racionální podtexty.

2 Fikční hrdinové

Fikční hrdinové, jakožto nositelé narativních struktur, jsou nedílnou součástí fikčního světa. Tyto postavy nejen působí na emocionální a intelektuální úrovni našeho vnímání, ale zároveň nám umožňují proniknout do hloubek lidské psychiky a prozkoumat rozmanitost lidských zkušeností. Fikční hrdinové nejsou pouhými povrchními vyobrazeními na stránkách literárních děl či na plátnech kinematografických produkcí, jsou komplexními bytostmi s bohatou strukturou, jakýmsi trsem, distinktivních rysů. Tento unikátní trs vlastností umožňuje hrdinovi zaujmout pozici v příběhu, a zároveň slouží jako zrcadlo, které nastavuje autor svému publiku s cílem co největšího ztotožnění s postavou a příběhem. „Autor fikčního díla popisuje, studuje a představuje postavy fikční přesně stejně jako historik postavy historické.“⁵ Čtenář si je sice a priori vědom toho, že postava a její svět, nejsou reálné, nicméně i přesto na tuto autorovu hru přistupuje, jelikož „...předstírá, že svět, jenž je mu představován, není plný děr a nedořečeného. Jde zde však o jakýsi princip vstřícnosti, vůli spolupracovat, která jde ruku v ruce s určitou „povrchností“ v tom smyslu, že čtenář upustí od podezíravosti vůči informacím, kterých se mu srze text dostává a nebude donekonečna hledat ve své encyklopedii, aby tyto informace zpochybnil, opravil nebo doplnil.“⁶ V rámci této kapitoly se zaměříme na identifikaci distinktivních rysů fikčních hrdinů. Tato identifikace je možná, i přestože se pohybujeme ve světě neomezené fantazie, a to především proto, že „Fikční jednotliviny jsou zobrazení skutečných obecnin – psychologických typů, společenských skupin, existenčních nebo historických podmínek.“⁷ Cílem této identifikace je pak lépe porozumět jejich roli a vlivu na čtenářovo vnímání a pochopení literární tvorby a umění.

Fikční hrdinové jsou velmi často vykreslováni jako postavy s výrazně definovanou psychikou a osobností, což se projevuje jejich jednáním a rozhodováním v průběhu příběhu. Například jádroví hrdinové zbojnických příběhů jsou vyobrazeni jako odvážní a rozhodní, schopní čelit výzvam s odhodláním a statečností. Jejich protivníci, nejčastěji náležící

⁵ Doležel, L., Kaiser P., *Mimesis a Možné Světy*, Česká Literatura, vol. 45, no. 6, 1997, s. 605. Dostupné online z: JSTOR, <http://www.jstor.org/stable/43322245>, cit. 12.4.2024.

⁶ Eco, U., *Meze interpretace*, Karolinum, Praha, 2009, překl. Ladislav Nagy, str. 91.

⁷ Doležel, L., *Heterocosmica*, Karolinum, Praha, 2003, s. 22.

k panské vrchnosti, jsou naopak ve valné většině případů vypořádání jako zákeřní, nečestní a zlí. Tyto distinktivní vlastnosti mají dalekosáhlý dopad na to, jak se postavy vypořádávají s krizovými situacemi a jak se vyvíjí jejich charakter během příběhu. Odvaha, nebo naopak zákeřnost ovlivňuje jejich rozhodnutí, jednání a vztahy s periferními postavami. Zároveň je zde i rovina morálních pohnutek, které jdou ruku v ruce s psychickým vykreslením postav. Hrdinové často jednají podle určitých morálních principů nebo hodnot, které ovlivňují jejich rozhodnutí a jednání. Jejich pohnutky mohou být motivovány žádostí po spravedlnosti nebo pomstě, v případě zbojnickových nepřátel se pak nejčastěji jedná o touhu po moci či bohatství. V souvislosti s jejich motivacemi je potřeba zmínit i postoj fikční postavy ke světu, ve kterém žije. „Fikční entity totiž oplývají specifickou podobou existence – neexistují sice v reálném světě, ale existují ve svém specifickém fikčním světě. Jejich tamní existenci lze doložit tím, že je můžeme z textu, z něhož vzešly, abstrahovat a odkazovat k nim.“⁸ Bez ohledu na to, zda je loajální k tradicím a řádu, nebo zda se staví proti nim, vztah postavy k vlastnímu fikčnímu světu je zdrojem napětí a konfliktů, které napomáhají rozvoji příběhu a jeho dramatickému vyvrcholení.

V úzkém propojení s psychologickým a morálním vykreslením postav je pak i jejich fyzické. Oděv, vzhled, zranění nebo dokonce jizvy mohou hrát důležitou roli v určování charakteru hrdiny a jeho místa v příběhu. Například, zbojník, který se představuje jako hrdina, bývá vykreslen s drsným obličejem, oblečený do staršího oděvu, což naznačuje tvrdý a nekompromisní životní styl, ale zároveň i odvahu a sílu, které mu umožňují odolávat nepřátelům a bojovat za svá přesvědčení. Jeho protivník, bohatý šlechtic, je naopak vyobrazen v luxusním oděvu, zdobeném zlatem a drahými kameny, což symbolizuje jeho vysoký sociální status a moc. Jeho vzhled může být elegantní, ale zároveň také chladný a neosobní, což naznačuje jeho odtažitost od běžných lidí a jejich problémů. Taková protikladná fyzická vyobrazení postav přispívají k vytvoření napětí a kontrastu mezi nimi, což dále posiluje jejich protikladné charaktery a motivace. Díky těmto rysům mohou fikční hrdinové působit jako komplexní a uvěřitelné postavy, které oslovují publikum na mnoha úrovních.

⁸ Ronenová, R., *Možné světy v teorii literatury*, Host, Brno, 2006, překl. Miroslav Červenka, s. 129.

Fikční postava může být zapojena i do určitých historických událostí nebo mít předem definované vztahy s ostatními postavami v příběhu. Hrdinové často nesou na svých bedrech zátěž minulosti, která formuje jejich charakter a rozhodnutí. Osudové události, trauma nebo ztráta mohou formovat jejich motivace a jednání v průběhu příběhu. Historický kontext nebo hrdinova minulost jsou zasazeny do série dobrodružství, která testují hrdinovu odvahu, loajalitu a schopnost překonávat překážky. Mezi tyto typické události patří například vyprávění, kde se hrdina poté, co na něm byla spáchána křivda, vydává na nebezpečnou výpravu do divočiny, často konfrontován s nebezpečnými zvířaty nebo jinými nepřáteli. Tato dobrodružství slouží k demonstraci hrdinovy statečnosti a dovedností v přírodě. Další typickou událostí jsou epické bitvy, ve kterých se hrdina střetává se svými nepřáteli v otevřeném boji. Bitvy jsou často klíčovým momentem příběhu, kde hrdina musí prokázat své bojové schopnosti a strategické myšlení. Tyto souboje mohou být také metaforou vnitřního konfliktu hrdiny, kdy se musí vypořádat se svými vlastními démony a obavami. Dále se setkáváme se záchrannými misemi, ve kterých se hrdina vydává na nebezpečnou cestu, aby zachránil vězněného či utlačovaného. Tato dobrodružství poukazují na hrdinovu odvahu a dobrosrdečnost a reflektují rovněž vztah k slabším a utlačovaným bytostem. Všechny události a dobrodružství v syžetu jsou klíčovými momenty ve vývoji fikčního hrdiny. Každá událost poskytuje příležitost k prozkoumání hrdinových motivací, charakteru a rozhodnutí, ať už je to v boji s nepřáteli, překonávání překážek v divočině nebo v symptomatickém boji za spravedlnost a dobro.

3 Zbojníci mezi uměleckou fikcí a historickou realitou

Rozložení fikčních a realistických prvků v textu ovlivňuje, jak jsou jednotlivé složky, jako postavy, události a konflikty, rozloženy a vyváženy v rámci narativní struktury příběhu. Autor musí pečlivě zvážit, jak tyto prvky kombinovat a jakým způsobem je prezentovat, aby dosáhl maximálního dramatického efektu a emocionálního působení na své publikum, ale zároveň optimální věrohodnosti. Inspirace pro tyto příběhy čerpají autoři z širokého spektra zdrojů, včetně historických událostí, folklóru, jiné tematické literatury nebo osobních příběhů. Zbojníci se sice v důsledku toho konceptualizují jako archetypální literární hrdinové, nicméně je potřeba si uvědomit, že pod touto literární apoteózou tkví hmatatelná historická realita. Archivy a historické prameny dokladují existenci reálných zbojníků, kteří operovali v různých časových obdobích a regionech. Jejich životopisy překračují jednoduchou binární kategorizaci dobra a zla, často nalézanou v literárním kánonu, a nabízí rozmanité interpretační možnosti.

3.1 Ondráš Fuciman

*„Ty Ondrašu, synu milý,
ty se dobře meť budeš,
ty máš srce jako zbujník,
ty peníze nabudeš.
Vem obušek, staň za buček,
čekaj dobře příhody,
jak pan pujdě, pytaj se ho,
jake dělal obchody...“ – lidová píseň z Kozlovic⁹*

⁹ Bonuš, F., Kos, B., Mišurec, Z., *Zbojnické písně a tance*, Naše vojsko, Praha, 1951., s. 12.

Ondráš Fuciman, přezdívaný jako Ondráš z Janovic, se narodil v roce 1680 do rodiny janovického fojta¹⁰. Jelikož byla funkce fojta dědičná, předpokládalo se, že po Ondřejovi Fucimanovi starším nastoupí jeho nejstarší syn – Ondráš. Proto začal studovat na piaristické škole v Příboře. Studia nicméně nedokončil a byl vyloučen pro neustálé kázeňské přestupky. Nedlouho po návratu do Janovic započal Ondráš svou zbojnickou kariéru. Proč a kdy se tak stalo s určitostí nevíme. Jednou z nejpravděpodobnějších teorií je, že se Ondráš nepohodl s rodinou (v té době už měl i několik dalších sourozenců) a odešel pást ovce do beskydských hor, kde se potulovalo několik zbojnických skupin. Ty se na Valašsku a Těšínsku zformovaly z řad zchudlých sedláků a poražených protihabsburských povstalců¹¹. Jmenovitě víme například o skupině kolem zbojníka Uhorčíka, který však v roce 1711 této činnosti zanechal, oženil se a pod jiným jménem dožil poklidným životem. Je tedy možné, že po Uhorčíkovi převzal vedení zbojníků mladý a bezesporu inteligentní Ondráš. Dle pověstí měl Ondráš vždy po ruce valašku¹², díky které byl nepřemožitelný a nezranitelný. Právě pouze jeho vlastní valaška ho mohla zabít. To se stalo v roce 1715, kdy Ondráš doplatil na svůj kladný vztah k alkoholu a ženám. V hospodě byl ze žárlivosti napaden vlastním druhem, Jurášem, který ho praštil valaškou do hlavy. Ondráš byl na místě mrtvý, ale jeho tělo bylo převezeno na frýdecký zámek, kde bylo rozčtvrceno a pro výstrahu rozvěšeno na stromech po celém panství. Juráš sice dostal za Ondrášovu vraždu statek, ale nehodlal se vzdát zbojnického řemesla, a tak došla po nějaké době úřadům trpělivost a Juráše zatkli. Nakonec byl odsouzen k trestu smrti lámáním údů v kole, což byl obvyklý způsob usmrcení loupežníků v 18. století.¹³

Za dobu Ondrášova zbojnického života se podařilo nashromáždit hned několik legend. Tou nejznámější je Ondrášovo setkání s císařem Josefem II., kterému slíbil, že pokud ulehčí život prostému lidu a bude s ním dobře nakládat, dostane po Ondrášově smrti veškerý jeho

¹⁰ Fojt (také rychtář) byla funkce odpovídající dnešnímu starostovi, jednalo se o představeného obce, který ji reprezentoval na sněmech a ručil vrchnosti za dodržování pravidel na daném území.

¹¹ Selské rebelie na tomto území probíhaly celou první polovinu 18. století. Tou nejznámější byla pak rebelie vedená sedmihradským knížetem Františkem II. Rákóczim (1703-1711). V řad povstalců byl i jiný slavný zbojník – Juraj Jánošík.

¹² Označení pro dlouhou, lehkou sekeru odpovídající obušku.

¹³ Podle jiné legendy byl však Juráš oběšen.

naloupený majetek, který schovával v lesních skrýších. Protože však Juráš Ondráše zabil a císař musel mít po cestě k pokladu zavázané oči, zůstal Ondrášův poklad ukryt kdesi v beskydských lesích.

3.2 Jan Nepomuk Karásek

Lužický Robin Hood, jak se Janu Nepomukovi Karáskovi přezdívá, se narodil v roce 1764 na pražském Smíchově. Jeho otec byl truhlářem a Karásek se kromě truhlářiny prý vyučil i řezníkem. Podle pověsti byl chycen při vandrování s dalšími tovaryši a jako dezertér byl poslán do rakouské armády. Odtud však uprchl a usadil se kousek od českých hranic, v německém městě Leuterdorf. Karásek se dokonce oženil a měl dceru, nicméně ani to ho neodradilo od započetí kariéry zbojníka. Podle legend byl Karásek velmi šarmantním zbojníkem, který se vybraně oblékal (nejčastěji nosil dobře padnoucí mysliveckou uniformu). Spolu se svými kumpány řádili na území českého i německého Saska, ale nikdy neloupili přímo v Leuterdorfu. Jednou však udělali výjimku a vyhlédli si statkáře Glatheho. Pomocí lsti se dostali do jeho stavení, statkáře svázali a začali do prostěradel a pytlů shromažďovat všechny cennosti. Hluk, který při krádeži zbojníci dělali, vzbudil čeledína a ten zburcoval děvečky a čeledíny z okolních statků. Zbojníkům se však podařilo s lupem utéct. Vzhledem k tomu, že měli kořist ledabyle naházenou do prostěradel a pytlů, trousila banda po cestě tovary. Pro přivolané dragouny z Heinewalde pak nebylo těžké sledovat poztrácené mince, které je dovedly přímo ke zbojníkům. Všichni byli zatčeni a vyslýcháni. Karáskovi se z vězení sice podařilo na nějakou dobu uprchnout, ale byl znovu dopaden a odvezen do budyšínského vězení, kde čekal na rozsudek. Původní trest, který Karáska odsoudil ke smrti lámáním v kole byl sice nakonec zmírněn na doživotní žalář v Drážďanech, ale i přesto Karásek po devíti letech krutého vězení zemřel.

Jan Nepomuk Karásek byl, stejně jako všichni slavní zbojníci, pro prostý lid ten, který bohatým bral a chudým dával (připomeňme znovu jeho přezdívku „lužický Robin Hood“). Nebyl sice, jako například Ondráš nepřemožitelný, v lidové slovesnosti se však do dnešních dní dochoval jeho obraz dobrosrdečného a šarmantního zbojníka.

3.3 Louis Dominique Cartouche

„Qui n’a entendu parler de Cartouche? Ce mot est devenu populaire comme synonyme, ou mieux comme augmentatif du mot voleur. Tout individu qui pratique le vol d’une façon vulgaire est un voleur. Mais il n’est pas donné à tous d’être un Cartouche.“¹⁴

Louis Dominique Cartouche – francouzský Robin Hood, nejznámější ze zbojníků Francie. Postava, která je zahalena mnoha legendami a již po staletí fascinuje umělce, historiky i obyčejné lidi. Narodil se roku 1693 na pařížském předměstí do rodiny obchodníka s vínem¹⁵, a protože jeho otec doufal, že mu jednou předá svůj zaběhnutý obchod, poslal syna do učení. Mladík se však více než studiu věnoval krádežím, a tak byl ze školy ve dvanácti letech vyloučen. V té době došla trpělivost i jeho otci a vyhání ho z domu. Cartouche se přidává ke kočovným Cikánům a stráví u nich téměř pět let. Za tu dobu se naučí obratně zacházet s kordem, holí i pistolí, a hlavně přebere mnoho jejich triků, jak šarmantně okrást svou oběť. Na krátkou dobu se pak vrací zpět ke svému otci, ale ani ne za dva roky je zpět mezi cikánskými kočovníky a okrádá bohaté šlechtice. Ve 20 letech narukoval do armády, ale vzhledem k ukončení války se Španělskem je krátce na to demobilizován. Ocítá se tak bez finančních prostředků a spolu s dalšími vojáky, kteří jsou ve stejné situaci, zakládá zbojnickou skupinu, jež se specializuje na noční vloupání do bytů.

Jedním z nejproslulejších Cartouchových kousků je vloupání k hraběnce de Boufflers. Překvapenou a osamělou hraběnkou jednoduše požádal o večeři a nocleh. Byl sice ozbrojený, ale i zdvořilý a šarmantní. Druhý den prý hraběnce zaslal jako poděkování za její

¹⁴ „Kdo by neslyšel o Cartouchovi? Toto slovo se stalo populárním synonymem, nebo ještě lépe doplňkem slova zloděj. Každý, kdo krade vulgárním způsobem, je zloděj. Ale ne každý může být Cartouchem.“ (překl. autorky); Tonnerre-Seychelles, S., *Louis Dominique Cartouche (1693-1721) : légende et réalité 1/2*, prosinec 2021.

Dostupné online z: <https://gallica.bnf.fr/blog/01122021/louis-dominique-cartouche-1693-1721-legende-et-realite?mode=desktop>, cit. 16.10.2023.

¹⁵ Některé zdroje uvádí, že byl Cartouchův otec bednářem.

pohostinnost láhev šampaňského (samozřejmě kradeného). Cartouchovu rozpustilou povahu popisuje v polovině 19. století i novinář Barthelémy Maurice v deníku Le Figaro: *“la présence d’esprit qui ne l’abandonnait jamais, son goût pour la plaisanterie, et sa gaieté de bon aloi”*¹⁶.

Cartouche dlouho unikal policistům, kteří ho v dobách jeho největší slávy považovali za veřejného nepřítele číslo jedna. Jak už to ale v případech zbojníků bývá, byl v roce 1721 zrazen svými nejbližšími společníky, zatčen a následně odsouzen k trestu smrti lámáním v kole. Do poslední chvíle Cartouche doufal, že bude osvobozen svými kumpány, ale když žádný z nich na náměstí de Grève nedorazil, rozhodl se pro spolupráci s policií. Prý udal téměř 90 lidí a po jeho smrti se rozpoutala obrovská vlna represí napříč celou Francií. Tuto se úřady snažily posléze ospravedlnit vydáním knihy z roku 1722 s názvem *Histoire de la vie et du procès du fameux Louis-Dominique Cartouche, et plusieurs de ses complices*¹⁷.

Přestože se tehdejší pařížské elity snažily pošpinit Cartouchův obraz a vynaložily nemalé síly na to, aby byl Cartouche vyobrazen jako bezbožný lupič a surový bandita, je i dnes, více než 200 let po smrti, inspirací pro literární i filmové tvůrce, a to především díky legendám, které kolovaly mezi prostým lidem, pro nějž byl Cartouche spravedlivým králem zbojníků.

3.4 Louis Mandrin

„Mandrin, le chef, est dans le cœur du royaume à la tête de six mille hommes déterminés; Il y a trois mois que ce n’était qu’un voleur: c’est à présent un conquérant.“ – Voltaire.¹⁸

¹⁶ "duchapřítomnost, která ho nikdy neopouštěla, jeho zálibu v žertech a dobromyslnou veselost." (překl. autorky); dostupné online z: <https://gallica.bnf.fr/blog/01122021/louis-dominique-cartouche-1693-1721-legende-et-realite?mode=desktop>, cit. 7.10.2023.

¹⁷ *Histoire de la vie et du procès du fameux Louis-Dominique Cartouche, et plusieurs de ses complices*, éd. Henry (Lille), 1722, dostupné online z: <https://gallica.bnf.fr/ark:/12148/bpt6k6471653m/f12.item>, cit. 7.10.2023.

¹⁸ "Mandrin, náčelník, je v srdci království v čele šesti tisíc odhodlaných mužů; před třemi měsíci byl pouhým zlodějem, teď je z něj dobyvatel." (překl. autorky); Voltaire, *Correspondance : année 1755*, Lettre n. 2849 - À Madame la duchesse de Saxe-Gotha, Garnier, *Œuvres complètes de Voltaire*, tome 38 (p. 318-319).

Louis Mandrin je po Cartouchovi patrně druhým nejproslulejším zbojníkem, který působil v 18. století na francouzském území. Narodil se v roce 1725 v Dauphiné a většinu svého života se živil poctivě. Na zboj se dal až v roce 1753, kdy došlo ke krachu jeho rodinného podniku (nejčastěji se uvádí, že byl bednářem). Jedna z teorií však hovoří i o možné revoltě proti nespravedlivému systému a touze po pomstě, neboť se Mandrin stal zbojníkem záhy po popravě svého mladšího bratra Pierra, jenž byl oběšen za padělatelství. Mandrin se zapsal do dějin především jako nesmírně obratný pašerák tabáku a kalika¹⁹. Obě tyto suroviny podléhaly v období Ancien Régime²⁰ státní kontrole, nicméně byly tak oblíbené, že velmi záhy po zavedení těchto kontrol došlo k rozvinutí pašerácké sítě, která vedla napříč Francií do okolních států (např. do Švýcarska). Pro celé období osvícenství jsou typické krvavé střety pašeráckých skupin a agentů tzv. Ferme générale.²¹ Za svou velmi krátkou zbojnickou kariéru dosáhl Mandrin nebývalé slávy. Nejznámější je jeho šest vojenských akcí z roku 1754, během nichž v jihovýchodní Francii přeprodával zboží získané ve Švýcarsku a Savojsku. Poslední z těchto šesti akcí vešla do dějin především kvůli masakru u města Autun, kdy Mandrin jen o vlásek unikl zatčení. Známa je i pověst o tom, jak Mandrin po vyhlášení zákazu kupování pašeráckých výrobků přepadl zástupce Ferme générale v Rodezu a donutil je pod pohrůzkou použití zbraně koupit veškeré jeho pašované zboží. Poté se uchýlil do Savojska²² a nebýt zrady jeho kumpánů, kteří úřadům vyrazili jeho úkryt, mohl zde dožít. Zástupci Ferme générale inkognito (a především nelegálně) vstoupili do Savojska a zajali Mandrina na statku v Rochefort-en-Novalaise. Když se savojský král dozvěděl o nedovoleném vpádu francouzských úředníků, žádal po králi Ludvíku XV., aby mu Mandrina vydal. Francouzský král s tímto souhlasil, nicméně výběrčí daní byli tak lační po Mandrinově smrti, že než se k savojskému králi dostala odpověď, nebyl Mandrin po krátkém procesu již mezi živými. Pro představu – soud s Mandrinem začal 24. května 1755 a již 26. května byl ve Valence lámán v kole, což byla smrt pro nejtěžší zločince. Popravě přihlíželo až 6000 lidí, přičemž mnoho z nich s Mandrinem sympatizovalo. To ostatně dokládá i

Dostupné online z: https://fr.wikisource.org/wiki/Correspondance_de_Voltaire/1755/Lettre_2849#cite_note-1. Cit. 7.10.2023.

¹⁹ Kaliko = hustší tkanina z bavlny a dalších příměsí.

²⁰ Starý režim (fr.); označení pro politické a společenské uspořádání ve Francii (konec 16. století až revoluční rok 1789).

²¹ Ferme générale = organizace ve Francii přímo podléhající králi, která měla za úkol vybírat daně a cla.

²² Savojsko bylo v této době autonomní oblastí.

spousta soucitných a rozzlobených vzkazů, které zůstaly po popravě u Mandrinova vystaveného těla.

Mandrinovo postavení lidového hrdiny, jenž bojuje za lepší život prostého lidu, upevnily i texty předních francouzských myslitelů té doby, jmenujme například již v úvodu citovaného Voltaira nebo ekonoma a státníka Turgota, které se věnovaly jeho kauze a zpochybňovaly legitimitu vykonaného rozsudku. V tomto období vzniká rovněž dodnes známá balada *Complainte de Mandrin*, která se zpívala po celé Francii. Přestože patří Mandrinova zbojnická kariéra k těm kratším, nijak jí to neubírá na důležitosti. Mandrin sám zůstává do dnešních dní synonymem boje prostého člověka proti krutému a bezohlednému autoritářství vládnoucích elit.

3.5 Václav Babinský

Václav Babinský alias Venca z Pokratic se narodil v roce 1796. Jeho otec byl nádeníkem a stejně tak se jím později stal i Václav. Ve dvaceti letech, v roce 1816, byl přinucen vstoupit do armády, avšak jako mnoho jiných, ani Václavovi nepříjemná vojenská služba nevyhovovala, a tak dezertoval. Do normálního života se po tomto rozhodnutí zapojit nemohl, a tudíž se tímto započala jeho kariéra zloděje a lupiče. Když došlo na jeho chycení, simuloval šílenství a byl přemístěn do ústavu pro choromyslné. Po propuštění v roce 1824 se s z něj stal tulák a na svých toulkách po Středních i Severních Čechách si našel několik kumpánů, kteří s ním kradli a někdy i zabíjeli. Babinský byl obžalován hned ze dvanácti zločinů, přičemž mimo krádeží s loupeží nechybí ani zmiňovaná vražda nebo například falšování cestovních dokladů. Byl několikrát chycen a vyšetřován, ale vždy se mu podařilo z vězení utéct. Nakonec byl ale finálně dopaden a odsouzen ke dvaceti letům žaláře. Soudy v jeho případě postupovaly korektně a přihlížely jen ke přímým důkazům. Neprokázaly mu tedy například vraždu manželů Stránských, přestože je velmi nepravděpodobné, že by se na ní nepodílel. Svůj trest si Babinský odpykával nejprve na Špilberku a ke konci věznění byl převezen do Valdic. Ve vězení se pak odehrávala Babinského proměna.

Po celou dobu výkonu trestu se prý choval vzorně (přestože se pokoušel utéct), často se modlil a všude chodil s růžencem. Doufal, že vzorným, zbožným chováním dosáhne zkrácení trestu. Toho se však nedočkal. „Krátce před jeho propuštěním se stala zajímavá věc. Babinský požádal o slyšení u ředitele věznice, prohlásil, že trest byl spravedlivý, přestože přišel o nejlepší léta svého života. Žádal, aby byl ponechán ve vězeňské službě, protože by prý společnosti lidské nemohl pohlédnouti bez zahanbení do tváře.“²³

Po propuštění byl zaměstnán v klášteře v pražských Řepích, kde vykonával povolání zahradníka. Takto se živil až do roku 1876, poté už se nemohl dobře hýbat a v klášteře pletl košíky a rohože. Zemřel v roce 1879 a jeho pohřbu se prý zúčastnilo nebývalé množství lidí. Legendou Václav Babinský zůstává i dnes, což dokládá i fakt, že přestože neměl přímých potomků, jeho hrob je v Řepích dodnes pečlivě udržován.

3.6 Eugène-François Vidocq

Eugène François Vidocq se narodil v roce 1775 v Arrasu jako jeden ze sedmi dětí místního pekaře a obchodníka. Již od dětství byl Vidocq znám pro svou prudkou povahu, kdy nešel pro ránu daleko. Často se tak zapletl do rvaček, ke kterým se postupně přidaly i drobné krádeže, což vedlo k jeho nesčitelným pobytům ve vězení, ze kterých však téměř vždy dokázal utéct. Jako mladík se pak přidal do bourbonského pluku francouzské armády, ale vojenský dril mu nevyhovoval, a tak se rozhodl pro dezerci. Tím se odsoudil k životu na útěku, který ho však velmi vyčerpával, a tudíž se rozhodl, že požádá císaře Napoleona o milost. Dle legendy v dopise císaři tvrdil, že osm let života na útěku má cenu osmi let ve vězení. Svou žádost odeslal Vidocq hned několikrát, avšak ani jednou mu Napoleon nevyhověl. To udělal až Ludvík XVIII., v roce 1818, tedy téměř dvacet let po Vidocqově odsouzení.

V té době se už ale dávno psala jiná kapitola Vidocqova života, která dokládá jeho, již dříve zmiňovanou, dvojakost. V roce 1809 se rozhodl přejít „na druhou stranu barikády“ a nabídl své služby policii, divizi zabývající se zloději a krádežemi. Jeho výsledky byly

²³ Votruba, A., *Loupežník, který se stal legendou, Životní osudy Václava Babinského*, in: *Dějiny a současnost*, č. 6/2007, cit. 9.11.2023.

nepopíratelné, a tak je v roce 1811 jmenován do čela brigády Sûreté, jež se zabývala krádežemi, vraždami, prostitucí, znásilňováním, podvodům a padělání. Jeho metody usvědčování zločinců hraničily se zákonem, ale i přesto je některými historiky považován za otce moderní kriminalistiky. Vzpomeňme například na známou historiku, kdy měl usvědčit vraha pomocí sádrového odlitku jeho stopy. Vidocq si za život nadělal mnoho nepřátel, kteří se neustále pokoušeli zpochybnit jeho kompetentnost. Několikrát byl odvolán a znovuzvolen do své funkce, nicméně tyto šarvátky do natolik vyčerpávaly, že se nakonec rozhodl pro kariéru soukromého detektiva. Zemřel v roce 1857, v nedožitých 82 letech.

3.7 Zbojník, lupič, loupežník nebo bandita?

„Le bandit a deux têtes, l'une qui raisonne ses actions et le mène pendant toute sa vie, l'autre qu'il a sur ses épaules, le jour de sa mort.“ – Victor Hugo.²⁴

Zbojník, lupič, loupežník, lapka nebo, jak zmiňuje i Victor Hugo, bandita. To vše jsou označení pro osoby, které se dopouští zločinů, zejména loupeží a krádeží a často operují mimo zákon a jejichž životy byly nastíněny v předešlých kapitolách. Standardně jsou tato označení chápána jako synonyma. Existuje však mezi uvedenými označeními nějaký rozdíl?

Votruba se přiklání k následující teorii: „Čeština je v této oblasti poměrně bohatá, a tak bychom pro označení tří různých sociálních skutečností mohli použít tři různé výrazy: Loupežník ve významu neutrálním pro každého člověka, který se věnuje loupežné činnosti, zbojník pak pro loupežníka venkovského původu a lupič pro loupežníka z řad tuláků a příslušníků nepočetných povolání.“²⁵ Neopomeňme však zmínit i variace, jež se zakládají na regionálních rozdílech v pojmenování. Označení „zbojník“ se používalo na východní Moravě a na Slovensku, oproti tomu „loupežníky“ bychom našli v Čechách a na západní Moravě.

²⁴ „Bandita má dvě hlavy, jednu, která odůvodňuje jeho činy a vede ho po celý život, a druhou, kterou nese na ramenou v den své smrti.“ (překl. autorky); Hugo, V., *Les Misérables Tome IV: L'idylle rue Plumet et l'épopée rue Saint-Denis*, dostupné online z: <https://www.gutenberg.org/cache/epub/17518/pg17518-images.html>, cit. 7.7.2023.

²⁵ Votruba, A., *Pravda u zbojníka: Zbojnictví a loupežnictví ve střední Evropě*, s. 53.

Ani francouzština nezůstává svou rozmanitostí v označeních pozadu. Jak je patrné z úvodního citátu, nejčastějším výrazem pro zbojníka je *bandit*. Slovo pocházející z italského *bandito*²⁶, se ve významu člověka, který se potuluje po zemi se zbraní v ruce prokazatelně používá již od 17. století²⁷. Před banditou však nalezneme ve středověkých textech i tzv. *malandrins*²⁸, výraz opět převzatý z italštiny. Obecnějšími výrazy, pod které je často zahrnut i zbojník jsou *hors-la-loi*, slovo převzaté z angličtiny²⁹, jež popisuje člověka pohybujícího se mimo zákon, tedy vlastně psance a označení *brigand*. To označuje osobu náležící k tlupě operující na hraně zákona.³⁰ Naopak konkrétnějším výrazem, často používaným jako synonymum ke slovu *bandit*, je pak *voleur de grand chemin*, tedy ve volném překladu zloděj při silnici³¹. Zde je pak explicitně uvedeno místo, kde zbojník operuje.

Závěrem lze tedy rozdíl mezi zbojníky a lupiči či loupežníky shrnout (i když poněkud schematicky) následovně:

Zbojnická skupina má selský původ a zázemí, často operuje v rámci užšího prostoru a vystupuje otevřeně. Motiv kořisti u ní nehraje prim a podléhá striktnímu autoritativnímu vedení a hierarchii. Naopak lupičská (loupežnická) skupina je tuláckého původu a operuje na širším prostoru. Hojně využívá svého utajení a anonymity, přičemž motiv kořisti je prvotní. Hierarchie ve skupině je uplatňována pouze po dobu akce.³²

²⁶ Bandire (it.) = sloveso, které v překladu znamená: vyhlašovat, dělat znamení; Bandito = substantivní příčestí minulé od slovesa bandire. Někteří lingvisté se rovněž přiklání k tomu, že slovo bandita vzniklo z italského banniti = vypovězení.

²⁷ Zdroj: <https://www.cnrtl.fr/etymologie/bandit>, cit. 3.10.2023.

²⁸ Malandrino (it.) = substantivum ve významu lotr, darebák, lump.

²⁹ Z anglického „outlaw“, ve smyslu psanec, člověk mimo zákon.

³⁰ Z italského briga = tlupa.

³¹ Voleur de grand chemin, celui qui dévalisait les voyageurs sur les routes ; celui qui vole d'une manière éhontée. Zdroj: <https://www.larousse.fr/dictionnaires/francais/chemin/15074#152621>, cit. 3.10.2023.

³² Votruba, A., *Pravda u zbojníka*, s. 16.

4 Fenomén zbojnictví

Pokud by naším cílem byla zjednodušená definice, dalo by se zbojnictví pojmenovat jako činnost nebo způsob života, při kterém jedinci či skupiny provádějí aktivity, jež jsou obvykle spojené s násilím, zavražďováním, manipulací nebo krádežemi-tedy činnosti mimo zákon a mimo rámec společenských norem. Vnímání společenské normy je však v souvislosti se zbojnictvím velmi diskutabilní, což ostatně potvrzuje i britský historik Eric Hobsbawm, který ve své knize *Primitivní rebelové*³³ poukazuje na fakt, že zbojnictví bylo v určitém období vnímáno jako způsob, jak přežít a bránit se proti sociálnímu útlaku. Mnozí zbojníci byli považováni za lidové hrdiny a symboly odporu proti nepravdě a nespravedlnosti. Jejich činy byly často podporovány a uznávány chudými vrstvami společnosti.

O definici zbojnictví se v knize *Pravda u zbojníka: Zbojnictví a loupežnictví ve střední Evropě*³⁴ pokusil i Adam Votruba. Autor, který je v českém prostředí považován za experta na danou problematiku a jež se výraznou měrou zasloužil o značné zpopularizování zbojnického fenoménu na zbojnictví nahlíží ze dvou úhlů a nabízí definici sociálně-historickou a kulturně-historickou.

Zastavme se nejprve u Votrubovy definice sociálně-historické. Ta se soustředí na několik klíčových prvků, které se pokusím trochu přiblížit. Jsou jimi sociální kontext, postavení zbojníků ve společnosti a ekonomické faktory.

Sociální kontext definice by se dal shrnout jako analýza společenské struktury, sociálních vztahů a částečně i ekonomických podmínek, které přispěly k vzniku a udržení zbojnictví. Zahrnuje zkoumání vztahů mezi zbojníky a ostatními vrstvami společnosti, jejich interakce a začlenění do komunit. Úzce souvisejícím prvkem je postavení zbojníka ve společnosti, tedy přiblížení toho, jaké místo zbojníci ve společnosti zaujímalí a jak byli vnímáni okolím. Zda byli považováni za hrdiny nebo na ně společnost nahlížela jako na vyvrhele. Co se týče ekonomických faktorů, hovoříme především o ekonomických okolnostech, které vedly

³³ Hobsbawm, E., *Primitivní rebelové*, Academia, 2023, překl. Martin Štefl.

³⁴ Votruba, A., *Pravda u zbojníka: Zbojnictví a loupežnictví ve střední Evropě*, Scriptorium, 2010.

jednotlivce ke zbojnickým aktivitám. Patří sem například chudoba a všeobecný nedostatek (jídla, peněz, ...), dále pak politika nebo nespravedlivé daňové zatížení ze strany vrchnosti, které mohly motivovat lidi ke krádežím a loupežím. Na základě uvedených prvků tedy předkládá Votruba následující sociálně-historickou definici zbojnictví:

Zbojnictví je zvláštní případ loupežné činnosti venkovského obyvatelstva, kdy její představitelé zůstávají plnohodnotnými členy venkovské komunity a nejsou pro svou loupežnou činnost touto komunitou zavržováni. Domovská komunita jim nadále poskytuje sociální zázemí.³⁵

³⁵ Votruba, A., *Pravda u zbojníka: Zbojnictví a loupežnictví ve střední Evropě*, s. 52.

5 Kontextuální analýza zbojnictví

V rámci kontextuální analýzy se pokusíme poskytnout menší vhled do pozadí této formy zločinnosti. Při kontextuální analýze zbojnictví je nutné vzít v potaz hned několik obecných prvků, které mohly motivovat jedince nebo skupiny k rozhodnutí zapojit se do zbojnických aktivit. Jak podotýká i Eric Hobsbawm ve své knize *Bandits*, tento typ kriminality totiž formuje vícero aspektů, neboť „...zbojnictví současně zpochybňuje ekonomický, sociální a politický řád tím, že se staví proti těm, kteří mají moc, právo a kontrolu nad zdroji nebo si na ně činí nárok. (...) Zbojnictví, jako specifický fenomén, proto nemůže existovat mimo socioekonomický a politický řád.“³⁶ Podrobnější přiblížení těchto obecných prvků a aspektů je v následujících kapitolách.

5.1 Historický kontext

Hned na úvod je potřeba říct, že je velmi obtížné přesněji definovat samotné počátky zbojnictví. Názory historiků na toto téma se různí. Budeme-li vycházet z výše uvedené Votrubovy a Hobsbawmovy definice zbojnictví, kdy není činnost zbojníků odsuzována jejich domovskou komunitou, ale naopak je tolerována a vnímána jako vzpoura proti nepřátelské skupině obyvatelstva (nejčastěji vrchnosti), můžeme spojit počátek zbojnictví především s feudalismem. Nicméně ani tato teorie nemůže být podpořena solidní základnou důkazů, neboť až do vrcholné fáze feudalismu se potýkáme s velkým nedostatkem pramenů spojených s tímto druhem kriminality. Avšak i přes minimální množství historických pramenů týkajících se středověkých zbojníků, se jedná o období bohaté na ústně předávané příběhy.

Spolehlivě lze pak podle Votruby zbojnictví identifikovat až od sedmnáctého století³⁷. Toto souvisí především s preciznějším vedením tzv. smolných knih. Smolná kniha, též černá

³⁶ Hobsbawm, E., *Bandits*, Abacus, London, 2001, str. 7.

³⁷ Bílá, M., *Jánošík, Ondráš a spol.*, online, 2011, dostupné z: <https://cesky.radio.cz/janosik-ondras-a-spol-8561504>, cit. 8.9.2023.

kniha, popravčí kniha nebo krevní kniha je historický termín pro soudní knihu, která byla vedena u (zpravidla městského) soudu vybaveného hrdelní pravomocí. Obsahuje záznamy výpovědí osob podezřelých z hrdelních zločinů učiněných dobrovolně nebo při výkonu práva útrpného a záznam o provedené exekuci³⁸.

Rozmach zbojnického fenoménu však zaznamenáváme především ve století osmnáctém a devatenáctém. Podrobnější přiblížení jednotlivých historických období bude předmětem následujících kapitol.

5.2 Sociokulturní kontext

Sociokulturním kontextem můžeme nazvat interakce mezi sociálními (týkající se společnosti, komunity, vztahů mezi lidmi) a kulturními (týkající se kultury, hodnot, tradic, umění) aspekty lidské existence. Zahrnuje například to, jak společnost formuje a je formována kulturou nebo jak kulturní normy, zvyky a hodnoty ovlivňují chování jednotlivců a skupin ve společnosti.

V rámci sociokulturního kontextu zbojnictví bychom neměli opomenout především sociální nerovnost, která již od počátků feudalismu protkává dějiny evropských společenství. Tato mohla vést utlačované a vyloučené jednotlivce nebo skupiny k hledání alternativních cest k vyjádření nesouhlasu s existujícím sociálním řádem. Právě zbojníci jsou pak často, především v romantizovaných interpretacích, chápáni jako archetypální postavy, které otevřeně revoltují proti zaběhnutému řádu a které berou do svých rukou zákon, trestajíc zlo a pomáhajíc potřebným.

Toto potvrzuje i Eric Hobsbawm, který ve své knize *Bandits* zmiňuje tzv. „sociální zbojnictví“, jež definuje následovně: „Podstata sociálních banditů spočívá v tom, že se jedná o vesnické psance, které pán a stát považují za zločince, ale kteří zůstávají v rolnické společnosti a jsou svým lidem považováni za hrdiny, za šampióny, mstitelé, bojovníky za

³⁸ Wikipedie: Otevřená encyklopedie, *Smolná kniha*, online, 2021, dostupné z: https://cs.wikipedia.org/w/index.php?title=Smoln%C3%A1_kniha&oldid=20065776, citováno 10. 10. 2023.

spravedlnost, možná dokonce za vůdce osvobození, a v každém případě za muže, které je třeba obdivovat, pomáhat jim a podporovat je.“³⁹ Hobsbawm tvrdí, že „v určitém smyslu je sociální zbojnictví primitivní, dost možná nejprimitivnější známou formou sociálního protestu.“⁴⁰ K této myšlence je však nutno podotknout, že, vzhledem k Hobsbawmově marxistickému přesvědčení, nechápe tento historik slovo „primitivní“ jako synonymum něčeho prostého, jednoduchého nebo triviálního. Zbojnictví jako primitivní sociální protest je pro něj předchůdcem správného, dělnického hnutí. Hobsbawmův pohled na zbojnictví by se dal v tomto směru popsat především jako pohled teleologický.

Zajímavým společenským faktorem je i skupinová dynamika. Někteří jedinci se mohou přidružit ke zbojnickým bandám kvůli skupinové příslušnosti, pocitu sounáležitosti a vzájemné podpory. Motivací může být vytvoření silného společenství, které poskytuje ochranu, podporu a v některých případech dokonce i společenskou prestiž. Jedinci si tak společně vytvářejí alternativní identitu a způsob, jak uniknout sociálním stereotypům. Vzájemná loajalita nicméně může být narušena vnitřními konflikty a rivalitou, a to především v případech, kdy jsou jednotliví členové přespříliš soutěživí a vzájemně bojují o místa v hierarchické struktuře skupiny nebo například v momentech, kdy se jejich společné zájmy začínají rozcházet.

Všechny tyto sociokulturní aspekty dohromady stojí u zrodu zbojníka a jeho legendy jako ambivalentní folklorní postavy, jejíž dvojakost vyrůstá na konfliktu dobra a zla, podpory a odsouzení okolí, a to velmi často nehledě na místě, kde se její příběh odehrává. Lokální kolorit, odkazující na konkrétní prostředí, kulturu a společenské hodnoty, „které charakterizují lidi a věci v daném místě a čase a které dodávají tématu realistický ráz.“⁴¹, jistě nelze u příběhů opomenout. Přesto vyvstává otázka, do jaké míry můžeme hovořit o

³⁹ „The point about social bandits is that they are peasant outlaws whom the lord and state regard as criminals, but who remain within peasant society, and are considered by their people as heroes, as champions, avengers, fighters for justice, perhaps even leaders of liberation, and in any case as men to be admired, helped and supported.“; Zdroj: Hobsbawm, E., *Bandits*, str. 20.

⁴⁰ Hobsbawm, E., *Primitivní rebelové*, s. 37.

⁴¹ „Détails caractérisant les personnes et les choses dans un lieu, dans un temps donné, et qui donne au sujet un aspect de réalisme.“ (překl. autorky), zdroj: *Dictionnaire international des termes littéraires, sous la direction de R. Escarpit*, Bern, Francke, 1987, s. 397-398. in: Kapor, V., *‘La Chartreuse de Parme’ ou la couleur locale reconsidérée*. Dostupné online z: <https://journals.openedition.org/studifrancesi/32672?lang=en#ftn4>, cit. 12.4.2024.

zcela jedinečných, na sobě nezávislých, lokálních příbězích a zda se, naopak, nejedná spíše o tentýž obecný model s variacemi regionálních aktualizací.

5.3 Politický kontext

Zbojnictví, jakožto forma zločinnosti, neexistuje izolovaně, ale je hluboce provázáno i s politickými podmínkami ve společnosti. Z pohledu vnitrostátní politiky využívají zbojníci politické nestability k boji proti útlaku a vykořisťování ze strany šlechty a vládnoucích tříd, a to jak domácí, tak, například v případě okupace, cizí. Pomoci jim v těchto rebeliích mohla nedostatečná kontrola státních orgánů a někdy dokonce rozklad právního systému. K celé situaci připočteme i neefektivní soudní systém, který vládl v Evropě až do 18. století, kdy vlivem osvícenství panovníci cíleně reformovali soudnictví. V Čechách zmiňme císaře Josefa II. a jeho *Všeobecný zákoník o zločinech a trestech na ně*⁴², ve Francii pak Napoleonovy reformy trestního zákoníku⁴³.

I mezinárodní politická situace mohla být pro zbojnictví důležitá, a to především proto, že obchodní a politické vztahy mezi státy mohou ovlivňovat šíření zbojnické činnosti napříč hranicemi. Některé zbojnické skupiny mohou být navíc různě podporovány zahraničními aktéry, kteří se tímto způsobem snaží prosadit své zájmy v daném regionu.

5.4 Ekonomické aspekty

Co se týče ekonomického hlediska, může být zbojnictví chápáno jako způsob kompenzace ekonomických nejistot a chudoby, a to především v případech, kdy mají lidé pocit, že tradiční cesty ke zlepšení jejich postavení ve společnosti jsou jim nedostupné. Nemusí se však jednat pouze o dostupnost, zbojnictví nabízí relativně rychlé zisky ve srovnání

⁴² Trestní zákoník vydaný v roce 1787 císařem Josefem II., který dokonce na čas zakázal trest smrti a vyloučil volné trestání dle úvahy soudce, jež bylo v platnosti do té doby. Zákoník byl nahrazen kodexem z roku 1803.

⁴³ Tyto reformy položily základy modernímu trestnímu právu, neboť zavedly instituce obžaloby a obhájce tak, jak je (byť s menšími obměnami) známe dodnes.

s tradičními formami práce. Pro jedince žijící v náročných podmínkách to může být lákavá možnost, jak přijít velice rychle k zisku, byť se často jedná jen o zisk krátkodobý.

V této souvislosti se zbojník mohl stát pro ostatní chudé obyvatelstvo synonymem naděje. Bohatství, které často zbojníci dávali okázale na odiv, vnímali vesničané jako důkaz toho, že je zbojník schopen je ochránit. „To nejzajímavější na banditovi vždy bylo a je, že nabízí příběh chudáka, který se prosadil, a stává se tak jakousi náhražkou za neschopnost širokých mas vymanit se z vlastní chudoby, bezmoci a poddajnosti. Okázale utrácející zbojník (...) je svým obdivovatelům paradoxně blíže, než by se mohlo zdát; pokud se ovšem příliš nevzdání své roli hrdiny, do které ho lid obsadil.“⁴⁴

Z pohledu vládnoucích vrstev, proti kterým zbojníci rebelují, musíme zmínit další ekonomický aspekt, a to vynaložené náklady v boji proti těmto zločineckým organizacím. Boj proti zbojníkům a organizovanému zločinu obecně vyžaduje značné finanční a materiální zdroje, neboť se jedná o komplexní úkol. Nemalé prostředky byly a jsou čerpány na výzbroj a výcvik bezpečnostních složek, ale také na získávání informací o zbojnických skupinách. Někdy se k uvedeným nákladům navíc pojí i náklady spojené s prevencí tohoto druhu kriminální činnosti, neboť vládnoucí vrstvy chtějí zamezit šíření zbojnického fenoménu mezi další obyvatelstvo.

⁴⁴ Hobsbawm, E., *Primitivní rebelové*, s. 50-51.

6 Zbojnictví v 17. století

Přestože je velmi pravděpodobné, jak již bylo naznačeno, že zbojnictví vzniká již ve středověku, spolu se vznikem feudální společnosti, je to právě 17. století, kdy se bavíme o postupném vzestupu tohoto fenoménu.

Politicky bylo toto období charakterizováno například třicetiletou válkou, která zuřila v letech 1618 až 1648. Tato válka, která začala jako konflikt mezi katolíky a protestanty měla rozsáhlé dopady na celou Evropu. Byla důsledkem náboženských, politických a dynastických konfliktů a změnila nejen mapu politických aliancí a mocenských struktur v Evropě, ale také převrátila celou tehdejší společnost. Válka způsobila rozsáhlé škody v ekonomické sféře, kdy obrovské finanční náklady a zničení infrastruktury vedly k celkovému ekonomickému útlumu. V návaznosti na tento fakt ztratilo mnoho lidí své majetky, což vedlo k rostoucí chudobě a nejistotě. Mnohem více však zasáhla do společnosti, neboť válka narušila tradiční společenské hierarchie. Někteří, jež byli dříve chudí, získali majetek a moc, zatímco nemálo jiných ztratilo své postavení a statky. Zbojníci často operovali v oblastech zasažených válkou, a to hned z několika důvodů. Jednak proto, že mnoho majetku bylo v období války ponecháno svému osudu, tudíž se jim naskytl relativně jednoduchá příležitost k obohacení. Zároveň však zbojníci částečně v rámci svého rajonu chránili venkovské obyvatelstvo před cizími vojáky. V očích prostých lidí se tak stávali hrdiny a legendami. Odtud už jen krůček k romantizaci zbojnictví v 18. století. V souvislosti s válkou ještě nutno podotknout, že nemálo zbojníků (a to, samozřejmě, nejen v 17. století) vzešlo z řad dezertérů, tedy vojáků, kteří bez dovolení opustili své vojsko a válečných veteránů, jež se nedokázali po konci války znovu začlenit do normálního života. Nebyla to však jen třicetiletá válka, která poznamenala Evropu vrcholného novověku.

17. století označují Francouzi jako „grand siècle“, tedy „velké století“ a ne nadarmo. Je to období vyznačující se turbulentními změnami a významnými událostmi a osobnostmi, jež společně postupně formovaly svět, jak ho známe dnes. Mluvíme o době kulturního a uměleckého rozkvětu, náboženských (proti)reformací, ale především o době vrcholného absolutismu a centralismu evropských panovníků, v čele s francouzským králem Ludvíkem XIV. a Habsburky ve Svaté říši římské.

Budování moderního absolutistického státu šlo ruku v ruce s panovnickou snahou o ovládnutí disciplíny a konformity státu. Tohoto chtěli dosáhnout pomocí „centralizace a monopolizace hrdelní spravedlnosti, protože ovládnutí „monopolu násilí“, pro ně představovalo nezbytnou podmínku k posílení státní i vrchnostenské autority.“⁴⁵ Konkrétně jmenujme například patent z roku 1650, který pod pohrůžkou vězení mj. zakazoval prostým lidem vlastnit střelné zbraně. Zpřísnování pravidel a s tím pojící se drakonické potírání zločinnosti však vyvolávaly i protireakce ve formě rebelií.

Vzpomeňme třeba na legendami opředěného vůdce vzbouřených Chodů – Jana Sladkého Kozinu. Statkář z Újezdu u Domažlic a otec šesti dětí, se postavil do čela vzbouřených Chodů, jež po staletí chránili česko-německou hranici a jimž byla po Bílé hoře odebrána starobylá privilegia. Ve sporu o jejich navrácení, který se stal důvodem chodské rebelie, proti němu stanul nový pán chodského panství, šlechtic Lamming z Albenreuthu, kterého především díky Aloisi Jiráskovi a jeho Starým pověstem českým, známe jako Lomikara.

Druhá polovina 17. století a počátek 18. století se, i vzhledem k výše uvedené snaze panovníků o absolutní kontrolu práva a soudnictví, nesou ve znamení spektakulární justice a exemplárních (mnohdy i rituálních) poprav. Jednou z nich byla i ta Kozinova, při které vyřkl slavné proroctví, ve kterém zve svého protivníka na boží soud. Popravy, které měli veřejnost odradit od rebelií a zločinu obecně se, samozřejmě, neodehrávají pouze na českém území. Dalším příkladem budiž třeba i proslulý francouzský bandita Claude Duval⁴⁶. Původem Normand’an se stal komorníkem britských exulantů, kteří uprchli do Francie před krutovládou Olivera Cromwella. Po Cromwellově smrti se Duvalův pán mohl vrátit do rodné země a svého komorníka vzal s sebou. Duval však u něj dlouho ve službě nepobyl, neboť se začala projevovat jedna z jeho mnoha vášní – láska k pohledným ženám. Poté, co šlechtic zjistil, že je mu jeho žena nevěrná s mladým komorníkem, byl Duval ihned propuštěn. Tímto momentem prý začala jeho kariéra bandity. Podle pověstí to byl šarmantní a galantní zbojník, jenž dokonce prý jednou vyměnil tučný lup za tanec s mladou novomanželkou, samozřejmě za dohledu jejího postaršího, vystrašeného a potupeného manžela, na nějž mířila zbraněmi Duvalova banda. Nicméně ani jeho alotrie neunikly pozornosti bezpečnostního aparátu a při

⁴⁵ Tinková, D., *Člověk na okraji společnosti*, in: Bůžek, V., Král P., *Člověk českého raného novověku*, Argo, Praha 2007, s. 192.

⁴⁶ Někdy rovněž znám jako Claude Du Vall.

jedné z mnoha bujarých oslav, kde dával na odiv své uloupené bohatství, byl zajat. Po vyřčení rozsudku smrti prý ve Francii propukly protesty, a to především v řadách mladých šlechtičen, které v přestrojení Duvala (k velké nelibosti soudce Mortona) navštěvovaly i při pobytu ve vězení. Pověst praví, že i samotný král zvažoval zmírnění rozsudku, neboť Duval při loupežích téměř nepoužíval násilí, avšak nakonec byl Duval přece jen v roce 1670 popraven.

Jak je patrné, není náhodou, že právě v 17. století dochází k vzestupu zbojnického fenoménu. Prostí lidé, kteří v tomto období prožili většinu svých životů v hrůzách války a za všudypřítomného strachu a smrti, potřebovali hrdiny své doby. Proto, často i pod pohrůžkou přísných trestů, podporovali zbojníky, kteří se pro ně stali ztělesněním odporu a nadějí v lepší časy.

7 Zbojnictví v 18. století

I přes mnohé snahy monarchů o zachování pořádků nastolených v 17. století, se v následujícím, 18. století, potýká evropská společnost se značnou krizí starého režimu. Ta je způsobena hned několika faktory. První z příčin krize navazuje na předcházející století, jež bylo neobyčejně bohaté na války. Hospodářské potíže a zadlužení, zapříčiněné vleklými a často neúspěšnými válečnými konflikty, přispívaly k nejistotě a nespokojenosti ve společnosti. „Odpor poddaných proti vrchnosti narůstal, protože jejich situace se zhoršovala. Museli platit stále vyšší daně a berně a podle kvalifikovaných odhadů odváděli ze svých hospodářství až 80 procent výnosů státu a vrchnosti a na zajištění existence jim zbývala zhruba pětina toho, co vyprodukovali.“⁴⁷

Krise byla navíc podněcována i silícími filozofickými tendencemi evropských osvícenců, kteří zpochybňovali tradiční autority a legitimitu vládnoucích režimů. Vrchnost na tyto stále častější výboje, volání po svobodě a uplatnění rozumu reagovala sériemi reform. V habsburské monarchii jmenujme reformy Marie Terezie a jejího syna Josefa II., který v roce 1787 mj. modernizoval i trestní zákoník. Tyto změny měly však především zlepšit hospodářskou prosperitu země, nicméně cílem osvícenského absolutismu, jak je tento typ vlády označován, bylo zachování starého politického systému (feudalismu). Reformy a podpora vzdělanosti, vědy a umění tak byly jakýmsi polovičatým řešením, neboť rozhodně neposkytovaly nižším vrstvám plná občanská práva a svobody, o kterých hlásali osvícenští filozofové. Přestože se v 18. století začínalo oslabovat represivní postavení společnosti, evropští monarchové se kontinuálně snažili, aby ve společnosti zakořenila psychologie kolektivní poslušnosti. Zejména co se týče některých forem trestu, stále existovaly oblasti, jako trestání loupežníků a zbojníků, kde byla udržována tvrdá a nekompromisní politika. „Ještě za Marie Terezie bylo proti loupežníkům vyhlášeno stanné právo (1750 v Čechách, 1757 na Moravě) ...“⁴⁸

⁴⁷ Bílek, J., *Bílá místa české historie 2*, Knižní klub, Praha, 2011, s. 16.

⁴⁸ Tinková, D., *Člověk na okraji společnosti*, in: Bůžek, V., Král P., *Člověk českého raného novověku*, s. 200.

Co se týče zbojnictví, je možné považovat 18. století za období, kdy tento fenomén dosahuje svého vrcholu. Je to doba, kdy se zrodily největší legendy a Evropou kráčeli nejznámější zbojníci. V Čechách hovoříme o časech Ondráše Fucimana a Jana Karáska, ve Francii pak Louise Mandrina, a především slavného Louise Dominique Cartouche. Je to však i století, kdy vzniká nový, idealizovaný literární obraz zbojníka. „Od pozdního středověku do období baroka je loupežník nositelem zla a ničení. V období osvícenství dochází k proměně tohoto postoje – jednání zločince je omlouváno a dochází k psychologizujícímu výkladu, kdy je zločinec chápán jako produkt společenských podmínek.“⁴⁹

⁴⁹ Votruba, A., *Literární obraz šlechtného loupežníka*, online dostupné z: <https://www.iliteratura.cz/clanek/28211-votruba-adam-pravda-u-zbojnika>, 2011, cit. 11.10.2023.

8 Zbojnictví v 19. století

V 19. století pokračoval fenomén zbojnické činnosti, přestože s několika změnami ve srovnání s předchozím stoletím. Urbanizace, industrializace a modernizace společnosti přinesly nové výzvy, které ovlivnily i charakter zločinnosti. V 19. století došlo k výraznému technologickému pokroku, zejména v oblasti dopravy a komunikace. Rozvoj železnic a telegrafu usnadnil pohyb armád, ale i zločineckých skupin. V tomto období rovněž zaznamenáváme obrovské množství nových vědeckých, předně lékařských, poznatků, které v kombinaci s dalšími faktory zkvalitnily životní úroveň, což zapříčinilo skokový nárůst obyvatelstva v celé Evropě. Ekonomický rozvoj předních mocností pak vedl k mocenské expanzi národů mimo starý kontinent a Evropa se tak ocitla ve vrcholné fázi kolonialismu. Tento rozvoj však často prohloubil, už tak propastné, rozdíly mezi jednotlivými vrstvami obyvatelstva a vytvořil tak prostor a vhodné podmínky pro revoluční hnutí. Jmenujme například rok 1848, kdy Evropa zažila snad největší národnostní otřesy.

Nacionalismus a boj za národní emancipaci a svobodu se však otiskl i v umění, a to především v romantismu. V rámci tohoto literárního, uměleckého a kulturního směru jsou pak zbojníci vykresleni jako postavy, které se postavily společenským normám a dochází k jejich výrazné idealizaci. Romantici zdůrazňují i svůj odpor vůči negativním aspektům moderní civilizace, průmyslové revoluce a urbanizace. Zbojníci pak byli často chápáni jako osamělí hrdinové, kteří odolávají dehumanizujícím vlivům moderního života a zachovávají si přímý vztah k přírodě a jednoduššímu způsobu života. Zároveň jsou umělci obdivováni i kvůli jejich dramatickému a dobrodružnému životu, který byl v souladu s romantickým estetickým vkusem. “V období romantismu se loupežník stává symbolem nespoutanosti a svobody – přichází ke slovu typ „ušlechtilého lupiče“...“⁵⁰

19. století, někdy také nazývané jako „dlouhé“ nebo „evropské“, je dobou výrazně rozpolcenou. Evropa sice stojí na vrcholu mocenské expanze, ale stále více musí čelit i vnitřním (především ekonomickým a sociálním) výzvám. Tato ambivalence je pak patrná i

⁵⁰ Votruba, A., *Literární obraz šlechtěného loupežníka*, online dostupné z: <https://www.iliteratura.cz/clanek/28211-votruba-adam-pravda-u-zbojnika>, 2011, cit. 12.10.2023.

v příbězích dvou nejproslulejších loupežníků – Václava Babinského, který operoval na českém území a Francouze Eugèna-Françoise Vidocqa. Záměrně ani jednoho z jmenovaných neoznačuji jako zbojníka. Dle dříve zmíněné definice zbojnictví u obou postrádáme, mimo jiné, převahu sociálního motivu nad motivem loupeživým. I tak si však zaslouží místo v této práci, jelikož nebývalá míra idealizace a romantizace jejich příběhů z nich, v rámci národních folklorních tradic, zbojníky de facto udělala.

9 Identifikace motivů, vzorů a témat v textech se zbojnickou tematikou

Literární texty se zbojnickou tematikou, které čerpají inspiraci ze životů zbojníků, ale i historických, sociokulturních nebo politických událostí, představují podnětnou oblast, jež nejen reflektuje statečnost a dobrodružství, ale také nabízí širokou škálu rozmanitých motivů, vzorů a tematických prvků, na jejichž identifikaci se budeme soustředit v rámci této kapitoly. Prvním z analyzovaných motivů bude ten možná nejvýraznější, a to zpodobnění zbojníka jako archetypálního hrdiny. Následně zmíníme motiv přírody, který tvoří nejen kulisu děje, ale má zcela jistě i hluboký symbolický význam. Souvisejícím tématem je i motiv nadpřirozena a tajemna jako distinktivní rys zbojnického příběhu. Závěrem se dotkneme i motivu napravení, neboť mnohé zbojnické příběhy nekončí pouze dobrodružnými výpravami a výhrou nad protivníky, ale jsou rovněž nositeli poselství o možnosti obnovy, změny a napravení minulých chyb.

9.1 Zbojník jako archetyp hrdiny

„...Hej, ja musím byť zbojník,

bo krivda veliká,

nepravda u pánov,

pravda u zbojníka.

Hej, pravda u zbojníka,

čo zná krivdy s vámi;

a keď jim niet lieku,

márni ich gulami. “ – slovenská lidová⁵¹

⁵¹ Bonuš, F., Kos, B., Mišurec, Z., *Zbojnické písne a tance*, s. 35.

Bezpochyby nejznámějším zbojníkem všech dob je odvěký protivník šerifa z Nottinghamu – Robin Hood. Anglický zbojník, jenž bohatým bral, chudým dával a zabíjel v sebeobraně nebo kvůli spravedlivé pomstě, může být směle považován za sociálního rebela, tedy ve smyslu Hobsbawmovy teorie je to: „Schopný muž, který nehodlá déle nést tradiční úděl obyčejných lidí v třídní společnosti, chudobu a poddajnost, se jich může zbavit tím, že se přidá k utlačovatelům nebo se jim vzepře...“⁵² Ve folkloru bychom se však častěji setkali se zbojníkem jakožto synonymem, archetypem hrdiny.

Archetypem hrdiny se zabýval i švýcarský psychiatr a zakladatel analytické psychologie, Carl Gustav Jung. Ten rozvinul koncept archetypu hrdiny jako jednoho z klíčových archetypů ve své teorii kolektivního nevědomí. Archetypy jsou univerzální a pradávné obrazy, symboly nebo vzory, které jsou sdíleny napříč kulturami a historickými obdobími. Hrdinský archetyp je v Jungově díle spojen s touhou po individuálním rozvoji a transcendenci. Nakolik tedy můžeme považovat nejen Robina Hooda, ale i ostatní jmenované zbojníky za archetypální hrdiny?

Hrdinův příběh často začíná v obvyklém prostředí, kde je hrdina vyzván k dobrodružství. Přestože může mít na počátku obavy nebo pochybnosti, rozhodne se vstoupit do neznáma. V případě Robina Hooda máme o jeho reálném životě jen pramálo historicky podložených informací, nicméně dle legend je Hood ztotožňován se šlechticem Robertem Locksleym⁵³. Ten po návratu z křížové výpravy přichází v důsledku mocenských sporů o veškerý majetek a nezbývá mu nic jiného, než se uchýlit do Sherwoodského lesa a dát se na zboj.

Hood stejně jako Jungův hrdina podstupuje sérii výzev, často se setkává s nebezpečím a čelí vnitřním konfliktům. Během tohoto putování se postupně rozvíjí a získává nové dovednosti nebo moudrost. Klíčovým momentem je často boj s temnou silou nebo sebou samým, symbolizující konfrontaci s vlastními stíny a omezeními. V tomto konkrétním případě je Hoodovým protivníkem šerif z Nottinghamu, který utlačuje poddané a podle některých domněnek ho Robin vinil i ze ztráty svého majetku.⁵⁴ V mnoha příbězích se pak dovídáme

⁵² Hobsbawm, E., *Primitivní rebelové*, s. 37-38.

⁵³ Ztotožnění Robina Hooda s Robertem Locksleym, stejně jako zasazení jeho příběhu do doby krále Richarda Lvího srdce, se prokazatelně traduje nejméně od počátku 16. století.

⁵⁴ Šerif z Nottinghamu byl vlivným našeptávačem Jana Bezzemka, mladšího bratra krále Richarda, který se v době nepřítomnosti krále pokusil o převrat a konfiskaci majetků šlechticů, jenž podporovali Richarda ve Svaté válce.

o zápasení Robina se šerifem, přičemž často je to právě náš hrdina, kdo vítězí nad tímto ztělesněným zlem. Konečným triumfem Robina Hooda je nicméně, dle mého názoru, už samotná přeměna ve zbojníka. Tato přeměna totiž s sebou obecně přináší nové poznání nebo dar, který je prospěšný nejen hrdinovi samotnému, ale i jeho komunitě. Tudíž už jen to, že se Robin Hood dal na zboj a postavil se na stranu utlačovaných je možné dle Junga považovat za dokončený triumfální proces, za symbolický obraz individualizace, kdy jedinec dosahuje celistvosti a plného rozvoje své osobnosti.

Pokud se podíváme na příběhy ostatních, již zmiňovaných, zbojníků, setkáváme se s totožným modelem narativu, který o nich tradují. Jak Ondráš Fuciman, tak Louis Mandrin nebo například Jan Sladký Kozina jsou zpočátku počestní lidé, které k rebelii dohnaly okolnosti často spojené s útlakem vrchnosti. „Kariéra“ bandity téměř vždy začíná incidentem, který sám o sobě není příliš závažný, ale přiměje pachatele postavit se mimo zákon: policejní obvinění vznesené proti pachateli spíše než proti přestupku; falešné svědectví; justiční omyl nebo intriky; nespravedlivě vyneseny trest nuceného pobytu (*confino*⁵⁵), nebo pocit křivdy.“⁵⁶

I oni tedy opouští zaběhnutý stereotyp a vydávají se na dobrodružnou cestu na níž se jejich původní (často ne až tak vznešené) záměry mění na ideály vyššího dobra.

Poněkud problematičtější je nicméně situace u Dominiqua Cartouche. V pověstech o tom, jak se stal zbojníkem totiž postrádáme počáteční nespravedlnost, která by ho přiměla dát se na dráhu zločinu. U Cartouche se naopak setkáváme se snahou jeho otce přivést ho zpět na „správnou stranu barikády“, třeba tím, že ho chtěl oženit nebo mu i po nesčetných útěcích dovoloval návrat domů. I přesto, že Cartouche neodpovídá zcela Jungovu archetypu hrdiny, můžeme v jeho příběhu spatřovat určité aspekty, které jsou v Jungově teorii relevantní. Po soudním procesu a Cartouchově popravě se sice justice snažila o vykreslení Cartouche v tom nejhorším možném světle, nicméně nakonec stejně převážily příběhy o Cartouchovi jako šlechtěném a šarmantním hrdinovi. Na jeho postavě můžeme vidět komplexnost lidské povahy a situací. Absence jednoznačné nespravedlnosti na začátku jeho příběhu dělá z Cartouche zajímavý studijní případ, kdy společnost některé osobnosti vnímá jako

⁵⁵ *Confino* (it.) = uvěznění, internace

⁵⁶ Hobsbawm, E., *Primitivní rebelové*, s. 42.

"protiřečící hrdiny", kteří vzbuzují současně obdiv i odpor. Jeho příběh tak otevírá otázky o morální flexibilitě, individuální volbě a tom, jak společnost interpretuje hrdinství a zločinnost ve svých hrdinských příbězích.

Tentýž problém nastává pak i u Václava Babinského. Ani v jeho případě není známo, že by se dal na zbojnictví z důvodu křivdy nebo nespravedlnosti, ale spíše se přikláníme k teorii, že tak učinil z čistě zjištěných důvodů. I tak je však dodnes vykreslován jako lidový hrdina.

Atributy hrdinství se zabývá i teorie polského sociologa a folkloristy Stefana Czarowského, kterou detailněji analyzoval ve svém díle Zdislaw Piasecki. Czarnowski stanovuje celkem čtyři základní atributy hrdinů:

1. Jsou dokonalými lidmi, ztělesňujícími určitou vlastnost nebo vlastnosti, zvláště ceněné určitou pospolitostí (např. fyzická síla a zručnost, moudrost, dokonalost v provozovaném řemesle apod.)
2. Okolí je vyznamenává a vynáší je na piedestal bytostí blízkých světu bohů a duchů, které se prostřednictvím tajemné moci (zvané „mana“) účastní stejně přirozenosti božské i lidské.
3. Jsou bojovníky a ochránci svých společenských skupin, za které provozují výkonnou moc.
4. Hynou tragickou smrtí – jejich smrt je aktem oběti za společnou věc.⁵⁷

Pokud si porovnáme jednotlivé příběhy našich vybraných zbojníků s uvedenými atributy, můžeme závěrem konstatovat, že i přes menší odchylky v některých z nich, mohou být optikou folkloru „naši“ zbojníci považováni za hrdiny.

9.2 Motiv přírody ve zbojnických příbězích

Jede forman dolinú,

a zbojniček bučinú,

⁵⁷ Piasecki, Z., *Byli chłopci, byli...* Zbojnictwo karpackie – prawda historyczna, folklor i literatura polska, Kraków, 1973, s. 112, in: Votruba, A., *Pravda u zbojníka*, s. 82.

*stoj, formanku, nešvihaj,
vrané koně vypríhaj,
keď si zbojník, taký pán,
vypríhaj si koně sám,
keby bylo pri poli,
nebyl bych ti po vŭli,
ale že je pri horách,
pri zbojnických komorách,
vy byste ňa zabili,
do bučiny hodili.“ – píseň z Hornácka⁵⁸*

Motiv přírody ve zbojnických příbězích je zajímavým prvkem, který svým dílem přispívá ke zvýšení napětí, dobrodružství a mystiky těchto často epických vyprávění. Od pradávných dob, kdy se zbojnické legendy poprvé začaly rýsovat ve folklóru, až po moderní literární tvorbu, vystupuje příroda jako nedílná součást prostředí, ve kterém tito neohrožení hrdinové pletou své osudy. Zbojnické příběhy se nejčastěji odehrávají v divočině, kde zbojníci nacházejí své úkryty, získávají své dovednosti přežití a spojují se s přírodními silami. Motiv přírody vytváří poutavý rámec pro rozmanité dobrodružné scénáře a umožňuje autorům zkoumat vztah mezi zbojníkem a přírodou. V následujících odstavcích se budeme zabývat různými aspekty tohoto motivu a jeho významu v kontextu zbojnických příběhů.

9.2.1 Skrytá základna v přírodě

Skrytá základna zbojníků v přírodě představuje klíčový prvek mnoha dobrodružných a romantizovaných příběhů. Tato tajemná útočiště, obvykle umístěná v odlehlých a

⁵⁸ Bonuš, F., Kos, B., Mišurec, Z., *Zbojnické písně a tance*, s. 33.

nepřístupných částech přírody, nejenže slouží jako strategický bod pro plánování lupičských činů, ale také představují důležitý symbol svobody a nezávislosti zbojníků. Vzhledem k tomu, že tito hrdinové čelí pronásledování ze strany zákona, nalézají v divočině útočiště, kde se mohou skrývat před spravedlností. Tyto základny se často nacházejí v tajuplných a neznámých koutech přírody, jako jsou hluboké lesy, neprostupné hory nebo opuštěné jeskyně. Daná místa mají často symbolický význam, protože zbojníci hledají odlehlá útočiště, aby se vyhnuli společenským konvencím a zároveň zůstali nedotčeni civilizačními restrikcemi. Jedná se o posvátné místo, které slouží jako protiklad profánnímu koloritu vesnic a měst. Vytváření skrytých základen v přírodě vyžaduje od zbojníků nejen dovednosti přežití, ale i schopnost zbavit se stopy a udržet svá útočiště v tajnosti. Tato taktika jim umožňuje vyhýbat se zásahům autorit a zároveň si uchovávat svou svobodu. Skryté základny jsou také místem, kde zbojníci mohou budovat společenství a plánovat své akce. Tato místa se stávají prostorem, kde diskutují o svých cílech, hodnotách a společně vytvářejí svou vlastní formu "spravedlnosti". Celkově vzato, skrytá základna zbojníků v přírodě nejenže dodává příběhům atmosféru tajemna a dobrodružství (což bylo akcentováno především v romantických příbězích), ale rovněž symbolizuje odpor vůči autoritám a konvencím, stejně jako touhu po svobodě, jež definuje zbojnické postavy a jejich příběhy.

9.2.2 Využívání znalostí přírody

Využívání přírodních znalostí zbojníků vytváří je jednou z často opakovaných vrstev v dobrodružných příbězích. Znalost flóry a fauny, schopnost stopovat a umění orientace ve volné přírodě nejenže slouží k jejich přežití, ale také se stávají klíčovými nástroji při vykonávání jejich lupičských akcí. Zbojníci často využívají své přírodní znalosti k lovu a sběru potravy. Jsou mistři v rozpoznávání jedlých rostlin, vědí, jak loví divokou zvěř, a mají schopnost přežít i v náročných podmínkách. Tato dovednost nejenže zvyšuje jejich šance na přežití v divočině, ale také poskytuje čtenářům, častokrát až glorifikovaný, pohled na jejich odolnost a schopnost adaptace. Kromě toho mohou zbojníci využívat své znalosti přírody k ochraně před pronásledovateli. Jsou schopni sklouznout neviděni přes lesní porosty, vyhnout

se nebezpečným oblastem a využívat terénních výhod, které příroda nabízí. To jim umožňuje efektivně unikat sledování a udržovat své skryté základny v tajnosti.

V příbězích se rovněž můžeme setkat se situacemi, kdy využívají znalosti léčivých rostlin k ošetřování zranění, což podtrhuje jejich schopnost samostatného přežití a nezávislosti na civilizaci. Zbojníci tak mohou být prezentováni nejen jako stateční bojovníci, ale i jako lidé žijící symbioticky s přírodou na úrovni.

Využívání přírodních znalostí zbojníků vytváří zajímavý kontrast mezi jejich narušeným společenským postavením a jejich schopností žít v souladu s přírodou. To dává jejich postavám hloubku a umožňuje autorům i čtenářům (případně i posluchačům, neboť zbojnické historky se v minulosti tradovaly především ústně) zkoumat vztahy mezi člověkem a přírodou optikou těchto odvážných, i když často nekonvenčních hrdinů.

9.2.3 Symbolika lesa a hor

Jak již bylo zmíněno, většina zbojníků operuje a žije v neprostupných lesích a na horách. Některé z důvodů, proč tomu tak je, byly nastíněny v předchozích kapitolách. Jakou symboliku můžeme hledat v umístění zbojnických příběhů právě do tohoto prostředí?

V symbolice lesa je možné spatřovat hned několik rovin. První z nich je les jako symbol divočiny a neznáma. Lesní porost reprezentuje neznámé a divoké síly, které mohou, například pro svou odlehlost od civilizace, hrdinům poskytnout úkryt, klid a útěchu. Jak bylo rovněž zmíněno, jedná se pak i o symbol symbiózy zbojníka s přírodou. Nicméně v lese může na zbojníky čekat i život ohrožující nebezpečí a temnota. Les je totiž často zpodobňován jako místo, kde se skrývají zlé a temné síly nebo kde hrdinové čelí nejrůznějším zkouškám. Tematika tajemna je v některých případech⁵⁹ umocněna i situováním zbojnického obydlí do jeskyně. Les ve zbojnických příbězích tedy není pouze

⁵⁹ Je tomu tak například v případě Václava Babinského.

jednoduchou, doplňkovou kulisou, ale má moc odrážet proměnlivé aspekty lidského života a emočních stavů.

Stejně je tomu i v případě hor, kde je možné nalézt několik pomyslných vrstev jejich symboliky. Jednou z nich je motiv izolace a osamělosti. Do vysokých a těžko dostupných hor se uchylují hrdinové, kteří se chtějí odříznout od okolního světa a společnosti. Samotná výška hor je pak dalším symbolem. Vystoupení na vrchol hor může být chápáno jako dosažení vyššího nadhledu, ptáčí perspektivy, lze jej interpretovat jako paralelu k osobnostnímu růstu literární postavy. Vrcholky hor jsou taktéž místem, kde je člověk nejbližší obloze a nebi, můžeme je považovat za pomyslnou bránu do jiného světa nebo prostoru, který je spojen s nadpřirozenými bytostmi. To, že autoři interpretující zbojnické příběhy zasadili ve většině případů jejich obydlí a úkryty právě do vysokých a zalesněných hor tedy není náhodou. Skrze ně ke čtenářům promlouvá skrytý význam těchto příběhů, ve kterých jsou zbojníkům často přisuzovány mystické vlastnosti.

9.3 Téma nadpřirozena

„Dorotko, jak si se tu měla? Byla si mi věrna, zpomínala si na mě?“ „Jak by ni, ale denně sem se za tebe modlila.“ Přitiskla se k němu a vtym jeden ze šesti ogaruv zavolal: „Un něpotřebuje Boha, un ma svůj očarovany obušek!“⁶⁰

Úryvek z pověsti o životě Ondráše Fucimana naznačuje, jak významnou roli hraje ve zbojnické literatuře motiv nadpřirozena, jenž do ní přináší de facto pohádkový prvek. Mystika se může projevovat hned několika způsoby. V případě Ondráše Fucimana je to, již zmíněný, obušek⁶¹. Tedy magický artefakt, který mu zajišťuje nadpřirozené schopnosti. Dokud drží Ondráš obušek v ruce, nic pozemského ho nemůže zranit a získává nadlidskou sílu, díky které mu nikdo nemůže překazit jeho zbojnické plány. Stejně tak je tomu i u krále zbojníků, Robina Hooda, o němž se traduje, že díky svému magickému luku a šípu nikdy

⁶⁰ Votruba, A., *Pravda u zbojníka*, s. 275-276

⁶¹ Podle historických studií se však jednalo spíše o valašku, tedy lehkou sekyrku, která má dodnes nezastupitelnou roli v beskydském folkloru.

neminul cíl. Paradoxem u obou hrdinů je fakt, že jsou to právě tyto magické artefakty, které sehrají zásadní roli při jejich umírání. Ondráš Fuciman je dle pověstí zabit právě jeho magickým obuškem. Při jedné z tancovaček mu ji, zaslepen žárlivostí a vztekem, vytrhne Juráš, jeho věrný souputník. Dvakrát Ondráše udeří do hlavy a ukončí tak život slavného beskydského zbojníka. Oproti tomu Robin Hood sice neumírá na zranění způsobená jeho magickou zbraní, nicméně v posledních minutách života vystřeluje šíp a klade na srdce své družině, aby ho pohřbili na místě, kam šíp doletí.

Existuje mnoho zbojnických příběhů, ve kterých však magické artefakty nenajdeme, ale i přesto se v nich objevuje prvek, vybočující z reality. Jsou to, již zmiňované, nadpřirozené schopnosti zbojníků. Tyto jim poskytují výhodu v boji nebo jim umožňují unikat spravedlnosti. Claude Duvall a Dominique Cartouche jsou příklady prvního jmenovaného – tedy výhody v boji. Oba jsou v pověstech vykresleni jako neobyčejně šarmantní a galantní zbojníci, kteří v rámci svých přepadení zamotali hlavu nejedné urozené dámě. Po smrti Claude Duvalla se traduje, že jeho tělo nemohlo být vystaveno (jako bylo zvykem), neboť mnoho dívek a dam se v jeho přítomnosti chovalo nepřístojně. Stejně je tomu u Cartouche, jenž je podle historických pramenů popisován spíše jako hubený, v obličeji nepřilíš vzhledný. I tak ho však literární interpretace zpodobňují jako neodolatelného, šarmantního svůdníka.

Příklady druhé z nadpřirozených vlastností, tedy nepochopitelné schopnosti unikat před pronásledovateli, jsou dle mého názoru Václav Babinský a Eugène François Vidocq. První jmenovaný po loupežích dbal na co nejrychlejší přesun do jiného města. „Po loupeži v Mikulášovicích ve Šluknovském výběžku se dokázal dostat hned druhý den do Mělníka, zatímco místní spolupachatelé uvízli v síti zákona.“⁶² Zároveň prý nikdy nesděloval své pravé jméno a vystupoval pod několika pseudonymy. I přes uvedenou přípravu a pravidla je nicméně dodnes nepochopitelné, jak dokázal Babinský takto dlouho unikat spravedlnosti. Příběhy o Vidocqovi jsou pak zahaleny do ještě většího mystéria. Je sice známo, že byl králem převleků a dokázal díky nim měnit svou identitu, avšak záhadou zůstává, jak je možné, že se mu podařilo to, co patrně nikomu jinému – několikrát utéct z ostře střežených

⁶² Votruba, A., *Loupežník, který se stal legendou, Životní osudy Václava Babinského*, cit. 19.11.2023.

trestaneckých kolonií. V důsledku toho můžeme hovořit o zrození mýtu Vidocqa-uprchlíka, který inspiroval například i Hugovu postavu Jeana Valjeana.

Posledním, koho bych ráda krátce v souvislosti s kouzelnou tematikou zmínila, je Jan Sladký Kozina. V jeho příběhu se setkáváme s explicitním popisem jeho nadpřirozených schopností, kdy při své popravě prorokuje Lammingerovi z Albenreuthu (lidově Lomikarovi), že se do roka a do dne setkají před božím soudem, což se nakonec doopravdy vyplní.

Je zřejmé, že má esence nadpřirozena ve světě zbojnické literatury své nesporné místo a není pouze kulisou pro epické scény. Magické artefakty, tajemné schopnosti a proroctví dodávají zbojnickým příběhům nejen novou dimenzi, ve které můžeme spatřovat psychologickou, ale mnohdy i morální hloubku a celkově jsou zajímavým a poučným obohacením.

9.4 Motiv napravení

„Loupežník vždy končí jako kající, ubohý hříšník, jehož trestní rejstřík při nejlepší vůli nepřipouští návrat do společnosti; musí zemřít, buď tragicky zahynout na svobodě, nebo na popravišti.“⁶³

Tento pohled na loupežníka jako nevyhnutelně odsouzeného jedince, pro nějž je jediným východiskem smrt by se dal považovat za motiv, který najdeme ve většině zbojnických příběhů. Nicméně existují i případy, kdy osud zamíchal kartami a posílá zbojníka na dlouhou cestu nápravy. Důvodů, proč se zbojníci a loupežníci snaží o nápravu dosavadního kriminálního života, je nasnadě hned několik. Může dojít ke změně jejich životních okolností. Zbojníkovi, který byl dosud ke svým činům motivován špatnými životními podmínkami nebo chudobou, se naskytne možnost k vylepšení životního standardu legální cestou (například je mu nabídnuta práce nebo je ukončena pravomoc vrchnosti, proti které

⁶³ Kish, E., E., *Pražský pitaval*, in: Votruba, A., *Literární obraz šlechtěného loupežníka*, online dostupné z: <https://www.iliteratura.cz/clanek/28211-votruba-adam-pravda-u-zbojnika>, 2011, cit. 21.11.2023.

se vzbouřil). V této souvislosti je možno zmínit i vliv mezilidských vztahů. Přátelé nebo rodina, kteří věří ve zbojníkovu nápravu, mohou být rovněž velkou motivací k nápravě. Nesmíme zapomínat ale i na hrdinův vnitřní svět, kdy k nápravě a opuštění kriminálního světa, může dojít i v důsledku zbojníkovy osobního uvědomění a reflexe. Mnohdy ho mohlo tížít svědomí a mohl toužit po odpuštění ze strany osob, kterým způsobil křivdu.

V české i ve francouzské literatuře najdeme hned dva zástupce, kteří se vydali na cestu nápravy a vybočují tedy ze stereotypu zbojnických příběhů – jsou jimi Václav Babinský a Eugène-François Vidocq.

První z jmenovaných byl před dopadením postrachem jak policie, tak bohatých lidí. Babinský je často popisován jako odvážný, podnikavý, ale rovněž bezcitný a tvrdohlavý člověk. Jeho tvrdohlavost se projevila i po zatčení v roce 1835, kdy z něj vyšetřovatelé nedostali kloudného slova, natož přiznání. Zapíral, jak mohl a neprojevoval nad svými činy žádnou lítost. Soud mu nakonec uložil 20 let žaláře na Špilberku. „Z nového vězně, jehož mundúr nesl číslo 1042, měli dozorcí zprvu pořádný vítr. Později se však přesvědčili, že ne vše, co se k nim o Babinském doneslo, je pravda. Babinský si mezi dozorcí vybudoval pověst poctivého, úslužného a zbožného člověka, který má pro každého pochopení. Za čas si získal takovou důvěru, že mohl pomáhat ošetřovat nemocné vězně.“⁶⁴ Když byl po čtrnácti letech Babinský převezen do Kartouz u Jičína, byl z něj už dočista jiný člověk. Svou pobožností si naklonil i sestry boromejky, a tak se z něj s jejich souhlasem stal zahradník. Po propuštění v roce 1861 mu bylo šedesát pět let a úspěšně se ucházel o místo zahradníka v nalezinci v pražských Řepích. Zde žil až do své smrti v roce 1879, bylo mu osmdesát tři let. Není známo, co konkrétně vedlo jinak tvrdohlavého a necitlivého Babinského k tomu, aby se z něj stal zbožný a poctivý člověk. Mohlo to být jeho svědomí, mohla to být ale i smrt jeho milé Apoleny Hoffmannové, která zemřela na následky těžkého žaláře, kam byla uvězněna za spoluúčast na Babinského operacích. Ať už vedlo k nápravě cokoli, je jisté, že v případě se i díky ní Václav Babinský stal legendou.

Oproti tomu v případě Eugène-François Vidocqa je možné rozeznat důvod jeho nápravy poněkud snadněji. Vidocq, jakožto protřelý kriminálník, který unikal spravedlnosti po

⁶⁴ Moyzesová, N., *Slavné historky zbojnické*, XYZ, Praha, 2006, s. 212.

dlouhá léta začal být unavený z vyčerpávajícího života na útěku. Několikrát se pokusil požádat císaře o milost, ale vždy bez výsledku. Rozhodl se tedy vsadit vše na jednu kartu. Šel se udat na policii a při té příležitosti nabídl komisaři své služby. Někaký čas pracoval v utajení jako informátor, a jelikož se ve své nové roli osvědčil, stal se z něj plnohodnotný policista, známý pro své nekonformní metody. Nakonec byl v roce 1811 jmenován vedoucím *Sûreté*, tedy oddělení policie, které se zabývalo závažnými zločiny. O jak pozoruhodnou a šokující proměnu se jednalo, se dočítáme i v knize *Chronique de la France et des Français*: „Policejní prefekt Pasquier právě jmenoval do čela brigády všeobecné bezpečnosti velmi podivného velitele: bývalého kajícího se trestance!“⁶⁵

Závěrem lze konstatovat, že k nápravě zbojníka patrně nejčastěji dochází při kombinaci vnějších faktorů a vnitřní transformace. Náprava však nespočívá jen v ukončení kriminálních činů, ale rovněž v hledání vlastní lidskosti a morální integrity tváří tvář vlastní minulosti. V důsledku toho můžeme ve vybraných dobrodružných příbězích najít i hlubší témata jako schopnost člověka měnit se a hledat lepší verzi sebe sama.

⁶⁵ „C'est bien curieux chef que le préfet de police Pasquier vient de nommer à la tête d'une brigade de Sûreté générale: un ancien bagnard repent!“ (překl. autorky); zdroj: Collectif des auteurs, *Chronique de la France et des Français*, Larousse, 1987, s. 793.

10 Komparativní analýza vybraných textů

Identifikace motivů, vzorů a témat nám poskytla základní rámec pro porozumění části narativní struktury zbojnických pověstí, na jehož základě je pak možné provést komparativní analýzu vybraných textů. Tato analýza by měla pomoci odhalit kulturní odlišnosti a podobnosti v zobrazení zbojníků, jejich činů a osudů. Na vybrané příběhy, tedy osudy Jana Sladkého Koziny, Clauda Duvalla, Ondráše Fucimana, Jana Nepomuka Karáska, Louise Dominiqua Cartouche, Louise Mandrina, Václava Babinského a Eugèna-Françoise Vidocqa, se pokusíme podívat ze dvou úhlů. Nejprve srovnáme tyto příběhy z pohledu Proppovy teorie o morfologii pohádky a následně je porovnáme optikou teorie Adama Votruby, jež zkoumá především motivy v příbězích. Po analýze jednotlivých pověstí bychom měli získat přehled o společných prvcích a odlišnostech v zbojnických příbězích. Tato analýza by rovněž měla přispět k zodpovězení stěžejní otázky této práce, a sice zda jsou zbojnické pověsti autentické, originální narativy či se jedná o variance na analogické téma.

10.1 Zbojnické příběhy optikou Proppovy morfologie pohádky

*Morfologie pohádky*⁶⁶ je dílo, v níž nalezneme analytický rámec vytvořený ruským folklórním badatelem Vladimírem Jakovlevičem Proppem. Tato teoretická analýza identifikuje a popisuje základní funkce postav a událostí v pohádkách, což umožňuje lépe porozumět struktuře a obsahu těchto příběhů. Pohádka je autorem popisována jako řada na sebe navazujících funkcí, které mají vždy stejné pořadí. Zbojnické příběhy, často obohacené o nadpřirozenou složku vyprávění, mohou být interpretovány jako podmnožina pohádek, která se zaměřuje na dobrodružství, výzvy a transformace postav, tudíž je zcela na místě je analyzovat právě dle tohoto rámce.

⁶⁶ Propp, V. J., *Morfologie pohádky a jiné studie*, Nakladatelství H&H, Praha, 2008, překl. Miroslav Červenka, Marcela Pittermannová.

První a zcela klíčový prvek v Proppově morfologii je jednající postava. Zahrnuje sem role jako hrdina, záporná postava, dárce, pomocník, hledaná osoba (a nejčastěji její otec) nebo odesílatel.

Z výčtu celkem sedmi jednajících postav je ve všech zbojnických příbězích možné nalézt především tyto:

Škúdce/ Záporná postava (Autority, Rivalové): Může to být autorita, zástupce zákona nebo jiní zbojníci, kteří stojí v cestě zbojnickým cílům.

Dárce/ Pomocník (Podporovatelé): Postavy, které poskytují zbojníkovi pomoc, radu nebo magické předměty. Jedná se především o obyvatele, kteří zbojníkům poskytují úkryt, stravu apod.

Hrdina (Zbojník): Zbojník, který hraje roli hlavní postavy, je často prezentován jako odvážný, nezávislý a schopný překonávat nejrůznější (i zdánlivě nesplnitelné) překážky.

V některých z příběhů pak vystupují k takzvaní Nepřaví hrdinové. Jedná se o postavy, které jsou z počátku po boku zbojníků a stávají se mnohdy jejich nejvěrnějšími. Nicméně nakonec se přidávají na stranu škúdců a často jsou to právě oni, kdo zradí hlavního hrdinu, který je následně dopaden zástupci zákona.

Propp tvrdí, že i když se jednající postavy mohou lišit, nemění se jejich činnosti v příběhu. Plní tedy stejné funkce, což vytváří určitou jednotu ve struktuře. Celkem identifikoval 31 základních funkcí, které postavy v příbězích plní, přičemž není nutné, aby byly v pohádce vždy zastoupeny všechny. Tyto funkce mají také vždy stejnou posloupnost, a to následující:

1. funkce: Jeden ze členů rodiny opouští domov.
2. funkce: Hrdinovi je něco zakázáno / dostává nějaký příkaz nebo návrh.
3. funkce: Zakáz je porušen / příkaz splněn (tím do příběhu vstupuje postava „škúdce“).
4. funkce: Škúdce/oběť vyzvídá.
5. funkce: Škúdce/oběť dostává informace.
6. funkce: Škúdce se snaží oklamat oběť, aby se zmocnil jí nebo jejího majetku.
7. funkce: Oběť podlehe úskoku a tím bezděčně pomáhá nepříteli.
8. funkce: Škúdce působí jednomu ze členů rodiny škodu nebo újmu/ jednomu z členů rodiny se něčeho nedostává nebo by něco chtěl mít.

9. funkce: Nedostatek nebo neštěstí jsou sděleny.
10. funkce: Hrdina-hledač se rozhodne k protiakci nebo s ní vysloví souhlas.
11. funkce: Hrdina opouští domov (do příběhu pak vstupuje dárce nebo opatrovatel).
12. funkce: Hrdina je podroben zkoušce, vyptávání, je napaden apod. (tím se připravuje získání kouzelného prostředku nebo pomocníka).
13. funkce: Hrdina reaguje na činy budoucího dárce (obstojí / neobstojí ve zkoušce apod.)
14. funkce: Hrdina dostává k dispozici kouzelný prostředek či pomocníka.
15. funkce: Hrdina se dostává k předmětu hledání.
16. funkce: Hrdina a škůdce vstupují do bezprostředního boje.
17. funkce: Hrdina je označen (rána z boje, darovaný předmět či polibek od princezny aj.)
18. funkce: Škůdce je poražen.
19. funkce: Počáteční neštěstí nebo nedostatek jsou zlikvidovány.
20. funkce: Hrdina se vrací.
21. funkce: Hrdina je pronásledován.
22. funkce: Hrdina se zachraňuje před pronásledováním.
23. funkce: Nepoznaný hrdina se dostává domů nebo do jiné země.
24. funkce: Nepravý hrdina si klade neoprávněné nároky.
25. funkce: Hrdinovi je uložena těžká úkol.
26. funkce: Úkol je splněn.
27. funkce: Hrdina je poznán.
28. funkce: Nepravý hrdina nebo škůdce je odhalen.
29. funkce: Hrdina dostává nové vzezření.
30. funkce: Škůdce je potrestán (popř. je mu odpuštěno).
31. funkce: Hrdina se žení, nastupuje na trůn či získává jinou odměnu.⁶⁷

Přehled zastoupení jednotlivých základních funkcí dle Proppa ve vybraných zbojnických příbězích:

⁶⁷ Propp, V. J., *Morfologie pohádky a jiné studie*, s. 30-55.

	Jan Sladký Kozina	Claude Duvall	Ondráš Fuciman	Jan Nepomuk Karásek	Louis Dominique Cartouche	Louis Mandrin	Václav Babinský	Eugène- François Vidocq
1. funkce	Ne	Ano	Ano	Ano	Ano	Ano	Ano	Ano
2. funkce	Ano	Ano	Ano	Ano	Ano	Ano	Ano	Ano
3. funkce	Ano	Ano	Ano	Ano	Ano	Ano	Ano	Ano
4. funkce	Ano	Ano	Ano	Ano	Ano	Ano	Ano	Ano
5. funkce	Ano	Ano	Ano	Ano	Ano	Ano	Ano	Ano
6. funkce	Ano	Ano	Ano	Ano	Ano	Ano	Ano	Ano
7. funkce	Ne	Ne	Ano	Ano	Ano	Ano	Ano	Ne
8. funkce	Ano	Ne	Ano	Ne	Ne	Ano	Ne	Ne
9. funkce	Ano	Ano	Ano	Ano	Ano	Ano	Ano	Ano
10. funkce	Ne	Ne	Ne	Ne	Ne	Ne	Ne	Ne
11. funkce	Ano	Ano	Ano	Ano	Ano	Ano	Ano	Ano
12. funkce	Ano	Ano	Ano	Ano	Ano	Ano	Ano	Ano
13. funkce	Ano	Ano	Ano	Ano	Ano	Ano	Ano	Ano
14. funkce	Ano	Ne	Ano	Ne	Ne	Ne	Ne	Ne
15. funkce	Ne	Ne	Ne	Ne	Ne	Ne	Ne	Ne
16. funkce	Ano	Ano	Ano	Ano	Ano	Ano	Ano	Ano
17. funkce	Ne	Ne	Ne	Ne	Ne	Ne	Ne	Ne
18. funkce	Ne	Ne	Ne	Ne	Ne	Ne	Ne	Ano
19. funkce	Ne	Ano	Ano	Ano	Ano	Ano	Ano	Ano
20. funkce	Ne	Ano	Ano	Ano	Ano	Ano	Ano	Ano
21. funkce	Ano	Ano	Ano	Ano	Ano	Ano	Ano	Ano

22. funkce	Ne	Ano	Ano	Ano	Ano	Ano	Ano	Ano
23. funkce	Ne	Ano	Ano	Ano	Ano	Ano	Ano	Ano
24. funkce	Ne	Ne	Ano	Ne	Ano	Ano	Ano	Ne
25. funkce	Ano	Ano	Ano	Ano	Ano	Ano	Ano	Ano
26. funkce	Ne	Ano	Ano	Ano	Ano	Ano	Ano	Ano
27. funkce	Ano	Ano	Ano	Ano	Ano	Ano	Ano	Ano
28. funkce	Ano	Ano	Ano	Ano	Ano	Ano	Ano	Ano
29. funkce	Ne	Ne	Ne	Ne	Ne	Ne	Ne	Ne
30. funkce	Ne	Ne	Ano	Ne	Ano	Ano	Ano	Ne
31. funkce	Ne	Ne	Ne	Ne	Ne	Ne	Ne	Ne
Shoda příběhu s Proppovou teorií (v %)	51,6 %	64,5%	80,6 %	67,7 %	74,2 %	77,4 %	74,2 %	67,7 %

Jak je patrné z přehledu, příběhy Ondráše Fucimana, Louise Mandrina a Václava Babinského vykazují vysokou shodu s Proppovými základními funkcemi, s procentuálními hodnotami přesahujícími 74 %. To naznačuje, že tyto příběhy jsou nejvíce v souladu s klasickými pohádkovými vzorci, ačkoliv je třeba vzít v úvahu, že zbojnické příběhy mají své specifické prvky, které se mohou lišit od tradičních pohádek. Příběh Jana Sladkého Koziny vykazuje menší shodu s Proppovou teorií, přičemž procentuální hodnota činí 51,6 %. Claude Duvall, Jan Nepomuk Karásek a Eugène-François Vidocq se pohybují kolem 67-68 % shody s Proppovými funkcemi. Lze tedy konstatovat, že i přes určité odchylky ve shodě s Proppovou teorií jsou zbojnické příběhy analyzované v tomto přehledu většinou v souladu s obecnými pohádkovými vzorci.

Druhým klíčovým prvkem Proppovy studie je série událostí. Propp rozděluje příběh do několika etap a identifikuje standardní návaznost událostí, které se ve většině pohádek opakují. Tyto etapy zahrnují situace, v nichž se postavy nacházejí, a představují také

nejrůznější problémy, kterým musí čelit. Pokud bychom aplikovali Proppovu sérii událostí na zbojnické příběhy, získáme zhruba následující schéma událostí:

1. Porušení rovnováhy: V mnoha zbojnických příbězích dojde k porušení společenského řádu nebo zákonů, což vede ke konfliktu a narušení normálního stavu. Zbojník může začít vystupovat proti společenským normám nebo se stát cílem autorit.
2. Předání úkolu: Zbojník může dostat úkol nebo se sám rozhodnout pro nějaký cíl, což ho vede k jeho zbojnickým aktivitám.
3. Prokázání schopností hrdiny: Zbojník prokazuje své dovednosti při plánování a provedení loupeží, vytváření únikových strategií a boji proti pronásledovatelům.
4. Cesta a setkání s pomocníky: Zbojník na své cestě setkává s různými spojenci, kteří mu poskytují pomoc nebo se stávají jeho partnery v trestné činnosti.
5. Překonání překážek: Zahrnuje sérii událostí, kde zbojník čelí obtížím, riskuje zatčení nebo se střetává s protivníky během svých loupežných akcí.
6. Dosáhnutí cíle: Zbojník dosahuje svého cíle, buď získáním kořisti, pomsty nebo dosažením nějaké formy osobní svobody.
7. Návrat: Zbojnické příběhy často obsahují fázi, kde se zbojník snaží uniknout pronásledování a vrátit se do bezpečí.

Neméně důležitým pojmem, který Propp zkoumá, je motivace postav. Zaměřuje se na to, proč postavy konají tak, jak konají, a co je motivuje. „Motivace dodávají někdy pohádce zcela zvláštní, výrazné zabarvení; náleží však k nejnестálejším a nejproměnlivějším prvkům pohádky.“⁶⁸ Díky motivacím lze porozumět rozhodnutím postav a jakým způsobem jsou zapojeny do děje.

Ve zbojnických příbězích lze definovat hned několik motivací, jmenujme alespoň některé z nich:

⁶⁸ Propp, V. J., *Morfologie pohádky a jiné studie*, s. 63.

Špatné životní podmínky: Jak již bylo uvedeno, zbojník je často motivován chudobou, nespravedlností nebo osobními ztrátami.

Touha po svobodě: Zbojník může hledat svobodu a emancipaci od autorit a konvenčních restrikcí.

Závěrem lze konstatovat, že aplikace Proppovy teorie o morfologii pohádky na zbojnické příběhy přináší zajímavé výsledky. Přestože existují určité odchylky (zejména u příběhu Jana Sladkého Koziny), které dokazují, že zbojnické příběhy jsou syntézou vícera žánrů, celkový trend ukazuje na významnou shodu příběhů s klasickými pohádkovými vzorci. Tím je dokladována i na jejich univerzálnost napříč žánry. Tato analýza nám, ve světle slavné teorie Vladimíra Jakovleviče Proppa, umožnila lépe porozumět struktuře, motivacím a sérii událostí v zbojnických příbězích.

10.2 Votrubův model motivů ve zbojnických příbězích

Stejně jako V. J. Propp, i Adam Votruba se pokusil o charakteristiku zbojnických příběhů a sestavení modelu, který by alespoň teoreticky pokryl nejběžnější a nejčastěji opakované motivy v nich. Jeho model je pak syntézou, jenž vychází ze stejně zaměřených modelů Ericka Hobsbawma, Viery Gašparíkové a Zdislawa Piaseckého, které pro porovnání uvádíme níže:

Hobsbawmův model (1969):

1. Ušlechtilý lupič začíná zbojnickou kariéru nikoli zločinem, ale jako oběť nespravedlnosti nebo z toho důvodu, že je vrchností pronásledován za nějaký čin, který státní orgány považují za zločinný, který však neodporuje zvyklostem jeho lidu.
2. Napravuje křivdy.
3. Bere bohatým a dává chudým.
4. Nikdy nezabíjí, leč pouze v sebeobraně či z oprávněné msty.

5. Pokud přežije, navrátí se ke svému lidu jako čestný občan a člen společnosti. Ve skutečnosti však nikdy společnost neopustí.
6. Jeho vlastní lidé ho obdivují, podporují a pomáhají mu.
7. umírá vždy pouze kvůli zradě, jelikož žádný pořádný člen společnosti by proti němu úřadům nepomohl.
8. Je – přinejmenším teoreticky – nepolapitelný a nezranitelný.
9. Není nepřítelem krále či císaře, který je zdrojem spravedlnosti, ale pouze místní venkovské šlechty, duchovenstva a jiných utlačovatelů.⁶⁹

Gašparíkové model (1965) - zkráceno:

- A. Zbojníkově mládí, jeho vlastnosti a výstroj
 1. Zbojníkovy vlastnosti a jejich získání
 - a) síla; b) šikovnost; c) důvtip; d) nezranitelnost, e) nadpřirozené vědomosti
 2. Získání zbojnické hrdinské výstroje
 - a) valaška; b) opasek; c) košile; d) jiné čarovné předměty
- B. Zboj
 1. Jak a proč se dal zbojník na zboj
 2. Jak se zbojník stane kapitánem
 3. Zbojnická družina
 4. Zbojnická činnost
 5. Obdarovávání chudých
- C. Chytání a smrt
 1. Kdo a jak zbojníka zradí
 2. Chytání zbojníka
 3. Chycení zbojníka
 4. Zbojníková smrt
- D. Odkaz
 1. Zbojnické poklady

⁶⁹ Hobsbawm, E., *Bandits*, s. 35-36; in: Votruba, A., *Pravda u zbojníka*, s. 101.

2. Lokality spojené s působením zbojníků
3. Etiologické pověsti⁷⁰

Piaseckého model (1973) – zkráceno:

1. Zbojníci zosobňují lidské ctnosti zvláště blízké horskému lidu.
2. Nejslavnější zbojníci převyšují své okolí, jsou ve svazku s nadpřirozeným světem, od něhož získávají zázračné předměty a vlastnosti – jsou „kouzelníky“.
3. Zbojničtí hrdinové jsou dobrodinci, ochránci a mstitelé křivd karpatského lidu.
4. Zbojníci podstupují tragickou smrt.⁷¹

Jak již bylo uvedeno, model Adama Votruby je de facto syntézou tří výše uvedených modelů. Najdeme v něm následující kategorie:

- a) Životopisné
 - aa) Zvláštní narození
 - ab) Zvláštní dětství
 - ac) Získání nadpřirozené síly
 - ad) Odchod na zboj
 - ae) Získání vůdcovství
 - af) Chycení nebo smrt zradou
 - ag) Poprava
 - ah) Zbojnický odkaz
 - ai) Víra v návrat hrdiny
- b) Činy
 - ba) Loupeže
 - bb) Obdarování

⁷⁰ Gašparíková, V., *K problematice interetnického katalógu prozaických podání. Návrh na klasifikáciu zbojnických rozprávkových látok*, Slovenský národopis 14, 1966, s. 457-464; in: Votruba, A., *Pravda u zbojníka*, s. 101-102.

⁷¹ Piasecki, Z., *Byli chlopci, byli... Zbojnictwo karpacie – prawda historyczna, folklor i literatura polska*, in: Votruba, A., *Pravda u zbojníka*, s. 103.

- bc) Jiný druh pomoci
- bd) Trest a pomsta
- be) Útěk či únik
- bf) Setkání s panovníkem
- bg) Jiné
- bh) Hrdina přemožen⁷²

Na rozdíl například od Piseckého modelu, který je více omezen na specifickou regionální perspektivu, je zřejmé, že díky flexibilitě a komplexnosti, je Votrubův model výjimečně vhodným nástrojem pro srovnání jak karpatských, tak mimokarpatských tradic zbojnických příběhů.

Z jeho perspektivy je pak zastoupení jednotlivých kategorií motivů v námi vybraných příbězích následující:

Model zbojnického života	Jan Sladký Kozina	Claude Duvall	Ondřej Fuciman	Jan Nepomuk Karásek	Louis Dominique Cartouche	Louis Man- drin	Václav Babinský	Eugène- François Vidocq
ŽI V O T	Zvláštní narození	ne	ne	ano	ne	ne	ne	ne
	Zvláštní dětství	ne	ne	ano	ne	ano	ne	ne
	Získání nadpřiroze- né síly/moci	ano	ne	ano	ne	ne	ne	ne

⁷² Votruba, A., *Pravda u zbojníka*, s. 100.

	Odchod na zboj	ne	ano	ano	ne	ano	ano	ano	ano
	Získání vůdcovství	ano	ano	ano	ne	ano	ano	ano	ano
	Chycení nebo smrt zradou	ano	ano	ano	ne	ano	ano	ano	ano
	Poprava	ano	ano	ne	ne	ano	ano	ne	ne
	Zbojnický odkaz	ano	ano	ano	ano	ano	ano	ano	ano
	Víra v návrat hrdiny	ano	ano	ano	ano	ano	ano	ne	ne
ČI N Y	Loupeže	ne	ano	ano	ano	ano	ano	ano	ano
	Obdarování	ne	ano	ano	ano	ano	ano	ano	ano
	Jiný druh pomoci	ano	ano	ano	ano	ano	ano	ne	ano
	Trest a pomsta	ano	ne	ano	ne	ano	ano	ano	ne
	Útěk či únik	ne	ano	ano	ano	ano	ano	ano	ano
	Setkání s panovníkem	ano	ne	ano	ne	ne	ne	ne	ne

	Hrdina je přemožen	ano	ano	ano	ano	ano	ano	ano	ano
	Jiné	ano	ano	ano	ano	ano	ano	ano	ano
	Zastoupení v %	64,7 %	70,6 %	94,1 %	47,1%	82,4%	76,5 %	58,8 %	58,8%

Jak je patrné z analýzy, v níž jsme se zaměřili na život a činy jednotlivých zbojníků a loupežníků, nejvyšší zastoupení Votrubových „životopisných“ motivů nalezneme v příběhu Ondráše Fucimana (94,1 %). Toto může reflektovat například zahrnutí nadpřirozených motivů a sil do příběhu. Naopak nejnižší procentuální zastoupení motivů je v příběhu Jana Nepomuka Karáska (47,1 %). Uvedená variabilita dokládá, že byť obě postavy situujeme do stejného století a podobné geografické oblasti, interpretace a syžet jejich příběhů se diametrálně liší. Při pohledu na kategorii „činů“, zjišťujeme, že některé zbojnické postavy, jako Louis Dominique Cartouche (82,4 %) či Louise Mandrin (76,5 %), jsou výrazně spojeny s činy, které zdůrazňují jejich schopnost překonávat překážky a osvobodit se. Kategorie činů přináší zprávu o dynamice a napětí ve zbojnickém narativu, neboť zbojníci jsou konfrontováni s morálními dilematy, nutností přežít, a často i touhou po spravedlnosti. Výsledkem je vytvoření komplexních folklorních postav, které jsou vzdáleny jednoduchému binárnímu zobrazení hrdiny a padoucha. Rovněž musíme, na základě této analýzy, opětovně poukázat na nesporné propojení narativních struktur a motivů v jednotlivých příbězích. Příběhy zbojníků sdílejí určité společné rekurentní motivy a vzory, které nalezneme napříč časem i literárním kánonem.

11 Interpretace zbojnických příběhů

Chceme-li hovořit o možnostech, které skýtá interpretace zbojnických příběhů, musíme upozornit na dualitu tohoto syžetového žánru, který se nachází mezi pověstí a pohádkou a v němž hraje výraznou složku fikce a autorova stylizace.

Součástí této práce je pak také zhodnocení vlivu zbojnické tematiky na moderní umělecké formy, od literatury po film a televizi. Jaké prvky z tradice zbojnických příběhů jsou stále přítomné v současné popkultuře? Jak se promítají do moderního povědomí a jakým způsobem reflektují aktuální společenské a politické otázky? Zbojnická tematika je totiž stále živou součástí moderní popkultury a nachází si cestu do různých uměleckých forem. Prvky a motivy z tradice zbojnických příběhů jsou reflektovány a transformovány v moderním kontextu, což odráží nejen naši přetrvávající fascinaci dobrodružstvím a odbojem, ale také nadčasovost těchto příběhů, jež v sobě nesou stále opakující se společenské (a politické) otázky.

11.1 Zbojnická pověst – žánr oscilující mezi pověstí a pohádkou

Zbojnická pověst jako literární mikrožánr poskytuje širokou škálu prvků, které lze zkoumat z literárního i textově lingvistického hlediska. Tento hlubší vhled do struktury a zákonitostí zbojnických příběhů umožňuje snazší porozumění kulturnímu, historickému i estetickému kontextu těchto textů. Tento mikrožánr lze v širším kontextu chápat jako trs distinktivních rysů, které dohromady tvoří systém navzájem propojených složek. V této kapitole se budeme věnovat jednotlivým složkám tohoto systému – konkrétně složce literární, lexikální, stylistické a gramatické.

Z literárního hlediska lze ve zbojnické pověsti zkoumat například charakteristické rysy postav, vývoj děje, ale i celkovou kompozici příběhu. Analýza postav zbojnických hrdinů a

jejich vztahů s okolními postavami může pomoci odhalit hlubší sociální a morální motivace, které ovlivňují jejich jednání a rozhodnutí v příběhu. Zbojníci představují v pověstech prototypy odvážných a vynalézavých bojovníků za spravedlnost, kteří se staví proti útlaku a bezpráví ve společnosti. Tento společný distinktivní rys najdeme shodně ve všech zbojnických pověstech napříč Evropou – Jan Sladký Kozina bojoval proti nespravedlnostem Lammingera z Albenreuthu, jež byly páčány na Chodech, Mandrin se stal zbojníkem a pašerákem poté, co byl popraven jeho bratr Pierre a zkrachovala mu bednářská živnost sužovaná nelidskými daněmi ze strany Ferme générale a konečně Robin Hood by se patrně nestal nejznámějším zbojníkem, kdyby mu v důsledku mocenských sporů nebyl nespravedlivě zkonfiskován veškerý majetek. Typické povahové rysy jsou v textech často umocněny i prostřednictvím interakcí s ostatními postavami. Na jednu stranu může být příkladně jmenována loajalita k ostatním členům zbojnické skupiny, kterou často nezlomilo ani mučení, ale setkáváme se i s dobrosrdečností a štedrostí vůči prostým, chudým obyvatelům vesnic a měst. Na druhé straně se pak ocitají vztahy s nepřáteli, díky nimž je nastíněn zbojníkův postoj k zákonu a společenským normám – ať už ve smyslu boje za nápravu nespravedlnosti nebo snahy o vlastní prospěch. Všechny zmíněné interakce s vedlejšími postavami vedou mimo jiné i k zajímavým psychologickým dynamikám a rozvoji charakteru postav během příběhu.

Vývoj fabule zbojnických příběhů a pověstí lze analyzovat z literárního pohledu jako komplexní strukturu, která se vyvíjí a mění v průběhu vyprávění. Tento vývoj není pouze sledem událostí, ale zahrnuje rovněž již dříve zmíněné proměny postav, konflikty nebo symbolickou tematiku. Ve většině případů se z časového hlediska setkáváme s analepsí neboli retrospektivou, přičemž optikou Gérarda Genetta se jedná o příběhy v tzv. „pozdější“ naraci, tedy odehrávající se v minulosti. První fáze v rámci narace většinou zahrnuje uvedení hlavních postav a nastolení výchozí situace, která vytváří základ pro rozvinutí příběhu. Ve zbojnických pověstech se v této fázi obvykle představí zbojnická skupina (případně zbojník sám) a prostředí, kde působí – ať už jde o lesy, hory, vesnice či město. Tato fáze může také představit úvodní konflikty, které postavy motivují k jejich činům. Druhá fáze je charakterizována postupným rozvojem děje, kdy se interakce a konflikty prohlubují a postavy procházejí markantními změnami a vývojem. Zbojníci mohou čelit nejrůznějším výzvám, jako jsou střety se zákonem, souboje s nepřáteli nebo vnitřní konflikty v rámci

skupiny. Tato fáze dále ovlivňuje i atmosféru příběhu a přispívá tak ke zvýšení napětí a zájmu čtenáře či posluchače. Za vrcholný bod děje je pak považován nejdůležitější konflikt, který zajišťuje i vrchol intenzity a napětí v rámci příběhu. Zde může dojít k rozhodujícím střetům, dramatickým zvrátům nebo odhalení klíčových informací, které ovlivní další osudy postav. Ve zbojnických pověstech se tento vrchol projevuje ve formě rozhodující bitvy mezi hrdiny a jejich protivníky, nebo ve chvíli, kdy je odhaleno tajemství, které mění chápání celé situace. Poslední fáze vývoje děje zbojnických příběhů je vyústění, kdy se konflikty vyřeší a příběh dospěje do zdárného konce. Tato fáze standardně nabízí dva možné scénáře. Prvním z nich je vítězství zbojníků, kdy hrdinové dosáhnou vytyčených cílů a triumfují nad nepřáteli. Naopak, ve druhém ze scénářů, dochází k porážce zbojníků. Hrdinové jsou dopadeni, uvězněni a mnohdy i popraveni. Porážka zbojníka je ve většině případů zapříčiněna kombinací sílícího tlaku na jeho dopadení ze strany nepřátel (autorit) a zrady, kterou mají na svědomí jeho kumpáni. Může k ní však dojít i v důsledku jeho vlastních chyb. Jak po triumfu, tak po porážce uzavírá příběh někdy i rozuzlení, tedy fáze, kdy jsou vyřešeny konflikty a otázky, které se v průběhu příběhu objevily. Často se jedná o odhalení identit zrádců, vyjasnění motivací postav, nebo ukončení nějakého vedlejšího děje. Jak je patrné, ve většině příběhů zůstává fabule, jež by se dala považovat za jádro vyprávění, neměnná, nicméně její konkrétní uplatnění, tedy syžet, podléhá značným variacím.

Celkovou atmosféru syžetu, kromě výše zmíněného typizovaného narativního rámce, umocňují i zvolené jazykové a stylistické prvky. Z lexikálního hlediska se ve zbojnických pověstech setkáváme se specializovanými výrazy, které jsou spojeny třeba s prostředím, ve kterém se zbojníci pohybují (pojmy související s lesy, horami, jeskyněmi – jako například hvozd, houština, strž), ale rovněž v pověstech nacházíme výrazy spojené se zbojnickou činností (kontraband), strategiemi boje (manévr, výkupné), zbraněmi (Ondrášova valaška) apod. Pověsti často obsahují i lidové a regionální výrazy a fráze, které mohou být charakteristické pro danou oblast nebo společenství a odrážejí tak specifické rysy a tradice lidové slovesnosti⁷³. Jejich použití podtrhuje autentičnost celého vyprávění a svým způsobem zachycují i ducha doby a prostředí, ve kterých se příběhy odehrávaly a posléze tradovaly. V souvislosti s lidovým a regionálním lexikem je třeba zmínit i slang a argot. Ve

⁷³ „Do šenkyša přišlo šest ogaruv, všeci ve valašských krojach.“ in Votruba, A., *Pravda u zbojníka*, s. 275.

vyprávěních najdeme příkladně přezdívky zbojníků, které reflektují jejich zvláštní vlastnosti nebo dovednosti (zlodějský gentleman), ale v některých z vyprávění se můžeme setkat i se šiframi, pomocí nichž se zbojníci dorozumívali buď mezi sebou nebo s venkovským obyvatelstvem.⁷⁴ I z pohledu stylistiky jsou zbojnické pověsti poutavým dokladem atmosféry doby, v níž vznikaly. V některých případech, především pak u pověstí z konce osmnáctého století a počátku století devatenáctého, je ve fabuli i syžetu zbojnických příběhů patrná velká míra romantizace, jejíž cílem bylo vyvolat u čtenářů a posluchačů soucit a obdiv. V souvislosti s romantismem je nutno zmínit i důraz kladený na mystickou a tajemnou atmosféru příběhů, která umocňuje napětí a někdy až nadsužování přirovnání a metafor. V pozdějších dekádách devatenáctého století se pak setkáváme spíše s obsáhlejší a detailnější popisností příběhů a pestřejším zastoupením symboliky či morálních poselství. Co se týče gramatické struktury zbojnických pověstí je možné v textech narazit i na archaickou syntaxi, pro níž jsou charakteristické, mimo jiné, i zdobná a složitější souvětí s někdy, pro současného čtenáře, neobvyklým slovosledem. Vypravěči a autoři příběhů se při interpretaci často uchylují i k nečekanému použití přítomného času a přímé řeči, jakožto prostředků, které umocňuje napětí a dodává pověsti dramatický efekt, mimo „dřívější“ narace se tedy setkáváme i s narací „vloženou“.

Pokud však v předešlých odstavcích opakovaně hovoříme o zbojnickém vyprávění jako o pověsti, je vhodné začlenit tento žánr do širšího kontextu pověstí obecně. Pověst by se dala obecně charakterizovat jako (nejčastěji ústně předávaný) příběh, jež je často propojen s historickou událostí, místem nebo postavou⁷⁵. Švédský folklorista Carl Wilhelm von Sydorow, který se, mimo jiné zabýval i metodologií folklorního vypravování, definuje (lidovou) pověst jako „jedno epizodickou a snadno zapamatovatelnou, a to díky své jednoduché struktuře a nekomplikovanému obsahu“⁷⁶. V rozporu s definicí von Sydorowa je nicméně přístup francouzského literárního teoretika Gérarda Genetta, který naopak poukazuje na jejich multidimenzionální naratologickou strukturu. Než se však pokusíme přiblížit Genettovu teorii (nejen) o pověstech, je potřeba vymezit jednotlivé elementy

⁷⁴ Vzpomeňme na „C“, které Cartouche zanechával na místě činu.

⁷⁵ Nutno však podotknout, že především historická fakta jsou v pověstech zpravidla zveličena nebo zkreslena, a to proto, aby vyhovovala dramatickému efektu nebo morálnímu poselství vyprávění.

⁷⁶ von Sydorow, C., W., *Selected papers on folklore*, Arno press, New York, 1977, s. 86., dostupné online z: <https://archive.org/details/selectedpaperson0000sydo>.

z triády *příběh/vyprávění/narace*⁷⁷. *Příběhem* je myšlen sled událostí a dějů, které jsou interpretovány vypravěčem, *vyprávěním* se rozumí finální forma příběhu (buď mluvená nebo psaná) a pod termín *narace* označuje samotný akt vyprávění. Je důležité zmínit, že na rozdíl třeba od Käte Hamburgerové, která: „Pojem vypravěče Hamburgerová zcela odmítá, namísto toho uvažuje pouze o tzv. vyprávěcí funkci.“⁷⁸, Gérard Genette ho vnímá jako neodmyslitelnou složku při analýze struktury příběhu. Obecně by se Genettova naratologie dala shrnout jako studium vnitřních vztahů mezi příběhem, vyprávěním a narací. Tyto vztahy pak vymezuje pomocí tří základních analytických kategorií, kterými jsou: *způsob*, *čas* a *hlas*⁷⁹. Kategorie narativního způsobu vyjadřuje dle Genetta různé stupně narativní informace, přičemž nejvýznamnějšími jsou perspektiva a distance vyprávění. Tento problém byl poprvé nastolen Platonem a později aktualizován v 20. století v USA a Británii. Následně prostřednictvím protikladu *diegesis* a *mimesis* rozlišuje mezi vyprávěním událostí a verbálním vyprávěním. Z hlediska vypravěčského odstupu rozlišuje Genette tři typy promluv: narativizovanou, transponovanou a zaznamenanou⁸⁰, přičemž za nejvíce mimetickou by se dala považovat promluva zaznamenaná. Druhá z analytických kategorií je kategorie času. Autor se zde dále věnuje například *uspořádání promluvy*⁸¹, kdy o čase vyprávění pojednává jako o čase nepravém, tedy o tom, který je zkoumán prostřednictvím vztahu mezi časovou posloupností událostí v příběhu a jejich rozvržením v rámci vyprávění. Klíčovým prvkem tohoto vztahu je tzv. *anachronie*⁸², která může mít povahu *anticipace* nebo *retrospektivy*, pro něž Genette užívá termínů *prolepse* a *analepse*. Při analýze anachronií je zároveň důležitý dosah a rozsah, které určují časový odstup a trvání anachronie ve vyprávění. Poslední z kategorií je hlas, jež specifikuje vztahy mezi vypravěčem a vyprávěným příběhem, které dohromady vytvářejí komplexní narativní akt. Tyto vztahy v sobě zahrnují podkategorie jako čas narace (zastoupení minulého, přítomného a budoucího

⁷⁷ l’histoire/le récit/la narration; příběh = l’histoire, vyprávění = le récit, narace = la narration

⁷⁸ Hamburger, K., *Die Logik der Dichtung*, Stuttgart, 1957. in: *Stati: Fikční vyprávění a jeho příznaky*, Aluze 2005, č. 1, s. 309. Dostupné online z: <https://edicee.ucl.cas.cz/images/data/prirucky/obsah/pruvodce/Logika%20b%C3%A1snictv%C3%AD.pdf>, cit. 12.4.2024.

⁷⁹ Genette využívá k pojmenování „hlasu“ francouzské slovo *la voix*, které můžeme přeložit rovněž jako slovesný rod.

⁸⁰ narativizovaná = narrativisé, transponovaná = transposé, zaznamenaná = rapporté

⁸¹ l’ordre du discours

⁸² Jedná se o nesoulad mezi pořadím událostí v příběhu a pořadím v rámci vyprávění.

času ve vyprávění), narativní rovinu (rozdíl mezi událostmi, které jsou podávány vyprávěním a formováním tohoto vyprávění) a kategorii osoby (především postavení vypravěče vůči příběhu). Genettova analýza narativních struktur, zejména z hlediska způsobu, času a hlasu, přináší hlubší vhled do povahy pověstí a literárních děl obecně. Kategorie způsobu nám umožňuje porozumět různým aspektům vyprávění a jeho perspektivám, což je zvláště užitečné v literárních dílech, které mají kořeny v ústní tradici, jako jsou právě pověsti. Genettův pohled na čas nám pomáhá snáze analyzovat strukturu vyprávění, ať už jde o způsob uspořádání událostí nebo vztah k minulosti, přítomnosti a budoucnosti v rámci příběhu. A nakonec, zkoumání hlasu vede k rozklíčování postavení vypravěče a jeho role při utváření příběhu a jeho významu. Dílo Gérarda Genetta umožňuje lépe dekodovat a interpretovat různé aspekty vyprávění nejen v pověstech, ale i v dalších literárních útvarech.

Mimo narativní analýzy je potřeba však zmínit i obecnou funkci narace pověstí. Důvodů, proč se pověsti vyprávěly a čím si vydobily svůj prostor (nejen) v lidové slovesnosti, je hned několik. Předně jmenujme účel zcela zábavní, kdy chtěl autor pobavit posluchače či čtenáře. Pro tyto účely pak volil napínavý a dramatický styl vypravování plný dobrodružství a zvrátů. Další důvod se pojí s potřebou předávat historické a/nebo kulturní znalosti. Skrze pověsti docházelo k transferu vědomostí a společenských hodnot z jedné generace na druhou. Tímto způsobem se historické události, tradice, a kulturní zvyklosti uchovávaly a předávaly, čímž se podporovala kontinuita a stabilita dané kultury. Kromě toho mohly pověsti sloužit jako prostředek k učení morálními hodnotám a životními lekcím. Morální poselství obsažená v pověstech často nabádala k ctnostem jako je statečnost, spravedlnost, soudržnost nebo ohleduplnost vůči druhým. Tyto příběhy tak sloužily nejen k předávání historických skutečností, ale i k upevnění společenských vazeb a sdílení kolektivní identity a kulturního dědictví. V pověstech se, podobně jako v pohádkách, často objevují fantastické a nadpřirozené prvky, které přidávají příběhům záhadnost a mystiku. Mezi tyto prvky můžeme zahrnout magické bytosti, nadlidské schopnosti postav, zázračné události nebo mystická místa. Stejně jako v pohádkách, i v pověstech je nadpřirozeno využíváno k ilustraci a zdůraznění důležitých, ale často skrytých morálních, kulturních nebo historických poselství. Příkladem je třeba záhadná bytost v podobě vodníka, draka nebo lesního ducha, kteří symbolizují lidské obavy a strachy a jejichž přítomnost v příběhu může posloužit k poučení

o lidské povaze nebo k ilustraci důležitých životních lekcí. Obecně je průsečíků mezi pověstí a pohádkou ale mnohem více a lze na tyto dva literární žánry nahlížet hned několikerou optikou. Oba literární žánry mají shodně kořeny v ústním podání a jsou pevně zakořeněny v lidové tradici, což notně přispívá k jejich podobnostem. Jednou z perspektiv, pomocí níž je možné zkoumat společné vymezení pověstí a pohádek, je jejich didaktický potenciál. Síla obou žánrů spočívá v jejich schopnosti předávat učení a hodnoty, často formou příběhů a metafor. Pohádky i pověsti jsou známé svou didaktickou funkcí, která se projevuje výraznými morálními poselstvími a ponaučeními obsaženými v příbězích. Tato poselství mohou pomáhat dětem i dospělým porozumět životním lekcím a principům, jako je například odměna za dobrotu nebo trest za sobeckost či zradu. Velmi úzce souvisí s didaktickou funkcí i jejich funkce etická. Nicméně zatímco v pohádkách je konflikt mezi dobrem a zlem často přímočarý a jasně definovaný, v pověstech, kvůli jejich spojení s historickými událostmi, nabývá tato problematika komplexnější podoby. Na rozdíl od pohádek, kde je dualita dobra a zla obvykle jednoznačná, v pověstech se tento konflikt zpravidla vyvíjí z historických okolností, což přináší do příběhů další vrstvu významu. Současně je pozměněna i funkce fantaskních postav, neboť zatímco v pohádkách symbolizují nadpřirozené bytosti abstraktní morální principy, v pověstech jsou tyto bytosti spojeny s konkrétním místem – například s místem minulého zločinu nebo neštěstí.

V psychologickém kontextu slouží oba literární žánry především k reflexi lidských emocí. Pohádky zpravidla pracují s jednoduchými archetypy postav a situací, což umožňuje čtenářům nebo posluchačům snadnou identifikaci s hrdiny či zloduchy a naskýtá se jim rovněž možnost emocionálního vývoje, který je paralelní s vývojem vybrané postavy. Například strach ze zla, touha po dobru a naděje ve vítězství jsou častými motivy, které se prolínají pohádkovými příběhy a souzní se základními lidskými emocemi. Na druhé straně pověsti, které jsou v jádru odvozeny z reálných událostí, mohou nabídnout komplexnější psychologické portréty postav a situací. I v případě pověstí mohou čtenáři či posluchači nalézt ztotožnění s hrdiny, kteří čelí složitým etickým otázkám, což jim ve výsledku umožňuje lépe porozumět motivacím a rozhodnutím postav v rámci historického a společenského kontextu příběhu.

Přestože jsou v rámci literárního výzkumu považovány za dva samostatné žánry, pohádky a pověsti sdílejí mnoho společného a jejich definiční hranice se mezi sebou prolínají hned v několika perspektivách. Tato symbióza přispívá k jejich univerzálnímu a trvalému vlivu na společnost, kulturu a literaturu, neboť oba žánry mají schopnost oslovit a inspirovat publikum napříč generacemi a kulturami.

11.2 Fikce a stylizace ve zbojnické pověsti

Proces vypravování zbojnických pověstí sám o sobě umožňuje přenášet a modifikovat příběhy tak, aby vyhovovaly dobovým sociokulturním potřebám a preferencím. A přestože jsou zbojnické legendy a pověsti často inspirovány historickými událostmi a postavami, je důležité si uvědomit, že jsou rovněž výsledkem složitého procesu folklórního vyprávění a kulturního dědění a podléhají nespočetným úpravám v průběhu času. Je tedy nesporné, že v nich fikce hraje nezastupitelnou roli. Do jaké míry ve zbojnických příbězích dominují historická fakta a kde už se setkáváme s čistou imaginárností vypravěče či autora? Je možné tuto tenkou hranici mezi fikcí a pravdou rozpoznat? A odkud autoři čerpají inspiraci pro imaginární části příběhů?

Rozlišení mezi historickými fakty a fikcí ve zbojnických příbězích je komplexní úkol, který může být ovlivněn mnoha faktory, včetně kontextu vyprávění, kulturního prostředí a individuálního vnímání posluchačů či čtenářů. S touto problematikou nám nicméně může do jisté míry pomoci noetika, jakožto studium mentálních procesů a poznání. Díky ní je možné zkoumat, jak mentální procesy a poznání ovlivňují náš výklad historických faktů a fikčních prvků ve zbojnických příbězích. Subjektivní mentální modely, formované na základě individuálních zkušeností, vzdělání nebo třeba kulturního kontextu, nám pomáhají při interpretaci příběhů a při odhalování poměru prvků, jež jsou založeny na reálných historických událostech a těch, které jsou pouhými výtvary autorské fantazie. Noetika nám rovněž umožňuje reflexi nad tím, jak subjektivní vnímání a interpretace příběhů ovlivňují náš komplexní názor na minulost a současnost. Naše individuální předsudky, postoje a očekávání mohou formovat pochopení příběhů a určovat, jaký význam přikládáme

jednotlivým prvkům v rámci příběhu. Nutno však zmínit fakt, že přestože noetika nabízí velmi užitečný rámec pro případnou analýzu, není možné dosáhnout absolutního a objektivního rozlišení mezi fikcí a historickou pravdou ve zbojnických příbězích. Literární teoretik Thomas Pavel k tomuto dodává: „Tvrdím, že demarkační čára mezi fikcí a nefikcí je proměnlivá a že fikci nemůže být přiřazena množina konstantních vlastností, které by mohly být považovány za její podstatu.“⁸³ Vždy je potřeba vzít v potaz různé perspektivy a kontexty, které ovlivňují pochopení a interpretaci zbojnických příběhů, neboť historická fakta v nich obsažená mohou být, jak již bylo zmíněno, různě zkreslena a interpretována, a naopak fikční prvky mohou obsahovat složky, které jsou inspirovány reálnými událostmi. „Existuje mnoho historických děl, která by bylo možné považovat za román, a existuje mnoho románů, které bychom mohli považovat za historická díla, pokud bychom zůstali v čistě formální (nebo spíše formalistické) rovině. Jako prosté formální artefakty nelze od sebe historická díla a romány odlišit.“⁸⁴

Ve zbojnických pověstech je estetizace a stylizace postav a prostředí klíčovým prvkem, který umožňuje interpretaci a adaptaci charakteristických aspektů historické éry do literárního kontextu. Tímto způsobem se do literární formy přenáší nejen jazyk a kultura dané doby, ale i sociální normy, které jsou reflektovány a přizpůsobeny potřebám dramatického vyprávění a estetickým preferencím autora a publika. Zbojnické pověsti v období konce 18. a první poloviny 19. století, které zaznamenaly výrazný vzestup popularity, reflektovaly ideál svobodného, nezkrotného a zároveň tajemného muže, který rezonoval s romantickými hodnotami tehdejší společnosti. Pověsti o zbojnických dobách předešlých pak akcentují spíše čestnost a touhu po spravedlnosti. Intertextuálně však ve všech zbojnických pověstech můžeme pozorovat různou míru heroizace jádrové postavy. Tímto způsobem se zbojnická literatura stala prostředkem, jak přenášet a adaptovat ideály dané éry do literární podoby.

I ve zbojnických pověstech je stylizace podporována třemi základními rétorickými složkami. Logos bývá nejvíce patrný ve strukturování příběhu o zbojníkovi, kdy autor pečlivě uspořádá

⁸³Pavel, T., *Fikční světy*, Cambridge, London, 1986, s. 136.

⁸⁴ White H., *Tropics of Discourse. Essays in Cultural Criticism*, John Hopkins University Press, Baltimore, 1978, s. 121–122., přel. Marek Sečkař a Olga Trávníčková, Brno, Host 2007. in: Cohn, D., Signály fikčnosti – studie, revue Aluze č. 1/2008. Dostupné online z: https://is.muni.cz/el/1421/podzim2014/CJA011/um/43592285/D_Cohn_-_Signaly_fikcnosti.pdf, cit. 12.4.2024.

motivů tak, aby vytvořily soudržný a přesvědčivý obraz. Jmenujme již tolikrát zmíněné rekurentní téma, kdy je postava zbojníka představena jako vzdorující autoritě a bojující za spravedlnost, což je logicky uspořádaný prvek, který ospravedlňuje jeho činy a charakter. Pokud jde o emocionální rozměr (pathos), ve zbojnických pověstech se můžeme setkat s vyobrazením silného citového konfliktu mezi zbojníkem a jeho protivníky (vrchností). Recipient příběhu na základě barvitěho vylíčení příběhu začíná sympatizovat s protagonistou, jenž statečně bojuje za svobodu a nezávislost. Ethos pak můžeme pozorovat ve formě etických apelů a morálních dilemat, která autor předkládá svému publiku, aby posílil věrohodnost vyprávění. Například vypravěč může zdůraznit statečnost a čestnost zbojníka, což posiluje dojem o jeho etických kvalitách a důvěryhodnosti jako hrdiny.

Navzdory nepopíratelné přítomnosti fikce ve zbojnických příbězích, je nutno připomenout, že je v jejich jádru kus historické reality, jež však bývá často deformována a interpretována prostřednictvím subjektivních optik a fikčních imaginací. Rozlišení mezi fikcí a historickými fakty je pak fluidní a závisí na mnoha faktorech, jako je například individuální interpretace či kontextu samotného vyprávění. Zbojnické pověsti, ať už jsou interpretovány v jakékoli formě, nejsou pouhými narativy minulosti, ale nesou v sobě vyjádření společenské ideálů a hodnot. Jsou to příběhy, které glorifikují statečnost, odvalu a touhu po spravedlnosti, zároveň však fungují jako médium pro únik do světa dobrodružství a fantazie.

11.3 Zbojnictví v literatuře

Zbojnické příběhy mají v literatuře dlouhou tradici a objevují se v různých formách po celém světě. Příběhy o nejslavnějším zbojníkovi, Robinu Hoodovi, se v Anglii ve formě balad objevují již na přelomu 14. a 15. století. Tyto balady, předávané především ústně, vyprávěly o Robinu Hoodovi a jeho společníkovi Little Johnovi, kteří bojovali proti nespravedlivým šerifům a kradli, aby pomohli chudým. Tato pověst o dobrodružném zbojníkovi se stala inspirací pro mnoho následujících literárních děl. Nesporně i pro slavné dílo Friedricha Schillera, vydané v roce 1781, *Loupežníci (Die Räuber)*. Divadelní hra o pěti dějstvích, v níž autor vytvořil divokou atmosféru okořeněnou velmi emocionálním jazykem, se stala

ideovým manifestem literárního hnutí *Sturm und Drang* (*Bouře a vzdor*) – předchůdce romantismu. Hra sleduje osudy dvou bratrů, z nichž jeden se stane vůdcem loupežníků, zatímco druhý se snaží žít spořádaným životem. Příběh sleduje konflikt obou bratrů, ale i otázky morálky a spravedlnosti.

Fascinace zbojníky dosáhla svého vrcholu ve světě literatury s nástupem romantismu. Jak již bylo zmíněno, romantické ideály zbojníka jako hrdiny spojeného s přírodou a bojujícího za svobodu nadobro zakotvily v literárním povědomí. V rámci francouzské literární scény byl jedním z významných představitelů této éry Victor Hugo. Inspirován osudy galejníka a loupežníka Eugène Françoise Vidocqa vytvořil postavu Jeana Valjeana, která se stala ikonou romantických literárních děl.

Celé devatenácté století bylo nesmírně bohaté na různorodé literární žánry a v jeho první polovině se stopa zbojníků otiskla i do populárních historických románů. Jedním z těch nejznámějších je román *Ivanhoe* skotského spisovatele sira Waltera Scotta. V něm vypráví romantický příběh rytíře Wilfreda z Ivanhoe, v rámci něhož se objevuje i Robin Hood se svou družinou. Ve výčtu autorů historických románů, kteří po sobě zanechali i literaturu se zbojnickou tematikou, nesmí chybět Alexandre Dumas starší a jeho díla *Robin Hood: Král lupičů* (*Le prince de voleurs*) a *Robin Hood: Psanec* (*Robin Hood, le proscrit*). Ve stejné době tvoří pak i Angličan William Harrison Ainsworth, jenž v triptychu *Rookwood* popisuje mimo jiné i životní osudy Dicka Turpina, galantního zbojníka a lupiče. Dokonce se zde zmiňuje i o Claudu Duvallovi, který byl rovněž zobrazován jako šarmantní a galantní zbojník. Z českých zástupců historického románu se zbojnickou tematikou pak jmenujme alespoň nejznámějšího – Aloise Jiráska a jeho román *Psůhlavci* z roku 1884. Právě z něj pochází pověst o Janu Sladkém Kozinu a jeho prorocství.

Literatura 20. století tedy nadále reflektovala na zbojnické motivy a postavy, ačkoliv s moderním a inovativním přístupem, který odrážel proměny společnosti a literárního vkusu. Jedním z významných příkladů zbojnické literatury je i *Třigrošová opera* (*Die Dreigroschenoper*) německého dramatika Bertolda Brechta a skladatele Kurta Weilla, publikovaná roce 1928. Zaměřuje se především na loupežníky v městském prostředí. Toto dílo představuje moderní a kritický pohled na společnost a kriminalitu.

Ve 20. století se zbojnická tematika objevuje také v detektivních a kriminálních románech, kde jsou zobrazeni antihrdinové a hrdinové podobní zbojníkům. Jedním z příkladů může být postava Arsèna Lupina od francouzského spisovatele Maurice Leblanca, který byl zloduchem, ale současně galantním a charismatickým darebákem. V českém prostředí se zbojnické tematice věnuje ve 20. století třeba František Sláma, který si v románu *Zbojníci: Historický obraz ze XVI. věku* dal za cíl podat co nejvěrnější obraz slezské společnosti, jenž je doposud nejvíce spjata se zbojnickou tradicí. Nezapomeňme však ani na slezského barda Petra Bezruče. Ten se k bájnému Ondrášovi Fucimanovi vrací hned v několika básních ve sbírce *Slezské písně*.

Zbojnické příběhy nadále rezonují s čtenáři, nejen prostřednictvím klasických literárních děl, ale i v rámci moderních adaptací – důkazem budiž stále nově vycházející publikace s touto tematikou. Autorské reinterpretace známých zbojnických motivů se jednak stávají prostředkem ke zkoumání aktuálních sociálních a politických otázek, nicméně reflektují i návrat k lidovým tradicím. Zbojnické příběhy mohou být nástrojem i k oslavě odvahy, odporu a touhy po svobodě. V dnešní době, kdy jsme svědky různých forem společenských změn a bojů za práva a spravedlnost, může zbojnická tematika oslovit čtenáře především tím, že se dotýká univerzálních a stále platných hodnot a ideálů.

11.4 Filmy a seriály

Zbojnické příběhy mají výraznou stopu v kinematografii a televizi. Existuje mnoho adaptací a reinterpretací příběhů o zbojnicích, každá s vlastním stylem a zaměřením. Některé z těchto filmů a seriálů jsou ryze historické, zatímco jiné přináší moderní pohled na tradiční příběhy. Klasikou můžeme nazvat film *Cartouche* z roku 1962, režírovaný Phillipem de Brocou, kdy se v hlavní roli představil mladinký Jean-Paul Belmondo a v roli jeho milé Venuše pak uhrančivá Claudia Cardinale. Film kombinuje dobrodružství, romantiku, vtip a akční prvky, což bylo charakteristické pro dobu, ve které byl natočen. O novou adaptaci stejného příběhu

se pak v roce 2009 postaral režisér Henri Helman, kdy do pozadí ustupuje komično a akční scény a film se nese spíše v dramatickém duchu.

Ve stejném roce jako slavný *Cartouche* s Belmondem vychází i film *Mandrin*⁸⁵, sledující osud stejnojmenného francouzského zbojníka a pašeráka. O dva roky později, v roce 1964, se v roli jiného maskovaného zbojníka z pera Alexandra Dumase staršího – *Černého Tulipána*⁸⁶ – objevil Alain Delon. Neopomeňme ještě zmínit, že podobné slávy jako *Cartouche* a *Mandrin* se dočkal i *Vidocq*, a to jak v prostředí francouzském, kdy připomeňme například nejslavnější interpretaci v hlavní roli s Gérardem Depardieum⁸⁷, tak v prostředí českém, v němž se s *Vidocqem* setkáváme hned v prvním díle seriálu Antonína Moskalyka z roku 1989 - *Dobrodružství kriminalistiky*. Nutno zmínit ještě jeden z českých seriálů, který se věnuje zbojníkům, a tím jsou *Slavné historky zbojnické*⁸⁸, zde je pak jeden díl věnován například Václavu Babinskému.

Za další z úspěšných moderních adaptací a reinterpretací zbojnické a loupežnické tematiky se dá považovat aktuálně velmi populární zahraniční série *Peaky Blinders*⁸⁹, která sleduje osudy gangu v meziválečném Birminghamu. Ta nám ukazuje, jak prvky jako odpor proti autoritě, touha po lepším životě a odvaha, rezonují i v dnešní době.

11.5 Hudba a výtvarné umění

Zbojnické motivy se objevují i v hudbě a výtvarném umění. V hudbě můžeme nalézt zbojnické balady, které často kombinují lyrický syžet s hudebním doprovodem. Tyto skladby často líčí dobrodružství zbojníků, jejich statečnost a konflikty s autoritami. Některé z nich mají kořeny v lidové tradici a postupně se vyvíjely s přenosem ústního podání do záznamu, tyto jsou především folkového charakteru. Melodická stránka zbojnických balad hraje klíčovou roli v přenášení emocí a napětí příběhů. Hudba vytváří prostor pro dojemná

⁸⁵ Režie: Jean-Paul Le Chanois.

⁸⁶ Režie: Christian-Jaque.

⁸⁷ Film *Fantom Paříže* (2001), režie: Pitof.

⁸⁸ Režie: Hynek Bočan.

⁸⁹ Režie: Steven Knight.

vyprávění o statečnosti zbojníků a jejich nesmlouvavém postoji vůči autoritám. Některé z těchto písní jsou známé svým výrazným rytmickým doprovodem, který podporuje dramatický charakter příběhů, zatímco jiné se vyznačují melancholickými melodiemi, které odrážejí osudový ráz zbojnického života. Příkladem tohoto druhu hudby je *Complainte de Mandrin*, tedy původně balada přepracovaná na píseň, která vypráví příběh Louise Mandrina. Tato píseň se dočkala hned několika interpretací. Patrně nejznámější je stalo zpracování francouzského šansoniéra Yvese Montarda z roku 1945, jenž se vyznačuje příznačnou melancholií a ponuřejší atmosférou.

Zajímavým kontrastem je česká dětská píseň *Na kopečku v Africe*, vyprávějící příběh Václava Babinského. O tom, kdo píseň složil a proč je příběh tohoto loupežníka zasazen právě do Afriky se vedlo již mnoho polemik. Jedna z teorií se pojí s hrabětem Beňovským, který dle fám a pověstí odjel, sice bez peněžních prostředků, zato s povolením císaře Josefa II. kolonizovat Madagaskar. „A od toho byl jen krůček k fámě, že vídeňský dvůr staví „na kopečku v Africe“ nedobytnou státní pokladnu (jež se nakonec ústním podáním proměnila ve vězení). V závěru života Beňovský na ostrově skutečně budoval město Mauritania, jež mohlo – kvůli nutné obraně před znesvářenými kmeny i silicím francouzským odporem – budit vinou zprostředkovaných líčení dojem jakési pevnosti.“⁹⁰ Pravý důvod a původ této lidové tvořivosti však zůstává stále zahalena tajemstvím, nijak to však neubírá této písni na vtípu a popularitě.

Výtvarné umění rovněž poskytuje rozmanitý pohled na zbojnickou tematiku. Obrazy, ilustrace a grafiky často zachycují klíčové momenty zbojnických příběhů, stejně jako atmosféru, která je s nimi spojena. Některé umělecké práce zdůrazňují romantický aspekt zbojnického života, zatímco jiné se pokouší zachytit temnější stránky jejich existence a konfliktů s mocí. Výtvarná díla tak slouží jako vizuální vyprávění, přinášející do popředí příběhy odvážných zbojníků a jejich neohroženého postavení vůči autoritám. Obrazy, ilustrace a grafiky skýtají několik perspektiv a rovin, pomocí nichž autoři zachytili zbojnickou tematiku. Zmíňme například symboliku okolní krajiny, kterou umělci využívají

⁹⁰ Bystrov, M., *Na kopečku v Africe*, Magazín UNI, dostupné online z: <https://www.magazinuni.cz/hudba/na-kopecku-v-africe/>, cit. 26.11.2023.

ke zdramatizování atmosféry díla. V této souvislosti nelze opomenout i hru světla a stínů, jež byla oblíbena již od 16. století.

Zvláštním druhem výtvarného umění jsou pak obrazy zachycující zbojníky buď ve vězení nebo přímo na popravišti. Umělci často zachycují poslední momenty zbojnickova života, často s důrazem na emotivní a dramatický rozměr této chvíle. Tyto obrazy mohou být plné napětí, symboliky a pohledů postav, včetně odsouzeného zbojníka, popravčích a přihlížejících, které dohromady vytvářejí silný vizuální příběh. Častokrát se jedná o díla, kdy nemáme přesné informace o autorství, neboť byla patrně vytvořena kreslíři přímo na místě – jako v případě zobrazení popravky Cartouche a Mandrinově portrétu z vězení.

Zcela samostatnou kapitolu uměleckého zpracování zbojnické tematiky najdeme v českém prostředí, kde máme k dispozici minimálně dva unikáty. Prvním z nich je pohlednice z ne tak dávné doby – z roku 1997, na níž je vyobrazen Jan Nepomuk Karásek. Karásek je zde vypodobněn tak, jako ve většině pověstí – v dobře padnoucí, elegantní myslivecké uniformě. V pozadí je pak mapka oblasti, kde Karásek se svými kumpány operoval. Celá pohlednice je v německém jazyce. Druhý z unikátů sice nezapadá do ryze výtvarného zpracování zbojnické tematiky, nicméně své místo by v tomto výčtu mít, dle mého názoru, měl. Jedná se o sošku Václava Babinského, která je vyrobena z rozžvýkaného chlebového těsta. Autorství sošky je sporné, některé prameny uvádějí, že ji měl vyrobit sám Babinský. Většina historiků se však přiklání k teorii, že ji vyrobil Babinského spoluvězeň, Tomáš Láška, když spolu ve vězení čekali na soudní proces. S tím, že se jedná o unikát, kterých je pramálo, souhlasil i Jan Neruda, který se o sošce zmínil v jednom ze svých mnoha fejetonů. Soška je aktuálně zrestaurovaná a nachází se na zámku Kynžvart.

Závěrem lze konstatovat, že ani hudební a výtvarná produkce nezůstává při zobrazování zbojníků a jejich osudů, nijak výrazně pozadu za tou literární a filmovou. I v těchto uměleckých disciplínách můžeme jak v českém, tak ve francouzském prostředí, nalézt opravdové unikáty a skvosty, které názorně dokreslují, že fenomén zbojnictví fascinuje umělce napříč nejrůznějšími obory, a to už po staletí.

12 Zbojnická pověst – typická variace na historický příběh?

Zbojnické příběhy, dlouhodobě přitahující pozornost širokého publika od laické veřejnosti až po badatele a literární kritiky, otvírají, již několikrát nastíněnou, otázku o jejich povaze: Jsou tyto pověsti zcela jedinečné a inspirované unikátními, historickými příběhy nebo jsou spíše regionálními aktualizacemi jednoho společného tematického základu? Klíčem k odpovědi na tuto otázku je analýza konkrétních zbojnických příběhů.

Vybraným příběhem, který nám pomůže nalézt odpověď na vznesenou otázku, je ten o francouzském zbojníkovi Louisi Mandrinovi. K analýze využijeme filmovou adaptaci z roku 1962⁹¹, která popisuje Mandrinův příběh odehrávající se v oblasti Dauphiné, nedaleko švýcarských hranic, v letech 1750-1755. Hned v úvodu vzdoruje bednář Louis Mandrin nařízení vrchnosti tím, že pracuje, přestože je to v den slavnosti zakázáno. Následně pak pomáhá sousedovi, který nemá na zaplacení vysokých daní, a tudíž mu vojáci konfiskují majetek. Mandrinovi se tato situace nelíbí a s vojáky se popere. Je na něj vypsána odměna a všem obyvatelům města je zakázáno, pod pohrůžkou vězení, mu jakkoli pomáhat. Mandrin se tedy loučí se svou milou Antoinette a odchází z města do hor. Již v expozici příběhu, která se jeví jako relativně pozvolná, tedy nalézáme rekurentní téma a zjevný paralelismus s jinými narativy napříč evropskou literární tradicí. Nekonformní chování a vzdor autoritě, stejně jako obrana slabších a boj proti útlaku jsou klasickými „*thèmes de héros et de la situation*“ ve smyslu definice Raymonda Troussona. Neboť stejně jako Mandrin, i Jan Sladký Kozina, Ondráš Fuciman nebo bájný Robin Hood se dávají na zboj poté, co je jim nebo jejich blízkým ukřivděno vrchností. Shodným rysem v počínající kolizi je i jejich

⁹¹ Le Chanois, J.-P., *Mandrin*, produkce: Films Gibé, Franco London Films, Titanus, 1962.

odchod do ústranní – typicky do hor – kdy zanechávají počestného života a dávají se na dráhu odboje a zločinu.

Během svého putování se Mandrin setkává s kočovným medvěďákem Marcem a jeho dcerou Myrtille a následně se k nim, spolu se svými souputníky, které potkal po cestě, přidává. Velmi podobnou paralelu lze nalézt v pověsti o Cartouchovi. I on má po boku krásnou a zajímavou ženu – Venuši. U obou dam jsme v rámci příběhů svědky jejich obrovské charakterové transformace. Z počátku se jeví jako křehké, jemné bytosti, které vyžadují ochranu, ale poté, co se stanou součástí zbojnické bandy, se z nich stávají emancipované a neohrožené osobnosti, jenž se velmi přibližují archetypu Amazonky. Je pozoruhodné, že ve většině zbojnických příběhů, které by se na první pohledy zdály jako ryze maskulinní, najdeme poměrně často i signifikantní, ale zároveň ambivalentní, postavu ženy. Mimo již zmíněné Myrtille a Venuše, které protagonistům příběhů spíše pomáhají, jmenujme například Ondrášovu Dorotku, kvůli které byl nakonec zrazen a zabit nebo Babinského Apolenu, která rovněž přispěla k jeho pádu a dopadení.

Mandrinovo putování krajem, osvobozování neprávem odsouzených, zesměšňování vojáků a zvolení do čela pašerácké bandy, kterou dříve vedl tabákový král jménem Béllisard, zapříčiňuje, nejen zrod dalšího ze série archetypálních zbojnických hrdinů, ale rovněž lavinu šířících se legend, která prostupuje Francií i okolními státy. Mandrin je v 50. letech 18. století natolik slavným a glorifikovaným, že se o něm několikrát zmiňuje i spisovatel Voltaire ve svých korespondencích. Mimo jiné o něm píše: „Tenhle Mandrin má křídla, má rychlost světla. Říkáš, že je u tvých dveří, on je zároveň u našich. M. de Monconseil byl proti němu jmenován generálem; předevcírem odjel, aby s ním bojoval. Budu vás informovat o úspěchu bitvy, pokud dojde k úderu. Mezitím se všechny pokladny správců panství uchýlily do Štrasburku. Mandrin způsobuje, že se daňoví úředníci třesou. Je to příval, krupobití, které pustoší zlatou úrodu statku. Lidé tohoto Mandrina milují až po uši; zajímá je muž, který požívá utlačovatele lidí.“ Apoteóza hlavního hrdiny je dalším ze série distinktivních rysů zbojnických příběhů. O Vidocqovi se říkalo, že je nepolapitelný, Jan Sladký Kozina pak prý

dle pověstí předpověděl smrt svému protivníkovi „Lomikarovi“ slavnou větou „Do roka a do dne, zvu tě na boží soud.“

Synoptických situací, kde se Mandrinův příběh protíná s příběhy jiných známých zbojníků je však v příběhu o mnoho více. Za zmínku jistě stojí scéna, kdy bojuje se šlechticem, který je vybaven kordem, zatímco Mandrin pouhou holí. Mimo to, že je zde patrný autorův záměr o dvojí metaforu spočívající v zápasu chudoby s bohatstvím a moci s bezmocí, najdeme zde i paralelismus s příběhem českého zbojníka Ondrášem, pro kterého byla hůl-valaška rovněž emblematickým symbolem. Analogie s jinými zbojnickými syžety je patrná i ve chvíli, kdy je Mandrin převlečen za barona a vyptává se plukovníka dragounů: „kdy konečně chytanou toho hrozného zbojníka Mandrina, jenž sužuje jejich kraj“. Změnu vzhledu, střídání převleků a schopnost přizpůsobit se různým situacím a rolím symbolizují jejich flexibilitu a vynalézavost, klíčové vlastnosti pro přežití na periferii společnosti.

Po analýze vybraných motivů z Mandrinovy pověsti je stále patrnější koincidence napříč vybranými narativy. Přikláním se tedy k názoru, že se jedná o regionální aktualizaci jednoho společného tematického základu, který rezonuje se zbojnickými narativy napříč Evropou. Mandrinova legenda, zasazená do krajiny francouzského regionu Dauphiné, není pouhým izolovaným historickým příběhem, nýbrž součástí rozsáhlejšího kulturního fenoménu. Tento fenomén můžeme chápat jako síť vzájemně propojených, rekurentních zbojnických narativů, které sdílejí zcela minimálně variující narativní strukturu a charakteristické motivy a vzory. Rovněž jsou tyto struktury provázány chronotopicky, neboť sled času a prostoru je de facto vždy tentýž. Mandrinova pověst reflektuje hluboce zakořeněné motivy a ideály tohoto syžetového žánru jako příkladně odpor vůči autoritě, obranu slabších a boj za spravedlnost, jenž jsou přítomné i v jiných zbojnických příbězích po celé Evropě. Tím se stává jedním z mnoha exemplářů této rozsáhlé tradice zbojnických příběhů. Zdůraznění regionálního kontextu, konkrétně Dauphiné a jeho historických událostí, dává Mandrinově pověsti specifický ráz a autenticitu. Avšak základní motivy a zůstávají univerzální a transcendentní, ať už se pověst odehrává kdekoli v Evropě. Tato regionální aktualizace slouží jako prostředek, jak přiblížit a uplatnit společné základy zbojnického folklóru v konkrétním historickém a geografickém kontextu. Mandrinova legenda tak v sobě nese dualitu: na jedné

straně je pevně zakotvena v regionálním prostředí a historii Dauphiné, na druhé straně sdílí tematickou intertextualitu s dalšími zbojnickými narativy. Tuto symbiózu regionální autenticity a univerzálních tematických prvků pozorujeme v různé míře u všech zbojnických příběhů, což jsme ostatně již naznačili i při komparativní analýze textů Proppovou a Votrubovou optikou.

Závěr

Fenomén zbojnictví a jeho textová tradice jsou nepochybně zajímavým studijním materiálem, jehož rozbor vyžaduje multidisciplinární přístup a hlubší porozumění různorodým historickým, sociokulturním, a především pak literárním kontextům. První kapitoly práce se proto zaměřily na přiblížení teorie fikčních světů a fikce obecně, přičemž jsme identifikovali klíčové motivy a charakteristické rysy fikčních hrdinů a neopomněli jsme ani elementární pilíře fikčního světa jakými jsou stylizace a estetizace. Tento teoretický úvod nám umožnil alespoň rámcově nahlédnout do problematiky fikce v literárním univerzu a proniknout do základů tvorby a struktury fikčních textů. Tyto poznatky jsme následně využili při analýze konkrétních příkladů fikčních světů a hrdinů ve zbojnickém narativu, kde jsme zjišťovali, jak se tyto konkrétní prvky projevují a jakým způsobem ovlivňují vyprávění a vnímání literárního díla.

V kapitole *Zbojníci mezi uměleckou fikcí a historickou realitou* byl přiblížen i opačný pól fikce – tedy historický podklad, který máme dochován k vybraným zbojníkům. Jejich životopisy nám naznačily, že neskrývají jen triviální ambivalenci dobra a zla, ale poskytují i rozmanité interpretační možnosti, které se otiskly v literárním kánonu. Rovněž jsme pro budoucí bádání vymezili terminologii a definici zbojnictví samotného a upřesnili (nejen) etymologické rozdíly mezi zbojníkem, lupičem, loupežníkem a banditou v českém i francouzském jazyce.

Dále jsme se věnovali detailní analýze kontextuálních faktorů, které formovaly a ovlivňovaly fenomén zbojnictví v průběhu staletí. Historické aspekty nám umožnily hlouběji proniknout do kořenů tohoto jevu a porozumět mu v jeho původním kontextu. Sociokulturní a politické dimenze nás zavedly do hlubšího porozumění společenských a politických dynamik, které ovlivňovaly chování a motivaci zbojníků, stejně jako reakce společnosti a moci na jejich činy. V rámci této analýzy jsme se nevyhnuli ani identifikaci ekonomických aspektů, které hrály klíčovou roli v podněcování zbojnických aktivit a formování jejich životního prostředí. Zabývali jsme se otázkami jako je ekonomická situace, sociální nerovnost, a faktory vedoucí k nárůstu kriminality v určitých historických obdobích. Tato multidisciplinární perspektiva nám umožnila lépe porozumět širším souvislostem

zbojnických příběhů a jejich zapojení do historických událostí. Naše zkoumání se neomezovalo jen na konkrétní historické okamžiky, ale snažili jsme se zachytit i dynamiku proměn zbojnictví v průběhu staletí. Od středověkých lupičských band až po pašerácké gangy 19. století – naše analýza se zaměřila na identifikaci distinktivních rysů a trendů, které charakterizovaly zbojnické aktivity v jednotlivých obdobích. Takto rozšířený rámec nám opět přispěl k hlubšímu porozumění komplexnosti tohoto fenoménu a jeho různorodým projevům v průběhu historie.

Další část práce byla věnována analýze motivů, vzorů a témat, které se prolínají v textech zabývajících se zbojnickou tematikou. Vyzdviženy byly klíčové motivy jako je motiv přírody, který představuje důležitý prvek prostředí, ve kterém se příběhy odehrávají, a jehož symbolika ovlivňuje jednání postav i dějový vývoj. Nadpřirozeno, další motiv, který byl analyzován, přináší do příběhů prvky mystiky a magie, čímž nesporně obohacuje jejich atmosféru a umožňuje zobrazení nadpřirozených jevů a síly. Dále byl zmapován motiv napravení, který je rovněž často přítomen ve zbojnickém narativu. Tento motiv představuje snahu hlavních postav o vyrovnání se s minulostí a hledání spravedlnosti nebo odčinění svých předchozích činů. Analýza těchto motivů a témat nám umožnila hlouběji porozumět struktuře a symbolice zbojnických pověstí a jejich významu pro literární a folklórní tradici.

Následně jsme se soustředili na komparativní analýzu vybraných textů z perspektivy literárních metod, konkrétně jsme využili Proppovu morfologii pohádky, jenž se zaměřuje především na jednající postavu a její funkci v narativu. Rovněž jsme vybrané příběhy analyzovali optikou Votrubůva model motivů, který vychází ze stejně zaměřených modelů Ericka Hobsbawma, Viery Gašparíkové a Zdislawa Piaseckého. Tato systematická analýza nám umožnila provést hloubkové porovnání a kontrast různých zbojnických příběhů, abychom odhalili nejen jejich univerzální motivy, strukturu a stylistické charakteristiky, ale i variace těchto motivů.

V rámci interpretace zbojnických příběhů byla přiblížena jejich fundamentální žánrová povaha, která osciluje mezi pověstí a pohádkou, stejně jako obsažené fikční prvky. Nastíněn byl i vztah k jiným literárním, filmovým, hudebním nebo výtvarným dílům a to, jak zbojnický narativ rezonuje s různými publiky a tvůrčími médii. Cílem tohoto výčtu bylo

osvětlení širokého spektra a variability interpretací zbojnických příběhů a jejich nadčasovost.

Cílem této práce bylo zhodnocení, zda jsou zbojnické příběhy zcela jedinečné a inspirované unikátními, historickými příběhy nebo se jedná spíše o regionální aktualizace jednoho společného tematického základu. Analýza vybraného příběhu o Louisi Mandrinovi odhalila důraz kladený na regionální autenticitu a zasazení narativu do výrazného lokálního koloritu, zároveň jsme však odhalili, že synoptické prvky, jako je odpor vůči útlaku a touha po spravedlnosti, spojují Mandrinovu pověst s dalšími zbojnickými hrdiny po celém kontinentu, přičemž tyto narativy tvoří spletitou síť vzájemně propojených tradic a vzorů.

Analytický pohled na syžet Mandrinova příběhu nám rovněž umožnil odhalit intertextuální vazby a paralely s jinými zbojnickými narativy, což dokládá sílu tohoto žánru jako propojeného kulturního fenoménu, který má hluboké kořeny v evropském literárním kánonu a zcela jistě byl, a pro svou nadčasovost si troufám říci, že stále je, významný pro formování kulturní identity kontinentu a přitažlivý pro další vědecká bádání.

Seznam použitých informačních zdrojů

Alhoy, M., *Les brigands et bandits célèbres*, 1845, Guiller, Paris, s. 233-234., dostupné online z: <https://gallica.bnf.fr/ark:/12148/bpt6k61848n/f239.planchecontact#> , cit.

12.11.2023.

Barthes, R., Kayser, W., Booth, W. C., Hamon Ph., *Poétique du récit*, Seuil, Paris, 1977.

Bauer, A., Soullez, Ch., *La France du brigandage, des crimes féodaux et des premières formes de criminalité urbaine*, in: *Une histoire criminelle de la France*, 2012, dostupné online z:

<https://www.cairn.info/une-histoire-criminelle-de-la-france--9782738128096-page-17.htm> , cit. 30.11.2023.

Beauchamp, J., *Cartouche, un bandit qui n'avait rien d'un Robin des Bois*, radio-canada.ca, 2020, dostupné online z: [https://ici.radio-](https://ici.radio-canada.ca/ohdio/premiere/emissions/aujourd-hui-l-histoire/segments/entrevue/211163/cartouche-bandit-robin-des-bois-pascal-bastien)

[canada.ca/ohdio/premiere/emissions/aujourd-hui-l-histoire/segments/entrevue/211163/cartouche-bandit-robin-des-bois-pascal-bastien](https://ici.radio-canada.ca/ohdio/premiere/emissions/aujourd-hui-l-histoire/segments/entrevue/211163/cartouche-bandit-robin-des-bois-pascal-bastien) , cit.

30.11.2023.

Bílá, M., *Jánošík, Ondráš a spol.*, Radio Prague International, 2011, dostupné online z: <https://cesky.radio.cz/janosik-ondras-a-spol-8561504> , cit. 30.11.2023.

Bílek, J., *Bílá místa české historie 2*, Knižní klub, Praha, 2011.

Bonuš, F., Kos, B., Mišurec, Z., *Zbojnické písně a tance*, Naše vojsko, Praha, 1951.

Bočan, H., *Slavné historky zbojnické. Díl 1/6 Václav Babinský*, 1985, dostupné online z:

<https://www.ceskatelevize.cz/porady/899204-slavne-historky-zbojnicke/> , cit. 30.11.2023.

Bystrov, M., *Po stopách chlebové sošky loupežníka Babinského*, Radio Prague

International, 2011, dostupné online z: <https://cesky.radio.cz/po-stopach-chlebove-sosky-loupeznika-babinskeho-8563457> , cit. 30.11.2023.

Bystrov, M., *Na kopečku v Africe*, Kulturní magazín UNI, 2010, dostupné online z:

<https://www.magazinuni.cz/hudba/na-kopecku-v-africe/> , cit. 30.11.2023.

Burke, P., *Lidová kultura v raně novověké Evropě*, Argo, Praha, 2005, překl. Markéta Křížová.

Burnand, F. C., *Claude Du Val; or, the Highwayman for the ladies. A new burlesque-sensational-drama*, Phillips, Londýn, 1869, dostupné online z: <https://play.google.com/books/reader?id=neBZAAAACAAJ&pg=GBS.PP4&hl=cs> , cit. 30.11.2023.

Campbell, J., *Tisíc tváří hrdiny. Archetyp hrdiny v proměnách věků*, překl. Hana Loupová, Portál, Praha, 2000.

Connelly, Ch., *Claude Duval: The archetypal dandy highwayman and embodiment of the English Restoration*, The New European, 2022, dostupné online z: <https://www.theneweuropean.co.uk/claude-duval-great-european-lives/> , cit. 30.11.2023.

Collectif des auteurs, *Chronique de la France et des Français*, Larousse, 1987.

Collectif d'auteurs, *Histoire des bandits et brigands les plus célèbres des quatre parties du monde.... Tome I*, Corbet, Ainé, Paris, 1835, dostupné online z: <https://gallica.bnf.fr/ark:/12148/bpt6k30607405/f13.item> , cit. 30.11.2023.

Collectif d'auteurs, *Histoire de la vie et du procès du fameux Louis-Dominique Cartouche, et plusieurs de ses complices*, Pierre Machuel, 1722, dostupné online z: <https://gallica.bnf.fr/ark:/12148/bpt6k6471653m/f114.item> , cit. 30.11.2023.

Collectif d'auteurs, *Louis Mandrin: célèbre brigand et contrebandier*, webová stránka, dostupné online z: <https://www.mandrin.org/> , cit. 30.11.2023.

Doležel, L., *Heterocosmica*, Karolinum, Praha, 2003.

Doležel, L., Kaiser, P., *Mimesis a možné světy*, Česká literatura, vydání č. 45/6, 1997. Dostupné online z: z: JSTOR, <http://www.jstor.org/stable/43322245> , cit. 12.4.2024.

Eco, U., *Meze interpretace*, Karolinum, Praha, 2009, překl. Ladislav Nagy, str. 91.

Férard, E., *Qui était Vidocq, le célèbre bagnard devenu policier ?*, Geo.fr, 2023, dostupné online z: <https://www.geo.fr/histoire/qui-etait-vidocq-celebre-bagnard-devenu-policier-193955> , cit. 30.11.2023.

Formoso, É., *La légende de Louis Mandrin*, L'histoire par l'image, 2016, dostupné online z: <https://histoire-image.org/etudes/legende-louis-mandrin> , cit. 30.11.2023.

Francek, J., *Dějiny loupežnictví. Zloději, loupežníci, lupiči, pytláci a žháři v českých dějinách*, Rybka publishers, Praha, 2002.

Fojtíková, J., *Cartouche – francouzský Robin Hood zemřel krutou smrtí lámáním v kole*, Memento historia, 2023, dostupné online z: <https://www.memento-historia.cz/clanek/329/cartouche-francouzsky-robin-hood-zemrel-krutou-smrti-lamanim-v-kole> , cit. 30.11.2023.

Genette, G., *Figures*, Édition du Seuil, Paris, 1966. Dostupné online z: <https://archive.org/details/figuresessaisgra0000grar/page/n7/mode/2up>, cit. 15.3.2024.

Genette, G., *Rozprava o vyprávění*, in: Edice E, Ústav české literatury AV ČR, dostupné online z: <https://edicee.ucl.cas.cz/images/data/prirucky/obsah/pruvodce/Rozprava%20o%20vypr%C3%A1v%C4%9Bn%C3%AD.pdf>, cit. 15.4.2024.

Guillemette, L., Lévesque, C., *La narratologie*, Université du Québec à Trois-Rivières, 2018. Dostupné online z: <http://www.signosemio.com/genette/narratologie.asp>, cit. 27.3.2024.

Hauteclouque, B., *Les brigands: terreurs des bois français, du XVIIe au premier XXe siècle*, RetroNews.fr – Le site de presse de la BnF, 2022, dostupné online z: <https://www.retronews.fr/justice/interview/2019/10/08/les-brigands-bernard-hauteclouque> , cit. 30.11.2023.

Himl, P., *O „zločinu“ a vině v dějinách. 17. a 18. století – věk netolerance, násilí a represe?*, Dějiny a současnost 24/2002, s. 32-35.

Himl, P., *Zrození vagabunda. Neusedlí lidé v Čechách 17. a 18. století*, Argo, Praha, 2007.

Hobsbawm, E., *Bandits*, Abacus, London, 2001.

Hobsbawm, E., *Primitivní rebelové*, Academia, Praha, 2023, překl. Martin Štefl.

- Hrdina, J., *Tucet tváří Robina Hooda: Pravda o sherwoodském zbojníkovi, 100+1 zahraničních zajímavostí*, 2017, dostupné online z: <https://www.stoplusjednicka.cz/tucet-tvari-robina-hooda-pravda-o-sherwoodskem-zbojnikovi> , cit. 30. 11. 2023.
- Chalonge de, F., *Le langage et la fiction : la description linguistique de la fiction littéraire*, in : *Usages et théories de la fiction : Le débat contemporain à l'épreuve des textes anciens (XVIe-XVIIIe siècles)* (online), Rennes : Presses universitaires de Rennes, 2004. Dostupné online na: <http://books.openedition.org/pur/32689> , cit. 13.4.2024.
- Jung, C. G., *Collected works of C. G. Jung. The archetypes and the collective unconscious, volume 9, part 1*, Princeton university press, New York, 1959, dostupné online z: <https://www.arenablock.com/block/1493356> , cit. 30.11.2023.
- Kastnerová, M., *Fikce a skutečnost – je mimésis překonaný konstrukt?*, in: *Filosofie dnes*, č. 3/2, 2011. Dostupné online z: <https://filosofiednes.ff.uhk.cz/index.php/hen/article/view/70>, cit. 12.4.2024.
- Klíma, A., *Manufakturní období v Čechách*, Nakl. Československé akademie věd, Praha, 1955.
- Kovařík, J., Valentová, M., *Jan Sladký Kozina aneb Kde končí historie a začíná legenda*, Český rozhlas Dvojka, 2021, dostupné online z: <https://dvojka.rozhlas.cz/jan-slacky-kozina-aneb-kde-konci-historie-a-zacina-legenda-8569186> , cit. 30.11.2023.
- Krupka, J., *Zbojník Ondráš nezabíjel, ale ochráncem chudých nebyl. Dostala ho žárlivost*, denik.cz, 2021, dostupné online z: https://www.denik.cz/z_domova/ondrej-fuciman-ondras-z-janovic.html?utm_source=www.seznam.cz&utm_medium=sekce-z-internetu , cit. 30.11.2023.
- Krystýnek, J., *Ondrášovská pověst v literatuře české a polské*, dostupné online z: <https://digilib.phil.muni.cz/flysystem/fedora/pdf/108078.pdf> , cit. 30.11.2023.
- Kubíček, T., Hrabal J., Bílek, P. A., *Naratologie. Strukturální analýza vyprávění*, Dauphin, Praha, 2013.
- Le Chanois, J.-P., *Mandrin*, produkce: Films Gibé, Franco London Films, Titanus, 1962.

- Lestienne, C., *Vidocq: 5 choses à savoir sur le fameux bagnard devenu policie*, Le Figaro – Histoire, 2023, dostupné online z: <https://www.lefigaro.fr/histoire/archives/2018/12/18/26010-20181218ARTFIG00264-vidocq-5-choses-a-savoir-sur-le-fameux-bagnard-devenu-policier.php> , cit. 30.11.2023.
- Marek, J., *Proppova Morfologie pohádky a příběhy o dvanácti měsíčkách*, Časopis Proudý 2/2015, dostupné online z: https://www.phil.muni.cz/journal/proudy/filologie/studie/2015/2/marek_proppova_morfologie_pohadky_a_pribehy_o_dvanacti_mesickach.php#articleBegin , cit. 30.11.2023.
- Maur, E., *Kozina a Lomikar*, Slovo k historii, Melantrich, Praha, 1989.
- Maurice, B., *Vidocq, vie et aventures*, J. Laisné, Paris, 1864, dostupné online z: <https://play.google.com/books/reader?id=-lMOAAAAYAAJ&pg=GBS.PA10&hl=cs> , cit. 30.11.2023.
- Moskalyk, A., *Dobrodružství kriminalistiky – díl 1/26 „Stopa“*, 1989, dostupné online z: <https://www.ceskatelevize.cz/porady/898901-dobrodruzstvi-kriminalistiky/289310910380001/> , cit. 30.11. 2023.
- Moyzesová, N., *Slavné historky zbojnické*, XYZ, Praha, 2006.
- Narvaez, M., *À la découverte des genres littéraires*, Ellipses-Marketing, Paris, 2000. Dostupné online z: <https://archive.org/details/ladecouvertedesg0000narv/page/6/mode/2up?q=conte>, cit. 13.4.2024.
- Pavel, T., *Fikční světy*, Cambridge, London, 1986.
- Petráň, J., *Poddaný lid v Čechách na prahu třicetileté války*, Praha, 1964.
- Propp, V., J., *Morfologie pohádky a jiné studie*, H&H, Praha, 2008, překl. Hana Šmahelová.
- Putna, M. C., *Jak může primitivní rebelantství zasáhnout do politiky?*, Český rozhlas Plus, 2023, dostupné online z: <https://plus.rozhlas.cz/jak-muze-primitivni-rebelantstvi-zasahnout-do-politiky-odpoved-hleda-martin-c-9084647> , cit. 30.11.2023.
- Ronenová, R., *Možné světy v teorii literatury*, Host, Brno, 2006, překl. Miroslav Červenka.

Schmidt, N., *Mandrin, Cartouche et les autres : des bandits de grand chemin aux héros des Lumières*, in: *Images du Siècle des Lumières à la télévision*, 2010, dostupné online z: <https://www.cairn.info/images-du-siecle-des-lumieres-a-la-television--9782804162405-page-169.htm> , cit. 30.11.2023.

Sivek A., *Zbojník Ondráš a ondrášovská tradice v slovesnosti slezské oblasti*, Naše vojsko, Praha, 1959.

von Sydorow, C., W., *Selected papers on folklore*, Arnopress, New York, 1977, s. 86., dostupné online z: <https://archive.org/details/selectedpaperson0000sydo>, cit. 11.4.2024 .

Tinková, D., *Člověk na okraji společnosti*, in: Bůžek, V. – Král P., *Člověk českého raného novověku*, Argo, Praha 2007.

Tonnerre-Seychelles, S., *Louis Dominique Cartouche (1693-1721): légende et réalité 1/2*, Le blog Gallica, 2021, dostupné online z: <https://gallica.bnf.fr/blog/01122021/louis-dominique-cartouche-1693-1721-legende-et-realite?mode=desktop> , cit. 30.11.2023.

Tonnerre-Seychelles, S., *Louis Dominique Cartouche (1693-1721): sa fin et celle de ses complices 2/2*, Le blog Gallica, 2021, dostupné online z: <https://gallica.bnf.fr/blog/06122021/louis-dominique-cartouche-1693-1721-sa-fin-et-celle-de-ses-complices?mode=desktop> , cit. 30.11.2023.

Veselý, J., *Ondraš, Ondraš, dobře sobě rozvaž*, Český rozhlas Dvojka, Toulky českou minulostí, 2021, dostupné online z: <https://dvojka.rozhlas.cz/518-schuzka-ondras-ondras-dobre-sobe-rozvaz-7938912> , cit. 30.11.2023.

Veselý, J., *Před 210 lety skončil legendární raubíř Jan Karásek, lužický Robin Hood*, iDnes.cz, 2019, dostupné online z: https://www.idnes.cz/usti/zpravy/jan-nepomuk-karasek-loupeznik-historie-luzice.A190926_504270_usti-zpravy_pakr , cit. 30. 11. 2023.

Votruba, A., *Loupežník, který se stal legendou. Životní osudy Václava Babinského.*, Dějiny a současnost 6/2007, dostupné online z: <http://dejinyasoucasnost.cz/archiv/2007/6/loupeznik-ktery-se-stal-legendou/> , cit. 30.11.2023.

Votruba, A., *Pravda u zbojníka*, Scriptorium, Praha, 2010.

Votruba, A., *Pravda u zbojníka: Literární obraz šlechetného loupežníka*, iLiteratura.cz, 2011, dostupné online z: <https://www.iliteratura.cz/clanek/28211-votruba-adam-pravda-u-zbojnika>, cit 30.11.2023.

White H., *Tropics of Discourse. Essays in Cultural Criticism*, John Hopkins University Press, Baltimore, 1978, překl. Marek Sečkař a Olga Trávníčková, Brno, Host 2007. in: Cohn, D., *Signály fikčnosti – studie*, revue Aluze č. 1/2008. Dostupné online z: https://is.muni.cz/el/1421/podzim2014/CJA011/um/43592285/D._Cohn_-_Signaly_fikcnosti.pdf, cit. 12.4.2024.

Zákoutská, K., *Lokální pověsti o loupežníku Karáskovi – diplomová práce*, Technická univerzita Liberec, Liberec, 2003, dostupné online z: <https://www.dspace.tul.cz>, cit. 30.11.2023.

Resumé

Cette mémoire de maîtrise intitulée « De brigands et de bandits. Élaboration d'un discours. » traite de l'analyse et de l'examen des divers récits dominés par le motif des robbes, bandits et bandits dans les folklores français et tchèque. Le cadre théorique de cette mémoire identifie les motifs clés des mondes fictifs et des héros fictifs et explore les fondements de la création et de la structure des textes fictifs. En effet, les mondes fictifs et la fiction en général jouent un rôle clé dans l'art, qu'il s'agisse de littérature, de cinéma ou d'autres formes d'art. Ce concept représente un espace dans lequel l'imagination et les capacités créatives de l'auteur croisent les possibilités et les limites du monde réel. Le monde fictif a sa propre nature, distincte de la réalité, et permet aux auteurs de créer librement des univers uniques. Les lecteurs sont alors immergés dans ces mondes par le texte, en acceptant les présupposés implicites et les règles établies par l'auteur. L'un des principaux aspects des mondes fictifs et de leurs structures narratives est également la stylisation et l'esthétisation, qui soulignent leur caractère unique et leur attrait pour le public. Les héros de fiction, en tant que porteurs de ces structures narratives, sont des personnages complexes, souvent dotés de traits psychologiques, moraux ou physiques accentués. Leurs actions et leurs décisions déterminent le développement de l'histoire et engagent le lecteur à un niveau émotionnel et intellectuel. En même temps, comme dans le cas des contes de fées, il s'agit de personnages ancrés dans des événements historiques, ce qui ajoute une autre dimension à leurs histoires et les relie à l'histoire réelle, renforçant ainsi leur authenticité et leur crédibilité. La proportion et la répartition des éléments fictifs et réalistes dans le récit ont une influence majeure sur la structure de l'histoire, que l'auteur doit prendre en compte lors de la création. Les histoires peuvent souvent s'inspirer de sources très diverses, telles que des événements historiques, le folklore, d'autres littératures thématiques ou des histoires personnelles. Les hors-la-loi, en tant qu'archétypes de héros littéraires, sont souvent conceptualisés à partir de ces sources, mais il est important de reconnaître que sous cette apothéose littéraire se cache une réalité historique tangible. C'est ce qu'illustrent les biographies de six brigands sélectionnés, d'origine française et tchèque, dans le cadre de cette thèse. Les récits de leurs vies et de leurs actes suggèrent que nous ne pouvons pas nous contenter d'une simple catégorisation binaire du bien et du mal, comme nous le trouvons souvent dans le canon

littéraire, mais que nous devons permettre une diversité de possibilités d'interprétation. Cependant, pour parvenir à des hypothèses et interprétations prégnantes, nous devons placer le phénomène du brigandage et des brigands dans un contexte plus large. Tout d'abord, il faut définir le concept même de brigand et de brigandage. Nous le ferons à travers le prisme de l'éminent historien britannique Eric Hobsbawm, qui s'est spécialisé dans le sujet, mais nous n'oublierons pas même l'universitaire tchèque Adam Votruba. Nous nous arrêterons ensuite sur les aspects historiques, socioculturels, politiques et économiques du brigandage, car il est nécessaire de prendre en compte plusieurs éléments généraux qui ont pu motiver des individus ou des groupes à s'engager dans le brigandage. L'un des principaux facteurs de motivation du banditisme peut être l'inégalité et l'injustice économiques, qui poussent les individus à chercher d'autres moyens de subsistance. Dans certains cas, des groupes de bandits peuvent être formés en réponse à ces inégalités sociales, cherchant à représenter le mécontentement et à lutter contre les ordres établis. Le contexte politique est un autre aspect important qui peut jouer un rôle clé dans la formation des groupes de bandits. En période de troubles ou de conflits politiques, le banditisme peut être utilisé comme un moyen d'exprimer son désaccord avec le gouvernement ou d'obtenir un soutien financier de la part de ses rivaux politiques. Cependant, il faut également tenir compte des motivations psychologiques des bandits, telles que le désir d'aventure, l'aspiration à la liberté ou le sentiment d'injustice qui les pousse à résister à l'autorité. La thèse examine ensuite plus en détail le brigandage au cours des différents siècles, en se concentrant plus particulièrement sur ce phénomène en Europe de XVII^e jusqu'au XIX^e siècle.

La section suivante est consacrée à l'analyse des motifs, des modèles et des thèmes présents dans la littérature sur le brigandage. Parmi les motifs et les thèmes sélectionnés, nous trouvons la représentation du brigand en tant que héros archétypal, qui est un héritage de l'archétype héroïque de C. G. Jung et qui est associé au désir de développement et de transcendance de l'individu. Le motif de la nature, qui fournit aux hors-la-loi une base cachée et dont les héros tirent leurs avantages, est également développé, mais le symbolisme de la forêt n'est pas négligé. La thèse aborde également le thème du surnaturel et des artefacts ou propriétés magiques dans le récit des hors-la-loi. Le dernier motif analysé est celui de la correction. La correction elle-même est alors définie comme une combinaison de facteurs externes et de transformation interne, puisque la correction d'un homme ne consiste pas

seulement en la cessation des activités criminelles, mais aussi en la recherche de sa propre humanité et de son intégrité morale face à son passé.

À partir des caractéristiques distinctes communes du récit de brigandage, décrites dans le chapitre sur les motifs, les modèles et les thèmes, la mémoire passe à une analyse comparative de textes sélectionnés. Ceux-ci sont d'abord examinés à la lumière de la théorie V. J. de Propp sur la morphologie des contes de fées, qui se concentre principalement sur le personnage agissant et sa fonction dans le récit, mais aussi sur la série d'événements. L'analyse identifie certaines déviations qui démontrent que le récit du brigandage ne peut être clairement classé comme un conte de fées, mais la tendance générale montre une correspondance significative avec les modèles classiques des contes de fées. Les récits sont ensuite examinés sous l'angle de la théorie d'Adam Votruba, qui se concentre sur les motifs des récits et constitue une synthèse des théories d'Erick Hobsbawm, de Viera Gašparíková et d'autres. La théorie de Votruba porte sur la représentation de motifs et d'actions typiques de la vie d'un brigand dans les biographies de brigands célèbres. Après avoir appliqué la théorie aux héros sélectionnés, la plus grande cohérence, au sein des paradigmes biographiques, a été démontrée dans l'histoire d'Ondráš Fuciman. En examinant la deuxième catégorie centrale de Votruba, les "actes", nous avons constaté que certains personnages de brigands, tels que Louis Dominique Cartouche et Louise Mandrin, sont associés à des actions qui mettent en évidence leur capacité à surmonter les obstacles et à s'affranchir. La catégorie des actes apporte dynamisme et tension au récit de brigandage, car ceux-ci doivent faire face à des dilemmes moraux, à la nécessité de survivre et souvent au désir de justice. Cela a pour conséquence la création de personnages folkloriques complexes qui évitent une représentation binaire simple du héros et du méchant. Dans le même temps, il convient de souligner que cette analyse réaffirme l'interconnexion indéniable des structures et des motifs narratifs dans les récits. Ces histoires partagent certains motifs et modèles récurrents que l'on retrouve à différentes époques et dans différentes œuvres littéraires.

La mémoire examine également l'interprétation des histoires de hors-la-loi, où leur nature de genre et les utilisations spécifiques de la fiction, de la stylisation et de l'esthétisation sont considérées et révélées, mais aussi leur relation avec d'autres médias artistiques tels que le cinéma, la musique et l'art visuel. L'accent est mis sur l'identification des liens intertextuels

et des parallèles avec d'autres récits de voyous, démontrant ainsi leur lien avec le canon littéraire européen et leur intemporalité.

La question centrale de la mémoire, déjà mentionnée, est de savoir si les récits de brigands ne sont que des variations régionales d'un même thème ou s'ils ont un récit purement individuel. Une vue analytique du récit de Louis Mandrin révèle des motifs et des schémas récurrents que l'on retrouve dans d'autres récits de brigands, ce qui suggère qu'il s'agit plus probablement d'actualisations régionales partageant une base thématique universelle. La légende de Mandrin, installée dans le contexte régional du Dauphiné, partage une intertextualité thématique avec d'autres récits de brigands. Cette symbiose entre l'authenticité régionale et les éléments thématiques universels est évidente à des degrés divers dans toutes les histoires de brigands, ce qui est déjà confirmé par une analyse comparative des textes à partir de différentes perspectives littéraires et théoriques.

La mémoire est basée sur une étude minutieuse de la riche littérature sur les récits de brigands et les théories littéraires liées à leur analyse. Cette vaste base de littérature a fourni une vue détaillée du contexte historique, du développement et de l'influence culturelle des récits de brigands à différentes époques et dans différentes régions géographiques. Les théories littéraires, telles que la morphologie du conte de Propp et l'analyse des motifs des contes de Votruba, ont fourni un cadre méthodologique pour comprendre la structure, les motivations et les séries d'événements des récits de brigands. Cela a permis une analyse approfondie des contes sélectionnés et l'identification de leurs éléments intertextuels et de leurs différences qui reflètent les contextes culturels et historiques de leur origine.

En plus de la recherche littéraire, du matériel pictural spécifique et des contes de brigands sélectionnés ont été intégrés à la mémoire. Ce matériel, comprenant des illustrations et des photographies historiques, ainsi que des histoires spécifiques, a contribué à illustrer et à visualiser le sujet analysé. Grâce à ces aides visuelles, les lecteurs peuvent mieux comprendre le cadre, les personnages et les événements des récits de brigands et se faire une meilleure idée du contexte dans lequel ces histoires ont été propagées.

Seznam příloh

Příloha č. 1 - Robin Hood a hrnčír

Jednoho dne přišel do Sherwoodského lesa nic netušící hrnčír. Po mnoho měsíců hrnčír pracoval u svého kruhu a vyráběl krásné hliněné hrnce a džbány. Nyní na svém voze a koni vezl řemeslník zboží na prodej do Nottinghamu. Na své cestě dával pozor na zloděje a lupiče. Jakmile však vstoupil do Sherwoodského lesa, měl se setkat s největšími bandity a jejich vůdcem: Robin Hood. Robin Hood nebyl vždycky psancem. V dobách dávno minulých byl vznešenou osobou. Nový nottinghamský šerif byl však krutý muž. Robin nemohl mlčky přihlížet, jak tyran ničí životy lidí, kterým vládne. Protože se Robin šerifovi postavil, byl nucen opustit své pozemky a ukrýt se v lese. Odtud pokračoval v boji a postupně shromáždil skupinu stoupců, kteří mu pomáhali v jeho bitvách. Sherwoodský les patřil jim; každý bohatý kupec, který se odvážil vstoupit do těchto lesnatých končin, byl brzy zbaven svých peněz a zboží. Ty pak byly rozděleny mezi chudé obyvatele Nottinghamu. Kdokoli jiný musel zaplatit mýtné, pokud chtěl překročit Robinovo panství. Byl to Malý John, jeden z Robinových mužů, který si jako první všiml, že se k němu hrnčír blíží. "Toho hrnčíře znám..." zkrivil tvář, když se snažil vybavit si předchozí setkání. "Ano," řekl Robin, "a brzy poznáme i jeho peníze." "Nebud' si tak jistý, Robine," poradil Malý John svému příteli, "já jsem ho před mnoha měsíci potkal ve Wentbridge. Pohádali jsme se spolu a jsem si jistý, že mě ještě teď bolí boky od ran, které mi uštedřil." "Zaplatí mýtné," prohlásil Robin. "Dávej pozor, příteli. Ukážu ti, jak jednat s nezdořilým hrnčířem." Malého Johna to však nepřesvědčilo. "Vsaďm se o čtyřicet šilinků, že to bude on, kdo ti dá lekci." "Hah!" řekl Robin a zazářil křivým úsměvem, "jestli si nechcete nechat peníze, rád se s vámi rozloučím." V tu chvíli Robin vyskočil z úkrytu na lesní cestu a donutil hrnčíře prudce zatáhnout za otěže koně. "Pozor, pane!" zvolal hrnčír. "Mám tu spoustu krásných hrnců. Mohl jsem některý z nich rozbít, když jsem tak prudce zabrzdil." "Vítej v Sherwoodském lese, vznešený hrnčírí," řekl Robin. "Omlouvám se za své náhlé objevení, ale pokud chcete projít touto cestou, musíte zaplatit mýtné ve výši jedné pence." "Peníze?" vyhrkl hrnčír, "z mých peněz nevidíte ani halíř. Nechte mě projít!" Robin vytáhl velkou dřevěnou hůl a udělal krok vpřed po cestě. "Pence - je to jednoduchá věc. Rozloučíte se s ním dobrovolně či nedobrovolně. Já bych navrhoval, abyste ji dal dobrovolně, ale volba je na vás." Hrnčír se rozhodl vytáhnout vlastní

hůl a zlostně slezl ze svého koně. Vrhł se na psance. Robin první ránu odrazil. Pak se rozmáchl svou holí. Hrnčíř ji snadno odrazil a vyrazil vpřed. Robin tentokrát nedokázal hůl zablokovat a úder ho srazil zpět. Znovu zvedl hůl, ale hrnčíř byl rychlejší. Krátce utíkali, ale hrnčíř podrazil úderem nohy a Robinovi téměř vyrazil dech z plic. Robin se s námahou postavil na nohy a lapal po dechu. Kdyby se nadechl, přiznal by svou porážku. "Tak, tak," řekl usměvavý Malý John, který se vynořil z lesa, "já jsem sledoval celý zápas, Robine, ale musím přiznat, že pro mě bylo těžké ho posoudit. Řekněte mi, kdo zvítězil? Vyhrál jsi sázku?" Robin neochotně slíbil svému příteli čtyřicet šilinků a pak se otočil a věnoval pozornost hrnčíři. Navzdory rozpakům se psancovi v hlavě už rodil plán. Už viděl, jak schůzku obrátit v jeho výhodu.

"Byl jsi lepší" přiznal Robin, "a tak... se vzdávám tvého mýtného přes les. Řekni mi, kam neseš své zboží?" "Chci je odvézt do Nottinghamu, kde je prodám." "Určitě jsi už unavený z cest a unavený cestovatel není dobrý prodejce," řekl Robin. „Asi jsem ti ublížil, dovol mi, abych tuto křivdu napravil a nabídl ti jídlo a odpočinek ve svém táboře. Vezmu tvé hrnce do Nottinghamu a prodám je za tebe. To je jistě to nejmenší, co mohu udělat." Při zmínce o jídle hrnčířův nos zaznamenal vůni vařeného masa, která se linula z Robinova nedalekého tábora. Už je to nějaký čas, co naposledy jedl. Jeho mysl přemýšlela o Robinově návrhu, ale žaludek a nohy už rozhodly - brzy seděl u ohně a hltal nabízené jídlo.

"Než odejdu, bylo by nejlepší, kdybich si jako převlek půjčil tvé vlastní oblečení," navrhl Robin. "V Nottinghamu nejsem neznámý a šerifovi momentálně nejsem nakloněn." Rozptýlený pohodlím tábora hrnčíř ochotně vyměnil své vlastní oblečení za Robinovo lincolnovsky zelené. "Neprodávejte mé hrnce za méně než pět pencí za kus," řekl. V Nottinghamu Robin ustájil hrnčířova koně a pak se pustil do prodeje hrnčířova zboží. Možná ho ještě bolely boky, když volal na vesničany: "Nejlepší hrnce! Největší džbány! Všechny jsou vaše za tři groše za kus!" Obyvatelé Nottinghamu uznávali kvalitní keramiku, ale byli raději za výhodnou nabídku. V mžiku skoupili všechno hrnčířovo zboží. Robinovi zbylo jen pět hrců, které si nechal na hrnčířském vozíku. Ty si nechal stranou. Místo aby je prodal, odnesl hrnce na šerifův hrad jako dárek pro jeho ženu.

Šerifova manželka z nich měla velkou radost: "Děkuji, ty hrnce jsou krásné. Jestli budete ještě někdy v těchto končinách, určitě mě navštivte, protože já mohu koupit cokoli, co

nabízíte." Robin slíbil, že to udělá. Šerifova žena, stále ještě potěšená svými nádhernými dary, řekla: "Je spravedlivé, abych ti nabídla svůj vlastní dárek. Prosím tě, než se vrátíš domů, povečeř se mnou a s mým manželem a přijmi naši pohostinnost." "Děkuji vám, má paní," řekl Robin, "vaše přání bude splněno." Večer se Robin připojil k šerifovi a jeho ženě na skvělé hostině. "Podívej, co mi dal hrnčír," řekla šerifova žena, "pět krásných hrnců." Šerif si prohlédl hrnčířovo zboží, byl skutečně potěšen a řekl: "Pak je zde velmi vítán." U velkého stolu sedělo také mnoho šlechticů. Jak se v noci se jejich řeč stočila na lukostřelbu. Dva z mužů si vzpomněli na sázku, která spočívala v tom, kdo lépe ovládá luk a šípy. "Střelecký zápas!" zavolal šerif nadšeně. "Až se najíme, vyřešíme tuhle sázku." Po jídle se skupina vydala na nádvoří hradu, kde byly sestaveny dva terče. Oba šlechtici se vrátili na svá místa a zamířili. Každý z nich vystřelil. Oba šípy šťastně zasáhly, ale ani jeden z nich se nenacházel ve středu. Během zápasu Robin mlčky přihlížel, ale nyní mlčení přerušil. "Dobrá snaha, pánové," zvolal, "ale jestli dovolíte, vsadím se, že se mi podaří vás oba porazit." "Sázka je čtyřicet šilinků," ušklíbl se muž, jehož šíp byl blíž k cíli. Robin měl ještě mince z prodeje hrnčířského zboží. "Souhlasím," řekl. Robin pečlivě zamířil lukem a šípem. Když uvolnil tětivu, poslal šíp přímo do středu terče. Nebylo pochyb o tom, že je lepším lučištníkem, a s radostí si vzal šlechticovo zlato. "Na obyčejného hrnčíře střílíš dobře," řekl jeden ze šlechticů, "kde ses naučil takhle střílet?" "Učil mě nechvalně proslulý psanec ze Sherwoodského lesa - muž, kterému říkají.... Robin Hood!" Šerif se při zápase plně bavil, ale teď už měl jen uši nastražené. "Robine Hoode!" řekl, "znáš Robina Hooda?" "To vskutku ano," řekl Robin, "i když pro toho muže nemám vlídná slova. Ano, naučil mě střílet, ale je to zloděj a darebák. Kdyby to bylo v mých silách, přál bych mu sto - ne, tisíc - katastrof na hlavu." "Nevíte, kde bych ho mohl najít?" zeptal se šerif. "To vskutku vím," odpověděl Robin. "Pak se tedy zdá," řekl šerif, "že bychom si my dva mohli být navzájem užiteční." Té noci spal Robin na šerifově hradě tvrdě. Když ráno šerif shromáždil skupinu svých nejlepších vojáků připravených vyrazit do Sherwoodského lesa. "Když mě zavedete do jeho úkrytu," řekl šerif, "dobře se vám odměním. Robin Hood mě trápí už příliš dlouho." Sherwoodský les měl mnoho cest a jeho husté stromy skrývaly mnoho úkrytů. Přestože šerifovi muži strávili mnoho hodin prohledáváním, v lese nenašli po Robinovi ani jeho mužích ani stopu. Nyní se s Robinem v čele sebevědomě vydali do středu lesa. Uprostřed rozlehlé mýtiny stál velký dub. Jeho mohutné větve by mohly snadno poskytnout útočiště

mnoha mužům, ale dnes byly holé. Když šerifovi muži strom obešli, nic nenašli. "Nevidím žádného Robina Hooda," vyhrkl šerif. "Mějte trpělivost," odpověděl Robin, "on přijde." Robin vytáhl ze záhybů hrnčířova oděvu kostěný roh. Přiložil si ho ke rtům a mezi stromy se rozezněl hlasitý táhlý tón. Kdysi prázdný les okamžitě ožil pohybem. Šlechtici se překvapeně otočili a zjistili, že jsou obklíčeni zbojníky Robina Hooda a mají početní převahu. "Říkal jsem ti, že máš mít trpělivost," řekl Robin Hood šerifovi. "A teď jsem tady!" Robin přikázal šerifovi a jeho skupině vojáků, aby vydali své zbraně, oblečení a další cennosti. Šerif také musel složit přísahu, že už nikdy nesmí lovit Robina Hooda a jeho bandu psanců. Výměnou za tyto věci mohli šerif a jeho muži opustit Sherwoodský les s nepoškozeným životem. "Než odejdete, šerife..." řekl Robin a přidržel otěže šerifova koně, „vyříd'te své ženě, že mi udělala velkou radost a tímto jí děkuji za její pohostinnost. Teď jděte." Šerif vyjel ze Sherwoodu a jeho muži ho následovali. Robin a jeho veselí muži jásali, když viděli, že nešťastná skupina odchází mnohem chudší, než do ní vstoupila. "Šerif svůj slib nikdy nedodrží," řekl Malý John, když odešli. "Není to žádný čestný muž." "Já vím," souhlasil Robin, "ale slíbil to před mnoha lidmi, a to je svým způsobem vítězství." Zatímco Robinovi muži počítali ukořistěnou kořist, Robin vyhledal hrnčíře. Vrátil mu koně a vůz a dal mu také peníze z prodeje jeho keramiky. Podíval se dovnitř koženého sáčku, ale napočítal hrnčíř mnohem méně mincí, než očekával. Na okamžik se chystal vyjádřit své obavy, ale když se rozhlédl po partě lidí. Psanci přesvědčili hrnčíře, aby mlčel. Když se šerif vrátil do Nottinghamu ke své ženě, zeptala se ho: "Tak co, byl jsi úspěšně?" zeptala se. "Našel jste Robina Hooda?" "Ano," řekl šerif, "našel jsem Robina Hooda." Vyprávěl příběh o tom, že hrnčíř byl celou dobu Robin Hood. Pak vyprávěl o jeho přepadení uprostřed lesa a krádeži jeho zboží. Jeho ženu ta historka velmi pobavila a její posměšný smích prořízl šerifa hlouběji, než by to kdy dokázal jakýkoli Robinův meč. Netrvalo dlouho a slova Malého Johna se ukázala jako správná; šerifovi muži se vrátili do Sherwoodu s úmyslem získat Robinovu hlavu. Přestože však po lese pátrali donekonečna, po psanci ani jeho četných společnících nenašli ani stopu.⁹²

⁹² zdroj: <http://www.jamescambell.com/wp-content/uploads/2020/04/Year-Five-Week-Four-Robin-Hood-and-the-Potter-reading-sheet.pdf>

Příloha č. 2 – Pověst o Janu Sladkém Kozinovi

Od nepaměti strážili důležitou cestu z Domažlic do Německa udatní Chodové. Ti chodili po hranici a hlídali, aby sousední Němci nekáčeli v českých lesích, aby v něm nelovili zvěř. A ve válečných časech zas Chodové bránili hranice proti nepřátelům. Za svou těžkou a nebezpečnou službu měli Chodové zvláštní výhody a práva. Kromě krále nebyli nikomu jinému poddáni. Po bitvě na Bílé hoře byli Chodové prodáni německému pánovi Lammingerovi z Albenreuthu, který se usadil na zdejším hradě Trhanově. Chodům se nelíbilo, že by měli přijít o svá práva, a dlouze se soudili s novou šlechtou, kterou enchtěli uznat za své pány. Nejvzácnější poklad Chodů byly staré listiny od českých králů, které zaručovaly jejich předkům svobodu. Rozzuření Chodové v čele se sedlákem Janem Sladkým, kterému říkali Kozina, se vydali do Prahy k soudu. Když soud viděl jejich staré vzácné listiny, ustříhl jim pečetě a pergamen rozstříhl na znamení toho, že jejich stará práva už neplatí. Donutil je, aby přísahali, že Chodové odted' slouží Lomikarovi. Jan Sladký Kozina ale tuto přísahu nepodepsal. Soud tedy za tuto vzpurnost odsoudil k nejvyššímu trestu. V den, kdy měl být vykonán, se do Plzně sjelo obrovské množství lidí. Za městem na kopci stála šibenice. Všude vládlo ticho. Bylo slyšet jen pláč Kozinových nejbližších. Kozina naposledy pohlédl Lomikarovi do očí a pravil pevným hlasem: Lomikare! Lomikare! Do roka budeme spolu stát před súdnú stolicí boží! Hin se ukáže, hdo z nás... V tom kat podtrhl stoličku pod Kozinou. Lomikar okamžitě uháněl na svém koni do města. Na hrad Trhanov se celý rok nevrátil, protože se rozzuřených Chodů bál. Když uplynul už téměř rok, začal se Lomikar utěšovat, že Kozina mluvil jen tak naprázdno. Uspořádal hon kolem svého hradu Trhanova a nebozí Chodové museli šlechtě nahánět zvěř z okolních lesů. Večer po honu pořádal rozjařený Lomikar velkou hostinu. Opilý vínem zpupně volal před svými hosty: Ó, Kozino, špatný proroku! Rok už tu, ty tam a já dosud tu! A v tom klesl do křesla. V ten okamžik se venku rozbouřil vichr. Okna řinčela, dveře se samy od sebe otevřely a jídelnou kráčela zvolna bledá postava. Zpráva o Lammingerově náhlé smrti se rozletěla Chodskem. Lidé volali: Boží soud! Boží soud! A vzpomínali s láskou na statečného Jana Sladkého Kozinu.⁹³

⁹³ Zdroj: <https://edu.ceskatelevize.cz/video/3237-povest-o-bozim-soudu>, cit. 10.10.2023.

Příloha č. 3 – Život Clauda Duvala

Claude Duval se narodil v roce 1642 v Domfrontu v Normandii ve skromné rodině. Ve 14 letech byl poslán do Paříže, kde pracoval jako domácí sluha. Claude se brzy vrátil do Normandie, kde se stal čeledínem skupiny britských monarchistických exulantů. Ti uprchli z Británie, tehdy pod vládou Anglického společenství vedeného puritánským despotou Oliverem Cromwellem. Cromwell zemřel v roce 1658. Po dvou letech nepokojů byla v Británii obnovena monarchie a na trůn usedl Karel II. z rodu Stuartovců. Duvalův zaměstnavatel, vévoda z Richmondu, se poté vrátil do Anglie a normanský chlapec odjel s ním jako jeho komorník. Po několika měsících služby Richmond zjistil, že se jeho manželka do mladého sluhy zamilovala. Claude Duval byl okamžitě propuštěn. Mladý Francouz nastoupil období putování po Anglii, která si pak po letech náboženské přísnosti užívala odpočinku. Karel II. skutečně nechal znovu otevřít divadla, povolil plesy a pozval na svůj dvůr umělce a intelektuály. Začátek vlády "veselého monarchy" byl však také spojen s rostoucí nejistotou, zejména na silnicích. Mnozí veteráni anglické občanské války se totiž změnili v silniční lupiče. Touhou po dobrodružství stejně jako po bohatství se Claude Duval rozhodl vstoupit do řad těchto "loupežníků". Jako dobrému střelci, vynikajícímu jezdcí a náruživému pijanovi se mu snadno podařilo shromáždit pod svým velením skupinu zbojníků. Duval se rychle proslavil jako obávaný loupežník a znásobil počet útoků na konvoje mezi Highgate a Islingtonem nedaleko Londýna. Krádež padesáti zlatých mincí jednoho z královských velkostatkářů, který zůstal přivázaný ke stromu, přinesla Duvalovi náhlou a obrovskou slávu. Noviny popisovaly Clauda Duvala jako mladého muže s "galským šarmem", který se hodně odlišoval od ostatních lupičů. Oblékal se podle pařížské módy, raději se vyhýbal násilí a ke svým obětem, zejména ženským, se choval zdvořile. Anglický prostý lid si liboval ve výkonech tohoto úžasného "zlodějského gentlemana" a pomáhal mu téměř deset let klamat policii. Francouzovu podnikání přál i velký požár Londýna (1666), který způsobil velké nepokoje. Na vrcholu své slávy pak Claude unesl kočár, v němž se setkal s mladou šlechtičnou a jejím starým manželem. Pobavený Francouz vyzval dámu, aby vystoupila z kočáru a zatančila si na flétnu. Za to si Duval vzal pouze 100 liber ze 4000, které se v kočáře našly, a poté dovolil páru v klidu pokračovat v cestě. Královský dvůr se touto událostí obzvlášť bavil, což také velmi roznítlo fantazii mladých dam. Přesto od té doby policie slibovala za jeho dopadení obrovskou odměnu. Pod tlakem se Claude rozhodl

vrátit do Francie. Po mnoho měsíců tam žil životem v hojnosti, hodoval a bohatě utrácel. Brzy se však Normand'an kvůli hazardu a svým rozmařilostem zruinoval a rozhodl se ve své činnosti pokračovat. V roce 1669 se vrátil do Londýna, kde provedl ještě několik tahů, než ho jeden informátor udal policii. Nebyl to téměř žádný boj: Claude byl zatčen v hospodě "A hole in the Wall" na Chandos street v Londýně. Francouz, který byl uvržen do vězení, přesto pokračuje v páchání neplechy. Claude se totiž k velkému hněvu soudce Williama Mortona, který připravoval jeho proces, nechal utěšit několika maskovanými šlechticemi, které za ním do vězení přišly. Dne 17. ledna 1670 soudce odsoudil Clauda Duvala k trestu oběšení pouze za šest "holportů", protože ostatní se nikdy nepodařilo prokázat. Toto odsouzení vyvolalo v zemi velké rozrušení a anglický král chvíli uvažoval o tom, že mu udělí milost. Morton však pohrozil rezignací, pokud bude Francouzův rozsudek změněn, a král nakonec ustoupil. 21. ledna 1670. Duval se bez otřesení odebral na slavnou tyburnskou šibenici. Byl oběšen ve věku 27 let za doprovodu nářku davu. Jeho tělo bylo vystaveno jako exemplární případ v londýnské čtvrti Holborn a přilákalo velký dav přihlížejících... včetně několika mladých žen s tak nevhodným chováním, že Morton nechal tělo rychle odnést. Duvalovy ostatky pak byly přeneseny a pohřbeny v kostele svatého Pavla v Covent Garden. Ještě dnes si můžeme přečíst jeho epitaf.

"Tady leží DuVall. Čtenáři, jsi-li muž, podívej se do svého měšce, jsi-li žena, podívej se do svého srdce."

"Mnoho zmatku nadělal v obou, neboť všechny muže přiměl stát a ženy přiměl padnout."

"Druhý dobyvatel normanského rodu, rytíři se poddali jeho paži a dámy jeho tváří."

"Sláva starého Tyburnu, slavný zloděj Anglie, DuVall, radost dívek, DuVall, žal dívek."⁹⁴

⁹⁴ Zdroj: *Claude Duval, the French Highwayman*, <https://www.youtube.com/watch?v=v8LB-xQjF18> , cit. 12.11.2023.

Příloha č. 4 - Pověst z Valašska – Jak se Ondráš narodil a umřel

Největší ze zbojníků byl Ondráš. Pani se ho hrozně bali, ale chudobny poddany lud sa ho bať němusel. Ondráš všecko, co panum vzal, to chudakum podaroval. Šak tu dobrotu srdca už při narození mu sudičky daly. Dyž se mil Ondráš narodit', šla v Janovicach, v jeho rodišťu, jakasi roba nemocnemu mužovi pro vodu. Bylo k jedenactej hodině v noci. Naraz se ji tak v očach rozjasnilo – a chvilu před tym bylo tma jak v měchu, a ona viděla, jak ohniva kula pada na fojtovu chalupu. Dopadla a tak hrozně hořela, že sa zdalo, že vsecky chalupy se od ni chytnu. Roba začla volat', ludě se schodilo a něbylo po ni ani stopy. To bylo právě v roce 1680. A jak tenkrat nahlo slavno sa rozjasnilo, tak roku 1715 Ondruaš tichučko nešťastlivo skonol. Ve Sviandovskej Hospodě u Horakuv vyhral cimbale a ludi tam bylo jak kaše v hrncu. Do šenkyša přišlo šest ogaruv, všeci ve valašských krojach. Ten jeden měl také modre oči a furt si s nimi točil po Horakovej Dorotce. Konečně ju dostal do tanca a hned začal: „Dorotko, jak si se tu měla? Byla si mi věrna, zpominala si na mě?“ „Jak by ni, ale denně sem se za tebe modlila.“ Přitiskla se k němu a vtym jeden ze šesti ogaruv zavolal: „Un něpotřebuje Boha, un ma svůj očarovany obušek!“ Vitě ludě, to byl Juraš, jeden ze zbujnikov. A ten s Dorotkou v kole, to byl sam Ondráš. Tak se zdalo, že su to dva nejlepší kamaradi, ale Juraš zavideľ Ondrašovi, že ho maju všeci radi, a hlavně, že ho ma rada ta Dorotka Horakova. K němu nikdo nepřilnul, bo to byl zly, uskočny člověk, plyn jedu a vzteku. Dyž pani frýdečtí a hukvalšti vypsali odměnu sto zlatych, kdo Ondraša chyti živeho nebo mrtvého, hned si myslel, že ho sprovodi ze světa. A tenkrat v tej Horakovej hospodě se tak stalo. Dyž dvakrát chtěľ vzat' Ondrašovi Dorotku z tanca a Ondráš nedal, vyrval mu obušek z ruky a dvojma ranami do hlavy ho zabil. Nařikala nad nim Dorotka, nařikali jeho kamaradi věrni, najvč ale nařikal lud poddany, jak se to dověděľ. Ztratil najvěrnějšího svojihho zastanca. Dyt' jak Onraš žil, přece jsa pani ludi bali tak bit' a věšat', dyť Ondraš hned jim to za ludi bidnych oplacal. A Juraš, ten dostal od panuv sto zlatych dukatu, ale brzo je prohyřil a nakonec se stal z něho opravdovsky zbojnik. Bali se ho potem ni edem pani, ale hruzili sa aji ludě chudobni, kere tež přepadaval a zabijal. Nakonec ale tež svoje dostal. Pani ho chytili a v Těšině oběsili.⁹⁵

⁹⁵ *Votruba, A., Pravda u zbojníka, s. 275-276.*

Příloha č. 5 - Ondráš a císař Josef – pověst z Valašska

V tych liptálských horách, jak sa praví Na Sklepiskoch, tam za starých časů také bývali préj zbojnici. A velikých pokladů tam nazhůžvjali a měli jích v tých svojich sklepech tájných. Pod zemňů. A víte, to byly tý Ondrášovy sklepy... Ale nigdo o nich nevěděl, gde sú. Až jednúc ten Ondraš s týma svojíma chlapci aj císařa Ozefa zaskočil, a jak mu zavázal oči šátkem, tož ho do ních zavedl a ukázal mu všecko. A povídál mu: „Toto bude, Ozefku, všecko tvoje. Až umřu. Ale mosíš s poddanýma dobře zachodit’.“ (Ondráš brál bohatým a poděloval chudobné a tý poklady chtěl enom pro chudinu, až ho nebude.) A tož Ozef naporučil, že Ondráša nesmí nigdo zabit’, protože by sa nevědělo, gde tý sklepy sú. Ale jak bývali tí jezuiti, oni neměli císařa rádi a podplatili Juráša, aby Ondráša zabíl. Tož ten ho aj zbíl valašký do hlavy. Ale od téj doby do tých sklepů nigdo nemože najít’ cestu. Tož císař potom chtěl na jezuitech postihnút’ a za to brál ten majetek kněžom a klášterom, ale nic mu to nenahradilo a tí kněži ho potem aj rači zmárnili. Býl mladý, ale najednúc sa ztratíl a nebylo ho. Ale šak préj kněži to ešče nemajú odpuštěné. Ludé pravíja, že jím ešče přídú zaplatit’ od pohřbu. Ten císař aj Ondraš.⁹⁶

⁹⁶ *Votruba, A., Pravda u zbojníka, s. 274-275.*

Příloha č. 6 - Karásek a švec

Karásek jel jednou na pěkném koni, kterého někde uloupil, do Lubaně. Chtěl se ubytovat „U Orla“ Jak sestoupil z koně, zůstal mu podpatek boty viset ve třmeni. Karásek se zeptal, kde bydlí nejbližší švec. Lidé mu ukázali jeho dům, který byl hned vedle za rohem. Pomysleli si: To musí být ale vznešený muž! Neboť Karásek chodil v zeleném kabátě, bílých kalhotách, dlouhých leštěných botách a na hlavě měl třírohý klobouk. Dívali se za ním zvědavě, jak vede koně k domu ševce a tam ho přivazuje. Karásek vešel dovnitř a ptal se, jestli by mu na počkání mohli udělat nový podpatek. Švec si pomyslel: To bude nějaký vznešený pán. A řekl: „S radostí! Jen se posaďte, pane barone,“ a stáhl mu botu z nohy jako uctivý služebník. Jak se pustil do práce a uřízl podpatkový plátek, zeptal se, odkud pan baron přijel. Karásek odpověděl: „Mám za sebou dlouhou cestu, přijel jsem z Čech.“ Na to řekne švec: „Až z Čech? A nepřepadli vás a neoloupili Karásek a jeho loupežníci? To jste měl štěstí.“ Karásek řekl, že o loupežnících nic neslyšel. Jestli je to prý tak špatné. „Ale,“ pokračoval: „Kdybych já měl toho Karáska potkat, tak bych ho zabil.“ Karásek všemu naslouchal, přikyvoval a chválil ševcovu statečnost. Jakmile byl podpatek hotový a pevně přibitý, řekl Karásek: „To bylo od vás ale hezké, mistře, že jste mi hned pomohl.“ Zalovil v tašce a podal mu jeden dukát. Tu upadl švec do velkých rozpaků: Na dukát nemůže vrátit, tolik peněz vůbec nemá v domě. Karásek mu poklepal na rameno: „Vy mi přece vůbec nemusíte nic vracet. Ten dukát je vaše odměna, protože jste byl ke mně tak přátelský.“ „Ale to nemohu přijmout, to je přece příliš mnoho,“ řekl švec. „Ach“, řekl Karásek, „s tím na mě nechodte. Takovému výřečnému muži, jako jste vy, rád zaplatím za práci bohatě. Mohu si to dovolit. Já jsem totiž Karásek!“ Smál se, jak švec zůstal celý zmatený stát, pozdravil přátelsky a vyšel ven, usedl na koně a bez ohlednutí vyjel z města. Když to švec později vyprávěl, vždycky říkal: „No ne, takový noblesní pán, ten Karásek! Kdo by si to pomyslel!“

Z Horní Lužice (Polsko-německé podání)⁹⁷

⁹⁷ Zdroj: Votruba, A., *Pravda u zbojníka*, s. 266.

Příloha č. 7 – Cartouche

Jednou v noci jsem v čele oddílu „chamtivých úředníků“ ze Saint-Nicolas přešel zeď, překonal zahradu, prorazil skleněné dveře a sám jako osmý pronikl do místnosti v přízemí, kde měl jmenovaný Dusart svůj trezor; vypilovali jsme visací zámky, vypáčili svorky a já, Cartouche, kterému přímo do očí svítily dvě tlumené lucerny, jsem pracoval s největším zápalem. Dusart, ačkoli spal ve vedlejší pokoji, zaslechl nepatrný hluk; s leknutím se probudil, opatrným krokem postoupil a klíčovou dírkou si prohlédl zlodějský čin, to vše ale opravdu velmi tiše... jeho trezor byl totiž prázdný: peníze si raději předem schoval. Než přivolal pomoc, chtěl se podívat, jestli nepozná některou z tváří lupičů, kteří se proslavili svou šikovností a horlivostí. Nejlépe se mu vryl do paměti popis jeho budoucího švagra; krátce nato otevřel další dveře a poslal pro své lidi, ale ne dost potichu, neboť to hledači pokladu zaslechli a všichni utekli. O několik dní později se mademoiselle Cartouche zasnoubila. Otec měl pocit, že mě musí na tento obřad upozornit a pozvat mě na něj. Když skončila velká oslava, společnost se shromáždila, budoucí pán byl přítomen i se svou nastávající, otec Cartouche vzal svého nejstaršího syna za ruku, přešel sál a přistoupiv k panu Dusartovi, představil mě... Ten při pohledu na svého budoucího švagra o krok ustoupil, jeho rozevřená náruč klesla dozadu a unikl mu polohlasný výkřik, který dokončil, když spatřil jednoho z dalších chlapců, které jsem pozval, aby mě spolu s ním rozptýlil od sentimentálních zákrut večírku. Předstíral nevolnost, odstoupil a krátce po jeho odchodu obdržel M. Cartouche starší dopis, v němž mu oznamoval Dusart rozpad manželství zapříčiněné synovým proviněním. Toto dramatické vyústění jedné z mých nešťastných výprav mě donutilo opustit Paříž; navštívil jsem Londýn a Brusel, kde jsem našel prostředky, abych se učil a doplnil si vzdělání ve škole několika slavných zlodějí. Nakonec jsem se ale opět vrátil do Francie, mé krásné Francie!⁹⁸

⁹⁸ Alhoy, M., *Les brigands et bandits célèbres*, 1845, Guiller, Paris, s. 233-234., dostupné online z: <https://gallica.bnf.fr/ark:/12148/bpt6k61848n/f239.planchecontact#>, cit. 12.11.2023.

Příloha č. 8 – Complainte de Mandrin

Nous étions vingt ou trente *(Bylo nás dvacet nebo třicet)*
Brigands dans une bande *(Loupežníků v tlupě)*
Tous habillés de blanc *(Všichni oblečeni v bílém)*
À la mode des, vous m'entendez *(Podle módy, slyšíte)*
Tous habillés de blanc *(Všichni oblečeni v bílém)*
À la mode des marchants *(Podle módy kupců)*
La première volerie *(První loupež)*
Que je fis dans ma vie *(Kterou jsem v životě udělal)*
C'est d'avoir goupillé *(Bylo štípnutí)*
La bourse d'un, vous m'entendez *(Jedný peněženky, slyšíte)*
C'est d'avoir goupillé *(Bylo štípnutí)*
La bourse d'un curé *(Peněženky jednoho kněze)*
J'entrais tout dans la chambre *(Vstoupil jsem do místnosti)*
Mon Dieu, qu'elle était grande *(Bože, jak byla velká)*
J'ai trouvé mille écus *(Našel jsem tisíc dukátů)*
Je mis la main, vous m'entendez *(Vzal jsem je do ruky, slyšíte)*
J'ai trouvé mille écus *(Našel jsem tisíc dukátů)*
Je mis la main dessus *(Položil jsem na ně ruku)*
J'entrais dedans une antre *(Vstoupil jsem do další)*
Mon Dieu, qu'elle était haute *(Bože, jak byla vysoká)*
De robes et de manteaux *(Šaty a kabáty)*
J'en chargeais trois, vous m'entendez *(Naložil jsem tři z nich, slyšíte)*
De robes et de manteaux *(Šaty a kabáty)*

J'en chargeais trois chariots *(Naložil jsem jimi tři vozíky)*
 Je les portais pour vendre *(Vezl jsem je na prodej)*
 À la foire en Hollande *(Na jarmark v Holandsku)*
 J'les vendis au marché *(Prodával jsem je na trhu)*
 Ils m'avaient rien, vous m'entendez *(Neměl jsem nic, slyšíte)*
 J'les vendis au marché *(Prodával jsem je na trhu)*
 Ils m'avaient rien coûté *(Nic mě nestály)*
 Ces messieurs de Grenoble *(Tihle pánové z Grenoblu)*
 Avec leurs longues robes *(S jejich dlouhými šaty)*
 Et leurs bonnets carrés *(A jejich čtvercovými čepicemi)*
 M'eurent bientôt, vous m'entendez *(Mě brzy dostali, slyšíte)*
 Et leurs bonnets carrés *(A jejich čtvercovými čepicemi)*
 M'eurent bientôt jugé *(Mě brzo soudili)*
 Ils m'ont jugés à pendre *(Odsoudili mě k pověšení)*
 Ah, c'est dur à entendre *(Ach, je to těžké poslouchat)*
 À pendre, étranglé *(Oběsit, uškrtit)*
 Sur la place du, vous m'entendez *(Na náměstí, slyšíte)*
 À pendre, étranglé *(Oběsit, uškrtit)*
 Sur la place du marché *(Na tržišti)*
 Monté sur la potence *(Na šibenici)*
 Je regardais la France *(Díval jsem se na Francii)*
 J'y vis mes compagnons *(Viděl jsem své kumpány)*
 À l'ombre d'un, vous m'entendez *(Ve stínu jednoho, slyšíte)*
 J'y vis mes compagnons *(Viděl jsem své druhy)*

À l'ombre d'un buisson *(Ve stínu keře)*
Compagnons de misère *(Společníci v bídě)*
Allez dire à ma mère *(Řekněte mé matce)*
Qu'elle ne me reverra plus *(Že už mě nikdy neuvidí)*
J'suis un enfant, vous m'entendez *(Jsem dítě, slyšíte)*
Qu'elle ne me reverra plus *(Které už neuvidí)*
J'suis un enfant perdu *(Jsem ztracené dítě)*
Yves Montand – Complainte de Mandrin (1955)⁹⁹

⁹⁹ Zdroj: <https://lyrics.lyricfind.com/>, cit. 13.11.2023.

Příloha č. 9 – Babinského hostina

Jednou jel sedlák z Nové Vsi orat pole u lesa. Když byla svačina, hodil volkům seno a sám usedl na mez, aby pojedl. Najednou se před ním objevil chlap velký jako hora. Byl celý zarostlý, oči mu zrovna svítily. Přitom byl do zuby ozbrojen. „Znáš Babinského?“ spustil na zkoprnělého sedláka. „Ne, ne, pane, nikdy jsem ho neviděl, nikdy,“ drkotal sedlák. „Tak se na něj dobře podívej, stojí právě před tebou.“ Potom Babinský nařídil tomu člověku, aby jeho žena připravila na ten den večer hostinu pro dvaatřicet chlapů. Jídla a pití prý musí být, co hrdlo ráčí, žádná žebrota. A nikomu nesmí říct ani muk. Až bude tma, tak prý Babinský se dostaví se svým lidem do chalupy a oslaví narozeniny. Prý ať nechají světlo svítit, kdyby se nějak zdrželi. „Slyšels, všechno ať klapne, jak se patří. Selce se pak odměním. Jazyk ať drží na klíč.“ Ale přitom počítal Babinský s tím, že ta panímáma všechno vybreptá ještě dříve, než se naoběduje. A taky se stalo. Jakmile se sedlák vrátil s volským potahem domů, ani nedojedla a už to svěřila služce, však ji k tomu pohoštění potřebovala, potom sousedce, která ji dušovala pod hromem zabítí, že bude mlčet jako hrob. Jenže o pár minut o tom věděla celá ves i s rychtářem. Rychtář si pomyslí: „To bude něco pro mě, poběžím na zámek, povím tu novinu panu správce, jistě se mi odmění. Má z Babinského náramnej strach. Takhle ho může dopadnout i s těma jeho chlapama.“ Rozmyšleno, uděláno. Pospíchal se zprávou do Hradiště. Vrchní mu blahosklonně poklepal na rameno: „Dobřes udělal, rychtáři, dobře. Je vidět, že si hledíš svého úřadu. Babinského dostaneme do pasti a tebe odměna nemine.“ Pak nařídil vrchní zámecké chasě, aby se ozbrojila, nechala tu jenom nejnutnější stráž a za soumraku s ní zamířil k Nové Vsi. Dorazil sem už za tmy. Obklíčili vesnici ze všech stran, jenom cestu k lesu Lovotínu nechali volnou. Však ji pak taky zavrou. Počítali s tím, že Babinský a jeho rota vpadnou potmě do té chalupy, začnou hodovat, dají se do pití, až budou jako bečky. Jejich bdělost otupí, síla ochabne a to bude chvíle pro zámecké. Vyřídí tu zlotřilou chásku raz dva. Ale Babinského musejí dostat živého stůj co stůj. Ten se jim už napil něco krve. „Počkej, lotrase, my ti dáme na hrb.“ Těšil se správce a už viděl v duchu, jak mu pan hrabě uznale děkuje. Čekali, čekali, hodina za hodinou ubíhala, v chalupě pořád nic. A když se konečně trochu rozednívalo, hnal vrchní čeled' do útoku. V chalupě skomíralo světlo, sedlák pospával u kamen, ale loupežníci nikde. Jen ty stoly se prohýbaly pod všelijakými dobrotami a sud piva trčel u dveří. Vrchní hned věděl, kolik uhodilo. Zařval na svou chasu, která hladově po stolech pomrkávala, hnal ji z chalupy zpátky na dvůr a co

nejkratší cestou, stráň nestráň, do Hradiště. Ale přiběhli sem už s křížkem po funuse. Zámecký stráž je přivítala s pouty na ruku i na nohu a roubíky v ústech. Vrchní si rval vlasy, když viděl tu spoušť. Všechny klenoty i pokladnice byly tytam. Tak Babinský na pány vyzrál a sedlákovi se pak dobře odměnil.

*Z Mladoboleslava*¹⁰⁰

¹⁰⁰ Votruba, A., *Pravda u zbojníka*, s. 270-271.

Příloha č. 10 – Eugène-François Vidocq

V blízkém okolí Paříže operuje již několik týdnů skupina lupičů, kteří okrádají a vraždí lidi vracející se z trhů. Vidocq se všemi způsoby pokouší odhalit hlavu této organizované skupiny. Má podezřelého, avšak nemá důkazy. Jednoho dne brzy ráno ho navštíví kolega, který ho informuje o nové vraždě, která se stala u Port du Bercy. Zavražděn byl tentokrát řezník Alain Courbier. Vrahové ho umlátili holemi a pobodali nožem. Při prohledávání místa činu objeví jeden z policistů stopu v hlíně, která by odpovídala stopě podezřelého (ten totiž kulhal, a tak byla jeho stopa velmi specifická). Vidocq se pokouší stopu z hlíny vyříznout, ale to se mu nepovede a důkaz zničí. Nedlouho na to však najdou ještě jednu stopu, tentokrát v blátě. Začíná ale pršet a hrozí, že i tento důkaz se brzy zničí. Vidocq proto stopu chrání pod deštníkem. Když déšť přejde, přemýšlí, jak ji co nejlépe zakonzervovat. Nakonec si vzpomene na sádro a ze stopy utvoří, spolu se svými kolegy, odlitek. U soudu pak Vidocq i přes četné protesty protistrany donutí podezřelého, aby přešel přes bahno, které donesli Vidocqovi kolegové přímo do soudní síně. Následně pak Vidocqovi asistenti vylívají sádrou stopu zanechanou podezřelých Valierem ve formě na odlitky. Vidocq poté porovnává oba odlitky a na základě jejich shody dokazuje, že se podezřelý Valier pohyboval na místě činu. Valier pak pod hrozbou vyššího trestu diktuje soudu další komplice, kteří se podíleli na krádežích a vraždách. Tímto pokusem položil Eugène-François Vidocq základy vědní disciplíny trasologie, jakožto součásti moderní kriminalistiky.¹⁰¹

¹⁰¹ Zdroj: <https://www.ceskatelevize.cz/porady/898901-dobrodruzstvi-kriminalistiky/289310910380001/>, cit. 18.11.2023.

Seznam obrázků

Obrázek č. 1 – Jan Sladký Kozina

(19. století, Mikoláš Aleš)¹⁰²



¹⁰² Zdroj: <http://www.socharstvi.info/realizace/pomnik-jana-sladkeho-koziny-na-hradku-u-domazlic/?f> , cit. 22.11.2023.

Obrázek č. 2 – Claude Duval

(1882, W.F. Morse)¹⁰³



¹⁰³Zdroj: <https://upload.wikimedia.org/wikipedia/commons/1/15/W.T. Carleton as Claude Duval LCCN2014637123.jpg> , cit. 20.11.2023.

Obrázek č. 3 – Poprava Louise Dominiqua Cartouche

(datace a autor neznámý)¹⁰⁴



¹⁰⁴ Zdroj: <https://www.meisterdrucke.fr/fine-art-prints/French-School/111823/L%2639%3Barrestation-de-Louis-Dominique-Cartouche-%281693-1721%29-%28gravure-et-wc-sur-papier%29.html> , cit. 27.11.2023.

Obrázek č. 4 – Louis Mandrin ve vězení

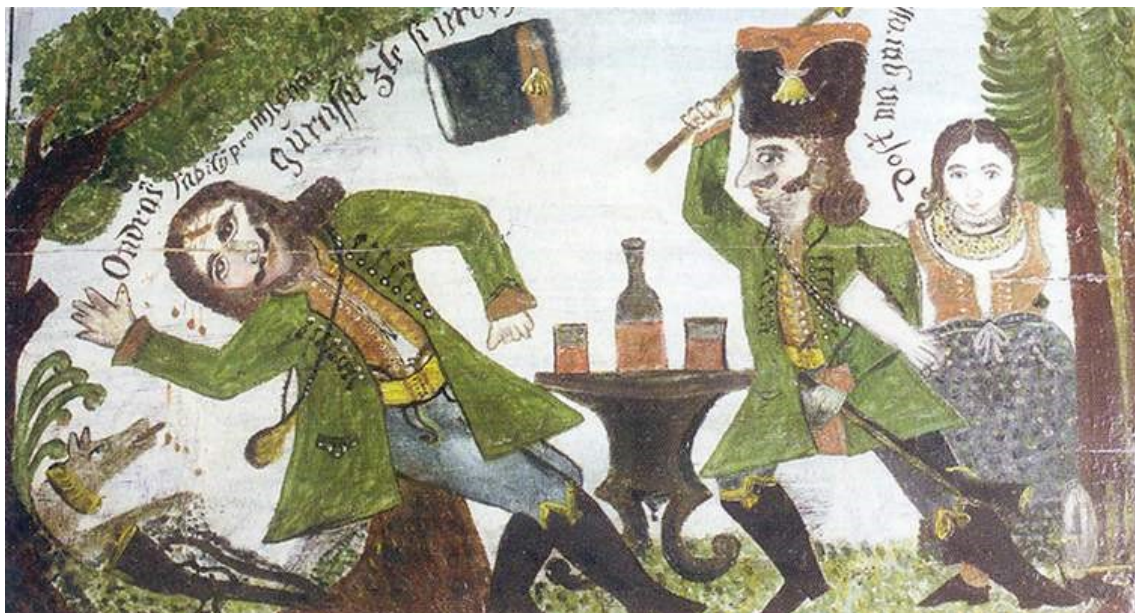
(1755, autor neznámý)¹⁰⁵



¹⁰⁵ Zdroj: <https://histoire-image.org/etudes/legende-louis-mandrin> , cit. 25.11.2023.

Obrázek č. 5 – Ondrášova smrt

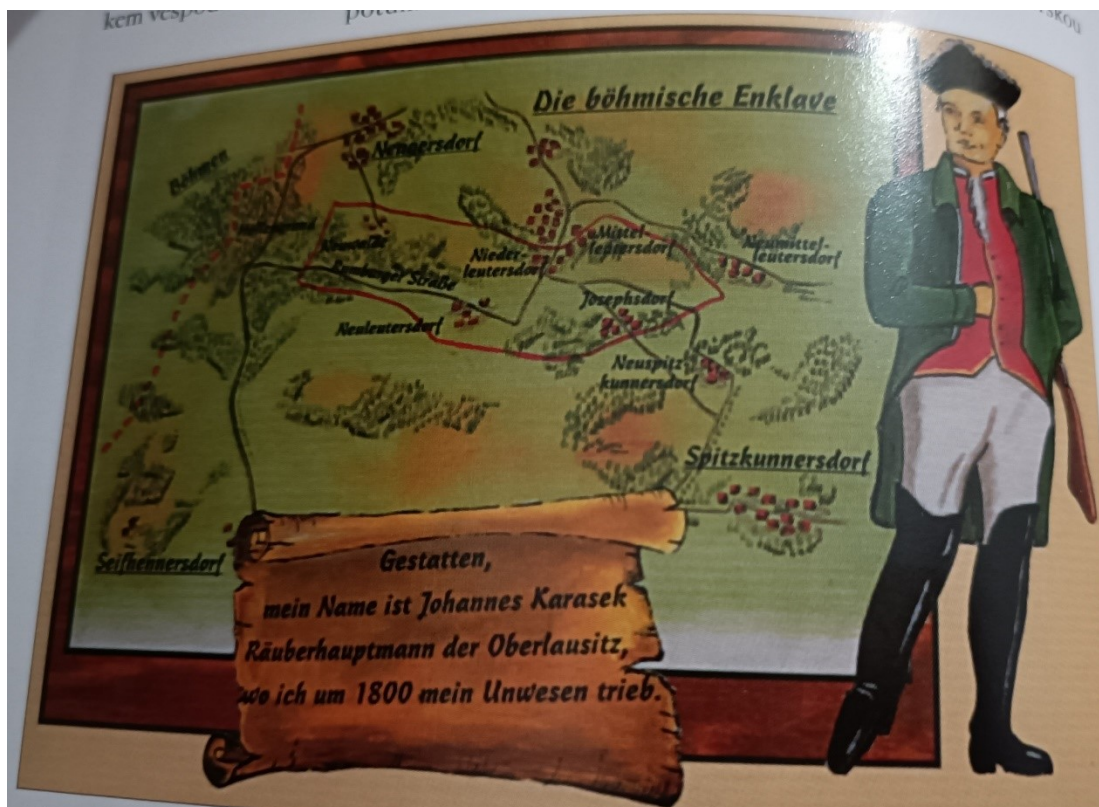
(19. století, autor neznámý)¹⁰⁶



¹⁰⁶ Zdroj: <https://www.archeologie-ms.cz/publikace/jiri-tichanek/ondras-po-stopach-legendarniho-zbojnika-2009>, cit. 22.11.2023.

Obrázek č. 6 – Pohlednice s Janem Nepomukem Karáskem

(1997, autor neznámý)¹⁰⁷



¹⁰⁷ Zdroj: Votruba, A., *Pravda u zbojníka*, s. 256.

Obrázek č. 7 – Chlebová soška Václava Babinského
(1835, Tomáš Láska)¹⁰⁸



¹⁰⁸ Zdroj: <https://cesky.radio.cz/po-stopach-chlebove-sosky-loupeznika-babinskeho-8552267> , cit. 21.11.2023.

Obrázek č. 8 - Eugène François Vidocq

(kolem 1828, Achille Devéria)¹⁰⁹



¹⁰⁹Zdroj:https://en.wikipedia.org/wiki/Eug%C3%A8ne_Fran%C3%A7ois_Vidocq#/media/File:Achille_Dev%C3%A9ria_-_Vidocq.jpg , cit. 22.11.2023.